

KULT LIČNOSTI JOSIPA BROZA TITA

Bešlić, Ante

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:246128>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

KULT LIČNOSTI JOSIPA BROZA TITA

ANTE BEŠLIĆ

SPLIT, 2023.

Filozofski fakultet u Splitu
Odsjek za povijest
Hrvatska u drugoj polovici dvadesetog stoljeća

KULT LIČNOSTI JOSIPA BROZA TITA

Mentor: prof. dr. sc. Aleksandar Jakir

Student: Ante Bešlić

Split, rujan 2023.

Izjava o pohrani završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: ANTO BOŠLIĆ
Naslov rada: KULT LIČNOSTI JOSIPA BROZA TITA
Znanstveno područje: HUMANISTIČKE ZNANOSTI
Znanstveno polje: POVIJEST
Vrsta rada: DIPLOMSKI RAD

Mentor/ica rada:
Aleksandar Jakov, prof. dr. sc.

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Aleksandar Jakov, prof. dr. sc.
Mladenko Domazet, prof. dr. sc.
Edi Miloš, izv. prof. dr. sc.

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

a) rad u otvorenom pristupu

b) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

(zaokružite odgovarajuće)

Split, 22. 9. 2023.

Potpis studenta/studentice: Ante Bošić

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Ante Bešlić, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice edukacije povijesti i filozofije, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 22.9.2023.

Potpis Ante Bešlić

Zahvale

Diplomski rad predstavlja krunu cijelog procesa obrazovanja i zbog njegove same važnosti želim se prvo zahvaliti svom mentoru prof. dr. sc. Aleksandru Jakiru bez čije pomoći i savjetovanja ne bih imao ovako lijepo iskustvo izrade i pripreme rada.

Zahvaljujem se svim profesorima i profesoricama koji su studiranje na Filozofskom fakultetu učinili najboljim razdobljem školovanja. Njihov odnos prema studentima i razumijevanje su osobine koje ću nastojati ponijeti sa sobom u svom budućem radu.

Želim se također zahvaliti svim profesorima i profesoricama OŠ Dinka Šimunovića – Potravlje i Franjevačke klasične gimnazije u Sinju koji su svojim djelovanjem probudili želju za nastavničkim pozivom i koji su utjecali na moj rast i razvoj u čovjeka kakav sam danas.

Neizmjereno se zahvaljujem svojoj kolegici i životnoj suputnici Ivani Alduk bez čije potpore, poticaja i pomoći ovaj rad ne bi ugledao svijetlo dana. Također se zahvaljujem Anđeli Krželj i svim kolegama i kolegicama studija povijesti i filozofije s kojima sam dijelio lijepe trenutke studiranja.

Zahvaljujem se Nikoli Jukiću, Stipi Buljanu i Darku Malbaši, grupi najvrjednijih prijatelja koji su uvijek na raspolaganju i spremni pomoći.

Na kraju se želim zahvaliti svojoj obitelji, roditeljima i sestrama, koji su me pratili na putu odrastanja i obrazovanja. Hvala ocu Anđelku i majci Rosandi koji su se uvijek beskompromisno trudili u odgoju i koji su uvijek pružali maksimalnu potporu kroz cijeli moj život. Svojim primjerom ste mi pokazali kako se rad, trud i upornost uvijek isplate. Hvala vam na svemu!

SAŽETAK

Josip Broz Tito predstavlja jednu od najznačajnijih ličnosti druge polovice dvadesetog stoljeća. Josip Broz komunistički je diktator i politički vođa koji upravlja socijalističkom Jugoslavijom 35 godina te tako značajno oblikuje i utječe na povijest naroda Jugoslavije. U ovom radu analizirali smo kult ličnosti koji je Komunistička partija uspostavila i održavala u socijalističkoj Jugoslaviji kako bi ljudima prikazala Josipa Broza kao nepogrešivog vođu, osloboditelja i lidera čiji je zadatak stvaranje socijalističkog društva i boljitak građana. Kult ličnosti analiziran je kroz kontrolu tiska i medija, filmova, pjesama, proslava državnih praznika, osnivanje pionirskih organizacija i kontrole obrazovnog sustava s ciljem održavanja snažnog kulta ličnosti koji je trebao osigurati opstanak vladajućeg režima i stvaranje socijalističkog društva po mjeri komunističkog režima. Također smo analizirali razdoblje poslije smrti Josipa Broza u kojem se kult ličnosti nastavio održavati kako zbog nedostatka osobe koja bi preuzela ulogu vođe tako i zbog nesposobnosti državnog aparata koji nije smogao snage učiniti potrebni odmak od kulta ličnosti i titoizma.

Ključne riječi: Josip Broz Tito, komunizam, Komunistička partija Jugoslavije, socijalistička Jugoslavija, kult ličnosti

ABSTRACT

Josip Broz Tito is one of the most important persons from second part of the twentieth century. Josip Broz was a communist dictator and a political leader which ruled in socialist Yugoslavia for 35 years and in that way, he greatly shaped and influenced history of people from Yugoslavia. In this master's thesis we analyzed the cult of personality which Communist party created and nourished in socialist Yugoslavia for the purpose of creating such image of Josip Broz as infallible leader, liberator and leader tasked with creating socialist society and improvement of life standard. Cult of personality is analyzed through press and media control, movies, songs, celebrations of national holidays, creating youth organizations called Pioniri and through control of educational system. All which was made to create strong cult of personality with a goal of securing the ruling regime and creating a socialist society according to communist regime. We also analyzed a period after the death of Josip Broz Tito in which cult of personality was still strongly maintained due to lack of a person strong enough to take such a position and because of incompetence of state regime who could not gather enough strength to make a necessary move away from personality cult and Titoism.

Keywords: Josip Broz Tito, communism, Communist party of Yugoslavia, socialist Yugoslavia, personality cult

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. KULT LIČNOSTI	3
3. BIOGRAFIJA JOSIPA BROZA TITA	5
4. KULT LIČNOSTI JOSIPA BROZA TITA	20
4.1. Nastanak kulta ličnosti.....	21
4.2. Kult ličnosti u poslijeratnoj Jugoslaviji	26
4.2.1. Kult ličnosti u tisku i medijima.....	26
4.2.2. Pjesma kao odraz kulta ličnosti.....	28
4.2.3. Mitologija Josipa Broza Tita u filmu	33
4.2.4. Obrazovne institucije i kult ličnosti	34
4.2.5. Titovi pioniri	42
4.3. Kult ličnosti u proslavama državnih praznika	52
4.3.1. Dan mladosti i štafeta mladosti.....	53
4.4. Kult ličnosti poslije smrti Josipa Broza Tita.....	59
5. ZAKLJUČAK	68
6. LITERATURA.....	70
6.1. Časopisi, diplomski/završni radovi i internetske stranice.....	71
6.2. Slikovni prilozi	72

1. UVOD

Kult ličnosti predstavlja posebnost 20. stoljeća koje je, kao nijedno prije, iznjedrilo velik broj snažnih političkih vođa, odnosno karizmatičkih ličnosti, koji su svoja društva vodili u skladu s političkim sustavom kojem su posvetili svoj politički život. U ovom ćemo radu stoga prikazati što je to kult ličnosti, kako nastaje i kako se razvija na primjeru jednog od značajnijih političara 20. stoljeća, Josipa Broza Tita. Državnik koji je poslije Drugog svjetskog rata uspio postati doživotni predsjednik Federativne Narodne Republike Jugoslavije, a naposljetku (ustavnim promjenom naziva 1963. godine) Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Josip Broz Tito na vlasti je proveo 35 godina do svoje smrti 1980. godine i u tom je razdoblju Komunistička partija Jugoslavije uspjela uspostaviti snažan kult ličnosti koji će Josipa Broza postaviti u središte svakodnevnog života građana Jugoslavije. Značajke, način i održavanje kulta ličnosti bit će glavna tema ovog rada čime ćemo analizirati kult ličnosti i njegovu snagu u socijalističkom društvu Jugoslavije. Totalitaristička društva 20. stoljeća, koja su bila u usponu i postajala sve popularnija, upotrebljavajući snagu novih medija dostupnih velikom broju građana, centralizacijom i kontrolom obrazovnog sustava uspijevaju karizmatičnog pojedinca postaviti kao glavni stup – oslonac – na kojem cijelo društvo i njegovo napredovanje počivaju. Bez tako snažne i centralizirane kontrole različitih aspekata društva ostvarivanje kulta ličnosti bilo bi gotovo nemoguće, ako ne i u potpunosti nemoguće, barem ne u mjeri u kojoj su različiti kultovi ličnosti uspostavljeni u totalitarističkim društvima svijeta 20. stoljeća. Postavljajući fokus na jedan kult ličnosti, u ovom slučaju Josipa Broza Tita, moći ćemo prepoznati glavne značajke i načine koje je totalitarna vlast upotrebljavala kako bi društvu predstavila karizmatičnog vođu kao najboljeg pojedinca te jedinog sposobnog izvesti društvo na put napretka, blagostanja i sreće. Središnja vlast stoga je imala vrlo zahtjevan posao ispred sebe s obzirom na to da je nakon početne uspostave kulta ličnosti kult trebalo održati snažnim tijekom cijelog razdoblja vladavine jednog režima. Veliki resursi i inovativne ideje u uporabi različitih medija i kontrole obrazovnog sustava presudni su kako bi jedan kult ličnosti ostao snažan i postojan među građanima.

Analiziranje utjecaja središnje vlasti na obrazovni sustav posebno je zanimljivo jer je svakom totalitarističkom režimu raspad političkog sustava apsolutno neprihvatljiv i nemoguće. Stoga je nužno stvoriti obrazovni sustav koji će uz osnovno obrazovanje pojedinaca za sudjelovanje u društvu veliki dio posvetiti stvaranju i osnaživanju kulta ličnosti kako bi mladi ljudi u trenutku prelaska u „svijet odraslih“ postali glavni oslonac u daljnjem razvoju i

održavanju kulta ličnosti, a posljedično i samog političkog sustava kojem pripadaju. Pioniri su tako odličan primjer kako se djecu uvodi u načine na koje društvo funkcionira te im se već u ovom razdoblju Josip Broz Tito prikazuje kao veliki državnik i vođa kojem trebaju bezrezervno vjerovati i u kojeg se trebaju pouzdati s obzirom na to da je on jedini sposoban i zaslužan za društvo u kojem se nalaze i čija postignuća uživaju u svakodnevnom životu. Dakle, održavanje kulta ličnosti ima dvostruku zadaću – ispuniti svakodnevni život likom i djelom vođe te obrazovnim sustavom iznjedriti nove generacije koje će takvo stanje dodatno normalizirati i prihvatiti kako bi se osiguralo, u što je moguće većoj mjeri, sigurnost političkog sustava i kulta ličnosti kao jednog od osnovnih dijelova totalitarnog režima.

2. KULT LIČNOSTI

Analizu kulta ličnosti Josipa Broza Tita početi ćemo upoznavajući se s pojmom kulta ličnosti općenito. Enciklopedija Britannica navodi kako kult ličnosti predstavlja osmišljen sustav umjetnosti, simbolizma i rituala usmjerenih na institucionalizirano kvazi-religijsko glorificiranje pojedinca.¹ Sam termin kult ličnosti u širu je upotrebu ušao nakon što ga prvi put upotrebljava Nikita Hruščov, vođa i premijer SSSR-a, u noći s 24. na 25. veljače 1956. godine. Naime, tad se odvijao zatvoreni 20. kongres Komunističke partije Sovjetskog Saveza. Hruščov je termin „kult ličnosti“ tad iskoristio kako bi se osvrnuo na vlast svojeg prethodnika Josifa Visarionoviča Staljina čiju je vlast od 1929. do 1953. godine opisao kao razdoblje vladavine kulta ličnosti.² Pojam koji je Nikita Hruščov iskoristio izlazi iz okvira sjednice Komunističke partije Sovjetskog Saveza te postaje zajednički naziv kojim se opisuje politička slika koju diktatori u totalitarnom režimu stvaraju i održavaju. Kulturni i politički kontekst kraja 19. i početka 20. stoljeća je bio temelj iz kojega se ostvarila mogućnost stvaranja kulta ličnosti. Predodžba o „ličnosti“ je bilo jedno od glavnih otkrića *fin de siècle*³ u Europi. Friedrich Nietzsche u svojim djelima s kraja 19. stoljeća cijeni pojedince koji su u mogućnosti nadmašiti „etos tromoga društva i uskogrudnih konvencija“ te „izraziti moralnu autonomiju i neovisnost o institucijama modernog društva.“ Jedinstvenu ličnost ovoga tipa Nietzsche naziva „Übermensch“ odnosno „nadčovjek“. Ovaj pojam je ubrzo prihvaćen i korišten u sociologiji i politici sa svojim vulgarnim i pristranim tumačenjem što nije bila namjera samog Nietzschea. Mnogi su europski intelektualci tada zagovarali odbacivanje egalitarizma ljevice i liberalizam te stvaranje „inkubatora“ za nastanak istaknutih „ličnosti“.⁴ U ovom duhu stoga nastaje pravi temelj iz kojega će niknuti sve istaknute ličnosti dvadesetog stoljeća, a korištenjem Nietzscheova pojma „nadčovjeka“ stvara se mogućnost nastanka kulta ličnosti usmjerenog na štovanje upravo takvog pojedinca i političkog vođe.

Važan pojam koji se veže za kult ličnosti jest karizma. Karizma kao pojam dobiva na važnosti kad se pokušava objasniti i razložiti koncept totalitarnih pokreta i vlasti, a objašnjenje traži znanstvenu osnovu društvene pojave okarakterizirane kao „zavedenost širokih masa od strane karizmatičnog vođe koji ih je upravio prema, uglavnom radikalnom

¹ <https://www.britannica.com/topic/cult-of-personality>

² Rabrenović, A. (2013). „Politički plakat i kult ličnosti“, *MediAnali*, 7 (13), str. 74.

³ Fin de siècle – društveni izraz koji se koristi u kulturi i povijesti ideja za opis specifičnog mentaliteta s kraja 19. stoljeća - https://hr.wikipedia.org/wiki/Fin_de_si%C3%A8cle

⁴ Overy, R. (2005.) *Diktatori: Hitlerova Njemačka i Staljinova Rusija*. Naklada Ljevak. Zagreb., str. 103.

cilju.“⁵ Karizma se izvorno veže za kršćanstvo i predstavlja dar koji pojedinac dobiva od Boga, a sv. Pavao poima ga „kao pokazatelj specifične kvalitete pojedinca.“⁶

Max Weber, njemački društveni istraživač i teoretičar te jedan od osnivača sociologije, sustavno se bavio karizmom i karizmatском vlasti. Weber postavlja termin karizma koji se ovdje upotrebljava kao politički pojam u izravnom kontinuitetu sa svojim kršćanskim teološkim značenjem – obdarenošću Božjom milosti. “Karizma može – i samo tada zaslužuje to ime u punome smislu – biti dar izravno vezan uz objekt ili osobu koja ju od prirode posjeduje, dar što se ničim ne može zadobiti. Ili se može i mora umjetno priskrbiti objektu ili osobi, nekakvim, dakako, nesvakidašnjim sredstvima. Priskrblijevanje gradi na pretpostavci da se karizmatične sposobnosti, doduše, ne mogu razviti ni u čemu i ni u kome tko ih u klici ne posjeduje, no da ta klica ostaje skrivenom ako se ne razvije, ako je karizma – primjerice ‘askezm’ – ne ‘probudi.’“⁷ Dvadeseto stoljeće jest stoljeće koje je iznjedrilo najviše karizmatских vođa i ova činjenica odražava promjene i turbulencije koje su se događale u ovom razdoblju. Karizmatски vođa posjeduje osobine na temelju kojih „ona vrijedi kao iznimna i zahvaljujući kojoj je njezini sljedbenici smatraju obdarenom natprirodnim ili nadljudskim, ne svakom dostupnim, moćima ili osobinama. Takva se osoba smatra bogomdanom ili uzornom i stoga tretira kao vođa.“⁸ Karizmatска vlast, budući da počiva na iznimnim sposobnostima pojedinca, može vrlo lako i brzo propasti jer je dovoljan samo jedan pogrešan korak kako bi se cijeli mit o nepogrešivosti urušio. Cilj svakog totalitarističkog režima koji uspostavlja kult ličnosti postaje kontrola svakog medija te sredstva oglašavanja kako se pogrešan korak ne bi dogodio. Svako prikazivanje vođe, govor, slika, plakat ili slično trebaju odražavati uzvišenost političkog vođe, snagu i junaštvo na što se koriste značajni resursi zbog karizme i karizmatске vlasti koju pojedinac ne smije izgubiti. Ključ karizmatске vlasti leži u stanju društvene anomalije. „Naime, kad legitimnost političkog poretka kod mase podvlaštenih dođe u pitanje, postoji mogućnost njihova obraćanja karizmatiku, pod uvjetom da u zajednici postoji ličnost s osobinama koje su relevantne za podvlaštene. U situacijama neizvjesnosti i kaosa u zajednici, osoba bitno karizmatских obilježja pokušava masama, nerijetko izmanipuliranima, pokazati “pravi” put za izlazak iz krize i izvršiti ponovnu integraciju zajednice.“⁹ Povjesničar E. A. Rees upotrebljava termin kult vođe kad piše o

⁵ Klišmanić, V. (2022). „Kult ličnosti Josipa Broza Tita“, *Pleter: Časopis udruge studenata povijesti*, 5 (5), str. 122.

⁶ Isto.

⁷ Weber, M. (2000). *Sociologija religije*. KruZak. Zagreb., str. 4.

⁸ Blažević, R. (2003). „Stigma i karizma“, *Politička misao*, vol. XL, br. 3, str. 129.

⁹ Isto, str. 130.

fenomenu nastanka kulta ličnosti i navodi kako je kult ličnosti uspostavljeni sustav šovanja političkog vođe koji zahtjeva od svih članova društva jednako šovanje. Takav je sustav sveprisutan i djeluje iz pozicije beskonačnosti, odnosno očekuje se da takav sustav traje beskonačno. Takav je sustav pomno osmišljen i održavan te za cilj ima integraciju i indoktrinaciju društva i sustava u liku političkog vođe. Znanstvenik Pao-min Chang također opisuje kult ličnosti kao umjetno uzdizanje statusa i autoriteta jednog čovjeka stvaranjem osmišljene i projicirane slike čovjeka kao božanstva.¹⁰

Na primjeru Josipa Broza Tita, među ostalim političkim vođama 20. stoljeća, također možemo vidjeti kako su neizvjesnost, kaos i rat iznjedrili novog karizmatkog vođu. Josip Broz Tito na čelu partizanskih odreda Jugoslavije uspijeva samim ratom stvoriti snažnu reputaciju među suborcima, a s obzirom na postignuća u ratu i konačno pobjedu propagandnom aparatu Komunističke partije Jugoslavije nije bilo teško izgraditi kult ličnosti.¹¹

Mediji i njihova kontrola predstavljaju glavni mehanizam kojim se gradi i održava kult ličnosti. Sveprisutnost u medijima označavala je bliskost vođe s narodom te njegovu svakodnevnu brigu za boljitak i napredak društva. Ipak, iako vođa treba biti sveprisutan, potrebno je zadržavanje određene doze mističnosti kako bi vođa održao svoju karizmu i privid nepogrešivosti i snage. Mediji su glavni ključ kojim se poruke šire najvećem mogućem broju stanovništva – fotografije, pamfleti, novine, poster, radio i film postaju središte kontrole propagandnog aparata totalitarnog društva.

3. BIOGRAFIJA JOSIPA BROZA TITA

U ovom ćemo radu iznijeti kratku biografiju Josipa Broza Tita koncentrirajući se više na događaje prije i tijekom Drugog svjetskog rata s obzirom na to da ćemo analizom kulta ličnosti biti usmjereni na razdoblje poslije Drugog svjetskog rata i način na koji je kult ličnosti nastao i razvijao se u socijalističkoj Jugoslaviji. Iznošenje cjelokupne biografije Josipa Broza Tita u ovom radu nadmašilo bi kapacitete rada i iz toga razloga biografija Josipa Broza bit će na takav način obrađena.

Josip Broz Tito rođen je 7. svibnja 1892. godine u selu Kumrovcu u Hrvatskom zagorju. Bio je sedmo od petnaestero djece Franje i Marije Broz, međutim, osmero braće i

¹⁰ Pisch, A. (2016). *The personality cult of Stalin in Soviet posters, 1929–1953: Archetypes, inventions and fabrications*. ANU Press, str. 53.

¹¹ Nemet, D. (2006). „Povijesni mitovi o Josipu Brozu Titu kao sredstvo manipulacije narodima na prostoru bivše SFRJ“, *Pro tempore*, (3), str. 109.

sestara Josipa Broza umrlo je ili pri porodu ili u ranoj fazi života što je bilo u skladu sa životnim prilikama i situaciji u Kumrovcu toga vremena.¹² Međutim, ovdje nailazimo na prvi problem budući da su se vodile brojne debate o datumu rođenja Josipa Broza koje je dijelom i on sam pokrenuo budući da je u svakoj od triju biografija dao različit datum rođenja. U biografiji iz 1935. godine je naveo 1893. godinu kao godinu rođenja bez datuma. 1945. godine navodi kako je rođen u svibnju 1892. godine, a 1952. godine navodi 25. svibnja 1892. kao datum svog rođenja što se naposljetku u Jugoslaviji slavilo kao „Dan Mladosti“. Ipak, prethodno navedeni datum, 7. svibnja 1892., je općeprihvaćen, a navodi ga Vladimir Dedijer koji je datum preuzeo iz matičnih knjiga općine Tuhelj i lokalnog *Statusa Animaruma*.¹³

Djetinjstvo Josipa Broza nije bilo lagano o čemu on sam svjedoči 1979. godine: „Mi nismo imali pravog djetinjstva. Išli smo u školu, ali smo morali obavljati i druge poslove“, i dodao: „Često smo gladovali... patili smo se, ali smo se ujedno čeličili.“¹⁴ Josip Broz bio je jako vezan za majčinu stranu obitelji koja je živjela u Sloveniji u mjestu Podsreda udaljenom 15 kilometara od Kumrovca. Njegov boravak u Sloveniji je imao i nepoželjnu posljedicu – prilikom pohađanja prvog razreda osnovne škole Josip Broz se mučio s hrvatskih jezikom što je za posljedicu imalo pad prvog razreda i njegovo ponovno pohađanje. Broza to ipak nije previše obeshrabrilo budući da je na kraju ostalih razreda dobio nagradu za učenje.¹⁵

Katolička crkva Josipu Brozu nije bila omiljena već od dječjih dana, što će se kasnije očitovati i kroz političko opredjeljenje i djelovanje. Naime, njegova majka bila je jako religiozna žena te joj je bilo iznimno stalo da vjeru prenese i na svoju djecu, međutim, mladom Josipu jednom prilikom, kad je bio ministrant, dogodilo se da ga je župnik pre nagljeno ošamario nakon čega se Josip Broz polako krenuo odmicati od Crkve i katoličanstva. Sam Tito kasnije je pojasnio i drugi razlog rastanka od Crkve rekavši: „Poslije Božića, na Novu godinu, pred vratima svake seoske kuće pojavio bi se fratar iz Klanjca s križem u ruci, a za njime zvonar s vrećom. Fratar bi na vratima napisao Anno Domini... to jest čestitao bi Novu godinu, a domaćin mu je morao dati nekoliko litara kukuruza, ili klupko lana boje zlata ili dvije forinte što je u ono doba značilo dvije nadnice... A mi smo uvijek poslije Božića morali kupovati kukuruz, i lako je zamisliti kako smo mi, vječito gladna djeca,

¹² Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito. Profil.* Zagreb, str. 27.

¹³ Blažina, B. (2015). „Djetinjstvo i mladost Josipa Broza Tita 1892. - 1920. kroz prizmu biografija: kontradikcije, nedosljednosti, politizacija, pedagogizacija“, *Povijest u nastavi*, XIII (26 (2)), str. 83-84.

¹⁴ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito. Profil.* Zagreb., str. 27.

¹⁵ Blažina, B. (2015). „Djetinjstvo i mladost Josipa Broza Tita 1892. - 1920. kroz prizmu biografija: kontradikcije, nedosljednosti, politizacija, pedagogizacija“, *Povijest u nastavi*, XIII (26 (2)), str. 86.

gledali zvonara kako trpa naš kukuruz u svoju vreću.“¹⁶ Sve su to bili razlozi zbog kojih za Josipa Broza, usprkos snažnoj vjeri njegove majke, nije bilo mjesta za Crkvu u njegovu životu.

Nakon završetka školovanja 1907. godine i poslije kratke epizode rada kod ujaka sa stokom bratić Josipa Broza, Jurica, koji je bio štabni narednik carske i kraljevske vojske, odvodi Josipa u Sisak kako bi izučio zanat konobara gdje se on po prvi put susreće s jednim gradom i „finim svijetom“. Josip se ipak nije pronašao u konobarskom svijetu te je nedugo poslije odlučio izučiti bravarski zanat kod majstora Karasa koji je bio ugledni sisački obrtnik. U ovom obrtu mladi Josip prvi se put susreće s pojmovima kao što su radnička prava, sindikati, socijalna demokracija i socijalizam. Sve što je čuo tijekom razgovora palo je na plodno tlo s obzirom na to da se već 1910. godine u Zagrebu učlanio u radnički sindikat i time automatski u Socijaldemokratsku stranku na što je bio izrazito ponosan. Ipak, u ovo vrijeme njegove ambicije nisu prelazile neslućene razmjere jer je bio fokusiran na bravarsku struku i daljnji napredak u njoj te osiguravanje vlastite egzistencije kako bi dijelom mogao pomoći i svojoj obitelji.¹⁷ Nakon završetka zanatske škole Josip se prvotno odlučio za Zagreb, međutim, zbog manjka posla i neimaštine odlučuje se na odlazak u inozemstvo. U ovom razdoblju stekao je brojna nova znanja i dodatno unaprijedio svoj zanat, a „fremtanje“ („Fremt“ – od njemačke riječi Fremde što znači tuđina, a u ovom kontekstu predstavlja osobu koja putuje stranim svijetom sa željom za pustolovinom i novim poslovima te znanjima) donijelo mu je potrebna znanja, proširilo poglede na svijet te dalo potrebno samopouzdanje za sve što će u kasnijem razdoblju života doživjeti. Prije služenja redovitog vojnog roka u Austro-Ugarskoj Monarhiji 1913. godine razdoblje „fremtanja“ okončano je u Bečkom Novom Mjestu u tvornici automobila Daimler gdje je radio kao probni vozač-mehaničar.¹⁸

U vojsci se Josip Broz također jako dobro snašao te su ga starješine uputile na podoficirski tečaj čime je postao vodnik te tad prvi put dobiva priliku zapovijedati desetinom. Međutim, njegov boravak u vojsci ne prolazi tako jednostavno jer 28. lipnja 1914. godine kreće Prvi svjetski rat. Budući da je bio vodnik vojske Austro-Ugarske Monarhije, kreće ratni put Josipa Broza. Na početku ratuje na frontu protiv Kraljevine Srbije, na što mu je Aleksandar Ranković – njegov suborac u Drugom svjetskom ratu i član partizanskog Vrhovnog štaba – sugerirao da ne spominje jer je tema u novim prilikama vrlo osjetljiva tako da je njegovo ratovanje na frontu protiv Kraljevine Srbije većinom gurnuto u zaborav, što je i

¹⁶ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 29.

¹⁷ Isto, str. 30;33.

¹⁸ Isto, str. 34.

razumljivo s obzirom na to da će kasnije Josip Broz služiti kao vođa svih jugoslavenskih naroda. Ratovanje na frontu sa Srbijom nije dugo trajalo jer se regimenta prebacuje na ruski front, na Karpate, gdje po svojem dolasku upada u niz teških bitki s velikim gubitcima. Tad je Josip Broz iskusio prve velike teškoće jer je front bio nemjerljivo oštriji i pogubniji kako zbog vremena tako i zbog vojničkih djelovanja. O ozbiljnosti ratišta u prilog ide i njegovo kasnije prepričavanje kad u jednom dijelu kaže: „Tada sam naučio mrziti rat.“¹⁹ Godine 1915. kreće ruska proljetna protuofenziva u kojoj je i sam Josip Broz bio teško ranjen te je potpao pod rusko zarobljeništvo. Vrijedno je spomenuti kako je tad bio zaveden na popis gubitaka koje je carsko-kraljevska vojska pretrpjela te godine. Olakotna okolnost za Broza bila je činjenica što je bio podoficir i kao takav, prema međunarodnoj konvenciji o zarobljenicima, nije bio primoran raditi teške fizičke poslove u zarobljeništvu. O kakvom se zarobljeništvu radilo dovoljno govori podatak koji je švedski Crveni križ prilikom posjete zarobljenicima u Rusiji 1916. godine iznio u izvješću u kojem stoji kako se zarobljenici mogu slobodno kretati po Rusiji i raditi, a mnogi od njih već su se oženili i pritom se ne misle više vraćati u svoje rodne države.²⁰ Za svojeg petogodišnjeg boravka u Rusiji u kojoj je doživio i socijalističku revoluciju kao sudionik, ali pasivni, Josip Broz oženio se i s četrnaestogodišnjom Pelagijom Bjelousovom. Iako je već 1920. godine imao sve predispozicije da ostane u Rusiji s obzirom na to da je bio oženjen Ruskinjom i član Komunističke partije s jako dobrim poznavanjem ruskog jezika, ipak nagovori jugoslavenske sekcije KP-a da ostane u Rusiji nisu urodili plodom, već je iste godine krenuo na dalek put iz Sibira prema Kumrovcu.²¹

Prilikom dolaska u novu državu, Kraljevstvo SHS, Josip Broz učlanjuje se u Komunističku partiju Jugoslavije, ali već 30. prosinca 1920. godine odlukom poznatom kao Obznana KPJ postaje zabranjena stranka unutar Kraljevstva SHS te se tako sa 65 000 članova slama na svega 1000 članova 1924. godine. Vrijeme koje je uslijedilo ipak je za Josipa Broza bilo mirno i stabilno jer se 1921. godine zapošljava kao mehaničar u motornom mlinu Samuela Polaka u Velikom Trojstvu kod Bjelovara. Teške trenutke proživljava sa svojom suprugom Pelagijom s obzirom na to da im je troje djece preminulo u dječjoj dobi, a nakon teških trenutaka 1924. godine Josip i Pelagija Broz dobivaju sina Žarka koji će nastaviti odrastati sasvim normalno. U Velikom Trojstvu prvi put kreće aktivno sudjelovanje Josipa Broza u političkim zbivanjima i djelovanju Komunističke partije Jugoslavije.²² Na fotografiji

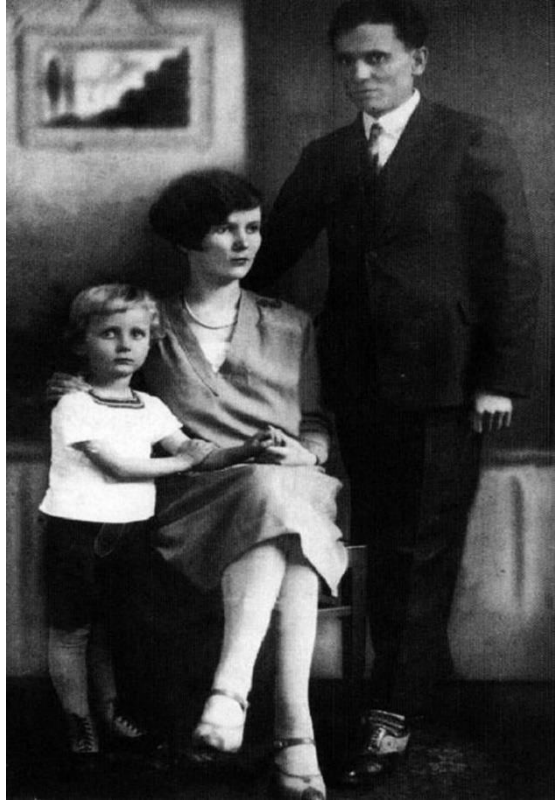
¹⁹ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 36–37.

²⁰ Isto, str. 37.

²¹ Isto, str. 38–41.

²² Isto, str. 41–44.

koja se nalazi kao prilog vidimo jedinu fotografiju obitelji Josipa Broza i Pelagije Broz na kojoj su prikazani kao građanska obitelj srednjeg sloja.

Slika 1. Josip Broz Tito, Pelagija Broz i njihov sin Žarko

Nakon Velikog Trojstva Josip Broz s obitelji seli se u Kraljevicu kako bi radio kao strojobravar u brodogradilištu jer novi vlasnik mlina nije odobravao politički aktivizam Josipa Broza. U Kraljevici se dodatno pojačava političko djelovanje s obzirom na to da uspijeva organizirati sindikalnu podružnicu te brojnim aktivnostima privlači radnike u sindikat. Bitno je također spomenuti kako se Josip Broz ovdje upustio i u pisanje članaka za časopis „Organizovani radnik“ u kojem je opisivao stanje u kojem se radnici nalaze. Nakon što brodogradilište pada u krizu i poslije štrajka radnika koji je Josip Broz organizirao, kreće kratko razdoblje traženja posla. Josip Broz pokazao se kao dokazani aktivist s obzirom na to da bi organizirao sindikalne podružnice i radnike gdje god bi dobio posao što bi na kraju dovelo do otkaza. Ipak, njegova poduzetnost i želja za organiziranjem i udruživanjem radnika kako bi ostvarili bolje položaje i uvjete nije prošla nezapaženo u Komunističkoj partiji. Već po dolasku u Zagreb bio je promoviran u sekretara Oblasnog odbora Saveza radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije, koji je bio dio legalnih Nezavisnih sindikata među kojima je Komunistička partija imala brojne simpatizere i jak utjecaj, a istovremeno je postao članom Mjesnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Zagreb. Nove uloge koje je Josip Broz

dobio omogućit će mu potpuno predanje političkom i aktivističkom radu kroz legalne sindikate i ilegalne partijske organizacije.²³ „Iz perspektive korisnosti za sindikalni pokret Josip Broz se iskazao kao ambiciozan i poduzetan aktivist, privržen zadatku, koji prioritetno nastoji, u okviru mogućnosti, poboljšati položaj radnika. No stalno mu je na pameti i ona druga dimenzija njegova djelovanja – politička i revolucionarna.“²⁴ Rad Josipa Broza ipak se neće nastaviti tako mirno jer 14. srpnja 1927. godine biva uhapšen pod optužbom da širi komunizam, a slučaj ima direktne veze s petoricom radnika iz Bakra, Kraljevice i Hreljina. Kod njih je žandarmerija pronašla razne komunističke materijale propagande prirode te ih posljedično dovela u vezu s Josipom Brozom koji je kao sekretar često putovao te, susrećući se s radnicima i sindikalistima, širio viziju o socijalističkom uređenju. Nakon šest tjedana istražnog postupka svi okrivljenici pušteni su na uvjetnu slobodu, ali nedugo nakon slijedi novo pritvaranje nakon čega je osuđen na sedam mjeseci zatvora što je naposljetku skraćeno na pet mjeseci.²⁵ Slijedom događaja Komunistička partija Jugoslavije ulazi u razdoblje frakcijskih borbi, a Josip Broz, iako nagnjući lijevoj frakciji, ipak zauzima antifrakcijsku poziciju jer shvaća kako mala stranka, kao što je u to vrijeme KPJ bila, ne može podnijeti dodatne podjele. U cijelom procesu Josip Broz izašao je kao prvi čovjek zagrebačkih komunista što će naravno otvoriti daljnji put za napredovanje i još jači aktivizam. Kao prvi čovjek zagrebačkih komunista Josip Broz dočekao je 20. lipnja 1928. kad je u Narodnoj skupštini izvršen atentat na Stjepana Radića nakon čega slijede masovni prosvjedi u kojima je i on sudjelovao. Ovdje Josip Broz čini prvu stratešku pogrešku jer krivo procjenjuje situaciju te smatra kako su događaji u Zagrebu okidač za revoluciju te borbu za vlast koju je KPJ trebala početi. Ipak, žandarmerija i policija, uviđajući ozbiljnost situacije, zatvaraju brojne sindikalne aktiviste te zabranjuju rad Nezavisnih sindikata pod optužbom organizacije razbijačkih demonstracija.²⁶

Tijekom ovog razdoblja Josip Broz često je bio uhićivan s obzirom na to da su policija i žandarmerija provodili česte akcije kako bi suzbili propagandu i širenje ideja socijalizma i komunizma. Međutim, nikad kazne nisu bile prestroge ili pak dugotrajne, ali sve će se promijeniti 4. kolovoza 1928. godine. Josip Broz uhićen je ispred stana u Vinogradarskoj ulici, a policija je pronašla „nabijeni revolver, blok sa šifriranim bilješkama, priznanice na primljeni i izdani novac, punomoći dviju sindikalnih središnjica i nekoliko primjeraka

²³ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 47–48.

²⁴ Isto, str. 49.

²⁵ Isto, str. 49–50.

²⁶ Isto, str. 62–63.

radničkih novina“, a prilikom pretresa sobe u kojoj je spavao „mnogo partijske građe... i jedan revolver s municijom, četiri ofenzivne ručne bombe i municiju za vojničke puške.“²⁷ Po pronađenim bombama u stanu cijeli će proces kasnije biti poznat kao „Bombaški proces.“

Slika 2. Fotografije iz policijske kartotetke u Zagrebu (1928.)

Ovdje je Josip Broz iskoristio situaciju jer su ga brojni članci i sama publika koja je bila prisutna u sudnici uzdignuli iz pozicije anonimnog pripadnika, tad beznačajne i male, Komunističke partije Jugoslavije u jednu od najistaknutijih figura tadašnjeg radničkog pokreta. Na suđenju je Josip Broz nastupao vrlo agresivno niječući nadležnost suda jer je, „kako je prkosno izjavio, odgovoran samo svojoj Partiji“.²⁸ Ovo je situacija koja neodoljivo podsjeća na slučaj još jednog diktatora, Adolfa Hitlera, koji je također prilikom sudskih procesa neuspjelog puča u Münchenu zadobio brojne simpatije javnosti iskazavši se energičnim pristupom i obranom. Iako Adolf Hitler neće dugo čekati na politički uspjeh, koji se događa 1933. godine, Josip Broz bit će ipak u nezahvalnijoj situaciji. Naime, na ovom procesu Josip Broz preuzeo je većinu odgovornosti na sebe, međutim, ne i za pronađene bombe, što će se na kraju pokazati kao ključno, s obzirom na to da se tijekom procesa nije uspjelo dokazati kome su bombe pripadale čime je kazna bila izgledno manja. Na kraju procesa petorica optuženih dobili su ili manje kazne ili su oslobođeni svake krivnje, dok je Josip Broz dobio zatvorsku kaznu na pet godina. Dr. Ivo Politeo, prisjećajući se „Bombaškog procesa“, o Josipu Brozu piše: „Tko god je na tom procesu slušao i promatrao Josipa Broza, mogao je u njemu vidjeti muža budućnosti koji će prednjačiti.“²⁹ Ovu izjavu dr. Politeo

²⁷ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 64.

²⁸ <https://www.matica.hr/hr/650/jugoslavija-u-njemackoj-biografiji-josipa-broza-tita-31676/>

²⁹ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 67.

napisao je 18 godina poslije procesa tako da je trebamo uzeti s malom zadržkom jer je tad već Josip Broz izašao kao pobjednik u Drugom svjetskom ratu te čvrstom rukom vladao Federativnom Narodnom Republikom Jugoslavijom. Iako ovoj izjavi ne možemo vjerovati bez zadržke, činjenica jest da je na procesima Josip Broz ostavio snažan dojam što možemo vidjeti iz izjave Mihovila Kara, koji prati cijeli proces kao izvjestitelj zagrebačkih „Novosti“, a kaže: „Njegovo lice ima nešto od onih fizionomija, koje podsjećaju na čelik. Svijetlim očima gleda preko cvikera vrlo hladno, ali energično i mirno.“³⁰ Bitno je također spomenuti i kako je rezultat ove kazne bilo razdvajane obitelji Broz jer se Pelagija odlučila na bijeg u SSSR, što je naposljetku i učinila zajedno sa sinom Žarkom. Tek će Josipov odlazak u Moskvu 1935. godine ponovno spojiti obitelj, ali ne zadugo jer bračni život i obitelj Pelagije i Josipa Broza nikad neće biti obnovljeni. Ovdje ćemo napomenuti kako je Tito „bio čovjek jakih strasti, što se tiče osobnih želja i apetita, u hrani i piću, u ljubavi i mržnji, u donošenju odluka te u odnosima u obitelji, sa suradnicima i osobljem. Tito zna u potpunosti uživati u životu napisao je Dobrica Ćosić 1961. godine“.³¹ Tito se, sukladno svojoj naravi, ženio ukupno tri puta uz dvije partnerice s kojima je bio u izvanbračnoj zajednici. Njegove supruge bile su već spomenuta Pelagija, Elza Johanna Koenig, pseudonimom Lucija Bauer, i naposljetku Jovanka Budisavljević, koja je bila posljednja supruga Josipa Broza Tita i ujedno najpoznatija s obzirom na to da je postala prva dama Jugoslavije. Herta Haas i Davorjanka Paunović – Zdenka³² bile su Titove dvije partnerice koje su službeno potvrđene iako postoje brojne naznake kako je Tito imao više partnerica, ali budući da to nije predmet ovog rada, nećemo otvarati ovu temu. Naposljetku je Tito imao dva sina koja su preživjela djetinjstvo – već spomenuti Žarko Broz i Aleksandar Mišo Broz, koji je bio dijete iz veze Josipa Broza i Herte Haas. Buran ljubavni život pospješio je stvaranje imidža šarmera koji je Tita pratio cijelog života.

Petogodišnja robija, iako dugotrajna, nije prošla za Josipa Broza uzalud. Tijekom svojeg boravka u zatvorima u Lepoglavi i Mariboru uspio je znatno produbiti svoje političko znanje te zajedno uz Mošu Pijade, jednog od najpoznatijih vođa komunističkog pokreta u Jugoslaviji³³, organizirati predavanje i diskusije o komunističkom pokretu i ideologiji. Vodstvo kaznioničkog komiteta u Lepoglavi činili su Moša Pijade, Josip Broz i Milorad Petrović, kojeg će nedugo nakon zamijeniti Andrija Hebrang.³⁴ Zanimljivo je spomenuti kako

³⁰ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 66.

³¹ Pirjevec, J. (2012). *Tito i drugovi*. Mozaik knjiga. Zagreb, str. 636.

³² Isto, str. 636–645.

³³ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 69.

³⁴ Isto, str. 71.

je tijekom svojeg boravka u zatvorima Lepoglave i Maribora Josip Broz obnašao ulogu sekretara zatvorskog komiteta što je značajno jer pokazuje kako su ga već tad cijenili kao političara, organizatora i aktivista. Cijeli njegov rad urodit će plodom jer su mu sva vrata napretka u partijskoj organizaciji sad otvorena. Nakon izlaska iz zatvora Josip Broz dobiva poruku Centralnog komiteta koji je odlučio kako će Josipa Broza poslati u inozemstvo, što je u ovom slučaju značilo rad u Centralnom komitetu u Beču, mogući studij na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina Zapada (KUNMZ) te, moguće, rad i u Kominterni. Josip Broz 11. srpnja 1934. godine na sjednici Politbiroa postaje članom Centralnog komiteta KPJ čime dostiže najveću poziciju u partijskoj organizaciji dotad, a nakon ove odluke odlazi na put u Beč gdje je trebao nastaviti svoj rad na poboljšanju organizacije i aktivnosti Komunističke partije Jugoslavije. U ovo vrijeme prvi se put javlja pseudonim „Tito“ po kojem će Josip Broz kasnije biti poznat. Pseudonime je Josip Broz, kao i brojni drugi visokopozicionirani članovi KPJ, često upotrebljavao kako bi prekrrio svoj pravi identitet, međutim, jedino se Tito zadržao te prešao u nadimak koji će se kasnije uvijek koristiti. Porijeklo imena Tito često se pokušalo mistificirati kako bi pridonijelo mističnosti Titove figure, međutim, izgledno je kako je nastalo samo kao poveznica Josipa Broza sa zagorskim krajem u kojem je odrastao jer je ime Tituš bilo relativno često korišteno kao i nadimak Tito.³⁵ Rad u Centralnom komitetu te u samoj Kraljevini Jugoslaviji dokazao je još jednom kako Tito pripada perspektivnom kadru, što su i sami članovi Centralnog komiteta na čelu s Milanom Gorkićem uvidjeli. Budući da je njegov rad ocijenjen vrlo povoljno, Titu se otvara prilika za odlazak u Moskvu na dodatno učenje. Centralni komitet tako održava sjednicu 29. prosinca 1934. godine na kojoj je odlučeno kako će se Josipa Broza uputiti u Moskvu kao predstavnika KPJ u Profinterni, što označava Internacionalni savez radnika.³⁶ Josip Broz tako će u tri navrata provesti ukupno dvije godine i četiri mjeseca u SSSR-u. Vrijeme u kojem se Josip Broz našao u Moskvi pokazat će se kao izrazito zahtjevnim zbog „čistki“ koje su po naređenju Staljina provođene. Tito, budući da je bio antifrakcijski nastrojen, često nije sudjelovao u diskusijama te se fokusirao na svoj posao u Kominterni, što mu je vrlo vjerojatno omogućilo da spasi svoj život tijekom boravka u SSSR-u. Jako važan aspekt njegova boravka u Moskvi jesu brojni kontakti koje je imao s međunarodnim komunistima na visokim pozicijama u svojim organizacijama od kojih će brojni kasnije postati visokopozicionirani političari u svojim zemljama gdje komunizam dolazi na vlast. Brojni kontakti dat će mu samopouzdanje koje će kasnije koristiti tijekom susreta s brojnim svjetskim političarima. Najzanimljiviji dio Titova angažmana u

³⁵ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 82-83.

³⁶ Isto, str. 88.

Moskvi dogodit će se 1936. godine koja je ujedno i najspornija godina njegova boravka u Moskvi zato što nema nikakvih zapisa o njegovu radu i zadatcima te čak ni sudjelovanju na sastancima kojih je do ove godine bilo mnoštvo. Prema knjizi „Tito“ Slavka i Ive Goldstein, najbliže istini dolazi ruski povjesničar Nikita Bondarev. „U knjizi „Misterija Tito – moskovske godine“ Bondarev smatra da je Tito u tom razdoblju bio na jednom od tajnih Kominterninih tečajeva ili škola, u kojima je nastava za komuniste iz inozemstva trajala šest mjeseci do godine dana.“ Ova škola kolokvijalno se nazivala „partizanska akademija“, a glavni zadatak bio je izučavanje komunista za ilegalna i teroristička djelovanja, oružane ustanke i sukobe koje su obučeni pojedinci trebali voditi u svojim državama.³⁷ Tajnovitost škole predstavlja normalan slijed događaja s obzirom na to da SSSR obučava pojedince za teroristička djelovanja na inozemnom tlu što bi, u slučaju javnosti škole, bilo potpuno nedopustivo. Naime, glavni pokazatelj istinitosti ove tvrdnje dolazi 1941. godine kad KPJ podiže oružani ustanak protiv NDH, a Tito šalje precizne upute o ustroju i zapovjedništvu novih „partizanskih odreda“ usprkos nedostatku vojnih stručnjaka među redovima partizana. Najteže razdoblje u političkoj karijeri Josipa Broza dogodit će se između 1938. i 1939. godine kad smaknućem dotadašnjeg generalnog sekretara i miljenika Kominterne Milana Gorkića nastupa teško razdoblje za KPJ u kojem se bori za opstanak organizacije. Čistku koja se provodila u SSSR-u uspio je izbjeći te pobijediti političkog oponenta Petka Miletića te je tako uz pomoć i sreću uspio doći na mjesto Generalnog sekretara KPJ. Bitno je napomenuti kako se neposredno organiziraju i nacionalne stranke – Komunistička stranka Hrvatske i Komunistička stranka Slovenije – kao posebni dio Komunističke partije Jugoslavije. U teškoj situaciji Tito je uspio izaći kao pobjednik te se vraća u Kraljevinu Jugoslaviju u „predvečerje rata“ i uspijeva u svojem zadatku konsolidacije i boljševizacije KPJ čime se postiže kadrovska, ujedinjena partija, što je uvijek bio glavni Titov cilj.

Prve godine Drugog svjetskog rata Tito proživljava u Zagrebu gdje se nastavlja rad Komunističke partije Jugoslavije koja ide prema financijskoj neovisnosti od Kominterne te povećava broj članova i ugled među narodom. Ipak, sam ustanak i borbu protiv nacističkog i fašističkog režima nije bilo moguće povesti zato što se dogodio Ribbentrop - Molotov pakt o nenapadanju između SSSR-a i Nacističke Njemačke. Ovaj okret nije bilo lako prihvatiti, međutim, opravdanje je pronađeno i postavljeno u strateško-teoretsku formulu: „radi se o pregrupiranju snaga ne po liniji antifašizma i demokracije već po liniji produblivanja kapitalističke eksploatacije i ugnjetavanja, po liniji jačanja borbe radnih masa protiv

³⁷ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 123.

buržoazije.³⁸ U ovoj situaciji se KPJ zalagala za „protuimperijalističku politiku jednake distancije prema ratujućim stranama, štoviše jače osuđuju Veliku Britaniju i Francusku kao najodgovornije za rat. Tako je Josip Broz, sekretar KPJ, na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ u listopadu 1940. godine bio protiv mobilizacije jer bi to značilo da se Jugoslavija svrstala na stranu britanskih i francuskih ratnih hušakača.“³⁹ Povratak politici antifašizma će se stoga dogoditi tek poslije napada Nacističke Njemačke na SSSR.

Travanjski rat Tito dočekuje u ilegalnom stanu u Zagrebu, a KPJ kontaktira generala Panteliju Jurišića i podbana Svetozara Ivkovića sa željom da se organizira otpor nacističkim snagama. Otpor se, međutim, nije uspio organizirati te njemačke snage slavodobitno ulaze u Zagreb 10. travnja 1941. godine gdje su dočekani s pozdravima na što je i sam Tito reagirao koji dan poslije pišući: „Događaji u Zagrebu prilikom dolaska osvajača bit će najtamnija ljaga u Tvojoj povijesti, hrvatski narode.“⁴⁰ Tito se poslije ovih događaja zajedno s Centralnim komitetom seli u Beograd gdje se nastavlja priprema za rat protiv okupatora. Trenutak će ubrzo doći jer Hitler objavljuje rat i napada SSSR 22. lipnja 1941. godine nakon čega Kominternu šalje proglas svim partijama pod okupacijom da organiziraju oružani ustanak te pomognu u obrani SSSR-a. Okolnosti na teritoriju bivše Kraljevine Jugoslavije (ustaški teror i talijanska okupacija Dalmacije) omogućuju stvaranje snažne baze za ustanak te će tako Hrvatska i BiH postati glavne baze partizanske borbe. Sam Tito odlazi na teren, među partizane, 17. rujna kad dolazi u selo Robaje blizu Užičke Požege gdje se nalazi partizanski štab. Dana 26. rujna događa se „skretanje ulijevo“ u kojem je cilj KPJ pokazati kako vodi glavnu riječ među ustanicima. Tad glavni štab NOPOJ mijenja ime u Vrhovni štab na čelu s Titom te se organiziraju njemu podređeni štabovi za Sloveniju, Hrvatsku, Srbiju, BiH i Crnu Goru, a kasnije i Kosovo i Makedoniju. Uvodi se nova funkcija „politkomesar“ čija je glavna zadaća bila osiguravanje provedbe ideja KPJ na terenu među partizanima. Važna je bila i odluka o uvođenju simbola otpora što će postati crvena zvijezda petokraka.⁴¹ U začetcima ustanka Tito je težio suradnji s četnicima na čelu s Dražom Mihailovićem, međutim, takva suradnja zbog ideoloških razilaženja nikad neće biti ostvarena. Početak ustanka krenut će jako teško po partizane jer je Užička republika po dolasku njemačkih snaga slomljena, a partizani su prisiljeni na neorganizirano povlačenje. Krivnja za teški slom partizanskih snaga počiva na Titovoj krivoj procjeni i želji za frontalnim ratom, što će se u ovom trenutku pokazati kao

³⁸ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 183.

³⁹ Radelić, Z. (2006). *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. – od zajedništva do razlaza*. Hrvatski institut za povijest. Školska knjiga. Zagreb, str. 26-27.

⁴⁰ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 199.

⁴¹ Isto, str. 210.

kobno. Ipak, u naknadnim opisivanjima ovih događaja umanjivao se težak poraz partizanskih odreda i Titova pogrešna strategija s obzirom na to da je sam kult ličnosti koji se razvija zahtijevao uklanjanje ili umanjivanje značaja poraza i strateški pogrešnih odluka. Nakon ovih događaja slijedi promjena strategija partizanskih snaga koje pokušavaju gerilskim ratovanjem onemogućiti neprijatelju nesmetanu okupaciju. Sve do ljeta 1944. godine Tito svoje aktivnosti provodi na teritoriju BiH gdje se 21. prosinca 1941. godine osniva Prva proleterska narodnooslobodilačka udarna brigada koja će postati elitna jedinica NOVJ-a na čelu s Kočom Popovićem. Idući važan događaj odvija se u Bihaću 26. i 27. studenog 1942. godine kad se osniva AVNOJ (Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije) kao vrhovno predstavničko tijelo NOB-a.⁴² Ipak, Tito će u budućim odlukama i željama za stvaranjem nove vlade na čelu s KPJ trebati vješto manevrirati u kontaktu sa Saveznicima jer su SAD, Velika Britanija i SSSR prihvaćali kraljevsku vladu u izbjeglištvu. Osnivanje AVNOJ-a Titu će omogućiti otkrivanje svojeg identiteta jer je ime Tita postalo široko poznato i već tad ulazilo u mističnost. List „Borba“ 6. prosinca 1942. godine prvi put objavljuje sliku Josipa Broza kao Tita, vrhovnog zapovjednika NOB-a.⁴³ Ratne godine koje će uslijediti bit će iznimno teške i iako su partizani gubili brojne bitke, primjerice bitka na Neretvi i kasnije bitka na Sutjesci, okupacijske snage nisu uspijevale smanjiti značaj NOB-a, nego je upravo suprotno on postajao sve jačim i sposobnijim što će posebno doći do izražaja nakon kapitulacije Italije 1943. godine. Bitno je također spomenuti kako partizani nisu dobili punu podršku Saveznika jer se i tad očekivao povratak kralja Petra i vlade u izbjeglištvu. Ovakav razvoj događaja rezultirao je zasjedanjem AVNOJ-a 29. i 30. studenoga 1943. godine na kojem se formirala privremena vlada NKOJ (Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije), a AVNOJ postaje najviše zakonodavno i izvršno tijelo naroda Jugoslavije.⁴⁴ Uslijedila je ne samo ratna borba nego i diplomatska i državotvorna jer glavni cilj postaje težnja za priznanjem partizana kao jedinog saveznika na tlu Jugoslavije čime će se omogućiti poslijeratno stvaranje Jugoslavije na čelu s KPJ. Veliku su ulogu u popularizaciji narodnooslobodilačke borbe odigrali južnoslavenski emigranti koji su izdavanjem prvih brošura i knjiga pokušali dočarati situaciju u kojoj se nalazi Jugoslavija. U prvim inozemnim radovima vidimo snažnu naklonost autora prema partizanima i ciljevima NOB-a. Budući da su autori tad relativno slabo poznavali činjenice o ratu u Jugoslaviji, često se događalo da je i sam Josip Broz, u tim djelima, dobivao različita prezimena zbog nedostatka točnih

⁴² Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 249.

⁴³ Isto, str. 252.

⁴⁴ Isto, str. 298.

informacija. Ovim djelima jugoslavenske emigracije, naklonjene NOB-u, pokušao se promijeniti dominantni stav Saveznika koji su četnike Draže Mihailovića držali kao saveznike u borbi protiv okupatora. Godine 1943. u zapadnom svijetu ignorira se NOP, a promjene će tek nastati krajem 1943. i 1944. godine s obzirom na to da se vijesti o Narodnooslobodilačkoj borbi šire raznim brošurama i djelima kao i radio-vijesti čiji je nositelj bila radio-stanica „Slobodna Jugoslavija“ u SSSR-u. Ključnu ulogu također je odigrao i švedski komunistički list „Ny dag“ čije su tekstove prenosili britanski i američki listovi.⁴⁵ Tijekom 1943. i 1944. godine, kako smo već naglasili, Saveznici priznaju partizane kao jedine saveznike i tad će uslijediti snažna pomoć Saveznika koja će partizanima omogućiti daljnji napredak. Tito će se pokazati kao snalažljiv političar u diplomatskim zbivanjima i prokazivanju Draže Mihailovića i njegova kolaboracionističkog djelovanja.

Godine 1944. Josip Broz izbjegao je njemački pokušaj zarobljavanja i potom se premjestio na Vis gdje iste godine sklapa ugovor s Ivanom Šubašićem kao predstavnikom izbjegličke vlade u Londonu čime započinje proces međunarodnog priznanja države u nastajanju. Već iduće godine zajedno sa Šubašićem osniva zajedničku Privremenu vladu Demokratske Federativne Jugoslavije koja je potom dobila priznanje Saveznika. Iz Drugog svjetskog rata Josip Broz izlazi kao priznati vojskovođa i političar. Tad zauzima vodeće položaje u novoj državi s obzirom na to da je izabran na mjesta predsjednika Privremene vlade DFJ, vrhovnog zapovjednika Jugoslavenske armije i ministra obrane, generalnog sekretara KPJ i predsjednika Narodne fronte Jugoslavije. Jugoslavijom će, nakon ovih događaja, Josip Broz vladati 35 godina. U ovom razdoblju njegova glavna želja jest stvaranje jednopartijskog komunističkog sustava, ravnopravnost među narodima pod parolom „bratstvo i jedinstvo“ i stvaranje snažnog socijalističkog društva.⁴⁶

Nakon pobjede na izborima 1945. godine, na kojem oporba odbija sudjelovati, učvršćuje se na vlasti i uspostavlja totalitarni komunistički režim po uzoru na SSSR. Uspostava odnosa s Katoličkom Crkvom ostala je na pokušaju, a zamijenjena je politikom zaoštavanja i represije koja se ponajviše očituje u montiranom sudskom procesu protiv zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca.⁴⁷

Svojim samostalnim postupcima i težnjom za ravnopravnosti među socijalističkim državama i komunističkim partijama izazvao je sukob sa Staljinom koji će rezultirati

⁴⁵ Kljaković, V. (1982). „Josip Broz Tito u stranoj historijskoj literaturi“, *Časopis za suvremenu povijest*, 14 (2), str. 35–36.

⁴⁶ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9758>

⁴⁷ Isto.

Rezolucijom Informbiroa pod optužbama ideološkog izrođivanja i antisovjetizma. Ovim djelom Josip Broz Tito pokušao se obraniti od staljinističke hegemonije koju je provodio SSSR braneći time neovisnost socijalističke Jugoslavije. Ipak, iako je učinjen državni odmak i zahlađenje odnosa sa SSSR-om na unutarnjopolitičkom planu, Tito je nastavio upotrebljavati staljinističke metode obračunavanja s političkim oponentima, a kao primjer možemo navesti Andriju Hebranga koji je pod sumnjom podržavanja Staljina i navodne kandidature za nasljednika Tita pritvoren u Beogradu i naposljetku ubijen. Sukob sa SSSR-om rezultirao je traženjem vlastitog puta jugoslavenskog komunizma koji je započeo 1950. godine kad je Josip Broz održao govor u Narodnoj skupštini te objavio uvođenje radničkog samoupravljanja, decentraliziranja državnog aparata, jačanje prava republika, raspuštanje seljačke radne zadruge, uvođenje tržišta roba, demokratiziranje društvenog i političkog života. Ovim postupkom Jugoslavija je postala jedna od liberalnijih socijalističkih država te je započeto razdoblje koje možemo nazvati „titoizam“ kao posebna vrsta komunističkog i socijalističkog državnog uređenja.⁴⁸ Ipak, procesi demokratizacije neće doživjeti svoj procvat jer se već 1953. godine obračunava s glavnim zagovarateljem liberalizacije Milovanom Đilasom, čime se proces demokratizacije konačno zaustavlja. Budući da je zahlađenje odnosa s SSSR-om stvorilo stalni strah od moguće sovjetske vojne intervencije, Josip Broz okreće se zapadnom bloku od kojega zahtijeva pomoć. U zapadnom bloku se uspostavlja politika „održavanja Tita na površini“ čime su NATO zemlje na čelu s SAD-om vojno i ekonomski pomagale i opskrbljivale Jugoslaviju. Zemlje zapadnog bloka su ulagale značajne napore kako bi se Jugoslavija pridružila NATO savezu međutim Tito je to odlučno odbacio objašnjavajući svoju odluku korištenjem imidža Jugoslavije u socijalističkim zemlja istočne Europe koji bi bio nepovratno urušen zbog uspješne sovjetske propagande NATO saveza kao instrumenta imperijalističke agresije Zapada. Tito je ipak zahtijevao sigurnosno jamstvo u slučaju napada SSSR-a što je ostvareno suradnjom s Grčkom i Turskom – članicama NATO saveza. Grčka, Turska i Jugoslavija su 1953. godine potpisale „Ugovor i prijateljstvu i pomoći“.⁴⁹

Umjesto pasivne neutralnosti, Tito je tražio novi put čija je glavna težnja bilo stvaranje savezništva sa zemljama Trećega svijeta čime bi se međunarodni utjecaj Jugoslavije ojačao i tako olakšao balansiranje između dva hladnoratovska bloka.⁵⁰ Tad nastaje i nova koncepcija vanjske politike – Pokret nesvrstanih – koji je trebao služiti kao protuteža blokovskoj podjeli

⁴⁸ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9758>

⁴⁹ Kutlešić Bijader, J. (2022). *SUVREMENA HISTORIOGRAFIJA O BIOGRAFIJI V. DEDIJERA O J. B. TITU (Završni rad)*. Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, str. 14.

⁵⁰ Perović, J. (2011). „Josip Broz Tito“, *Mental Maps in the Early Cold War Era, 1945-68*. Palgrave Macmillan, London, str. 147-148.

svijeta. Godine 1961. zajedno s indijskim premijerom Nehruom i egipatskim predsjednikom Naserom osniva Pokret nesvrstanih na prvoj konferenciji koja se održala u Beogradu. Politikom mira i međunarodne suradnje stekao je svjetski ugled i svrstao se među ključne ličnosti međunarodne politike. U unutarnjoj se politici 60-ih priklanja zagovornicima gospodarskih i političkih reformi nakon čega saziva Brijunski plenum CK SKJ na kojem se smjenjuju glavni oponenti reformi na čelu s potpredsjednikom Jugoslavije Aleksandrom Rankovićem. Godine 1968. nakon sovjetske okupacije Čehoslovačke stvara se koncepcija općenarodne obrane koja je trebala ojačati obrambene funkcije republika i pokrajina s ciljem sprječavanja moguće okupacije po čehoslovačkom primjeru. Godine 1970. inicirao je temeljitu reformu federacije radi prenošenja njezinih ovlasti i funkcija na republike, što se ostvarilo amandmanima iz 1971. godine i naposljetku rezultirao Ustavom iz 1974. godine koji će ostati važeći do samog kraja SFRJ. Ipak, na vrhuncu sukoba zagovornika i protivnika demokratskih reformi 1971. godine, smatrajući kako je proces ugrozio ideološki i politički monopol KPJ, pod pritiskom i sovjetskog vođe Brežnjeva staje na stranu konzervativaca i slama nacionalni reformsko-demokratski pokret u Hrvatskoj koji nosi naziv Hrvatsko proljeće. U istom procesu smijenjeni su brojni liberalni komunisti u Srbiji, Sloveniji i Makedoniji. Godine 1974. proglašen je za doživotnog predsjednika SFRJ i SKJ čime je u potpunosti utemeljio svoju poziciju vrhovnog vođe. Promjene koje je donio Ustav iz 1974. godine pokušale su onemogućiti borbu za vlast poslije smrti Josip Broza jer su čelni ljudi mogli biti birani na mandat od jedne godine što je onemogućilo isticanje pojedinaca u sustavu. Njegova međunarodna politika dobila je posebno priznanje 1979. godine u Havani, na Kubi, gdje je predvodio konferenciju Pokreta nesvrstanih i gdje mu je uručena posebna povelja kao glavnom protagonistu Pokreta nesvrstanih. Josip Broz Tito umire 4. svibnja 1980. godine u bolnici u Ljubljani, a na njegovu pogrebu sudjeluje 209 delegacija iz 127 država svijeta s najistaknutijim svjetskim državniciima što dodatno potvrđuje njegov svjetski imidž koji je godinama građen.⁵¹

⁵¹ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9758>

4. KULT LIČNOSTI JOSIPA BROZA TITA

Nastanak kulta ličnosti Josipa Broza Tita i njegove začetke možemo pronaći već tijekom Drugog svjetskog rata kad, iako pobjeda partizana na čelu s Titom nije bila sigurna, vidimo stvaranje mita o Titu kao vođi svih naroda Jugoslavije u borbi s okupatorima. Već sam nadimak Tito u ovo vrijeme ulazi u legendu te brojni raspravljaju o tome tko bi on mogao biti. Fitzroy Maclean, britanski brigadni general koji je bio na misiji u Vrhovnom štabu NOB-a 1943. godine, u svojoj knjizi „Zlatni drum“, koju navodimo prema djelu „Tito“ - Slavka i Iva Goldsteina, piše kako je ime „Tito postalo više od nadimka; postalo je bojni zov, središte oko kojega su se okupljali redovi boraca.“⁵² Tijekom perioda vladavine Josipa Broza Tita kult ličnosti snažno se razvija do te mjere da u svakoj jugoslavenskoj republici jedan grad nosi njegovo ime, kao i glavne ulice nekih gradova uz brojne škole, vojarne i različite institucije. Ubrzana industrijalizacija i stalno povećanje životnog standarda dodatno su potvrdili i ojačali kult ličnosti. U razdoblju od 15 godina (1956. – 1972.) životni je standard u socijalističkoj Jugoslaviji porastao za 3 i pol puta. Iako je Jugoslavija pripadala među najnerazvijenije europske države, ipak je u ovom razdoblju svrstana među potrošačka društva Europe. Povećanje životnog standarda možemo najbolje vidjeti u raširenosti tehnološki naprednih uređaja. U ovom ćemo slučaju spomenuti električne štednjake i automobile. Kako navodi Dušan Bilandžić u svojoj knjizi „Historija SFRJ“, „broj električnih štednjaka povećao se od 1,0 na 1000 stanovnika na 194,6 na 1000 stanovnika, broj automobila na 1000 stanovnika od 0,4 1950. na 54,4 u 1973. godini, tj. 136 puta više“.⁵³ Još jedan značajan pokazatelj jest promjena socijalne strukture stanovništva koja je u Jugoslaviji bila jedna od najvećih te stoga pripada malom broju zemalja čija se struktura u tolikoj mjeri promijenila. U tri desetljeća socijalističke Jugoslavije socijalna piramida u potpunosti se okrenula „od gotovo 80 % seljaka, početkom 1970-ih gotovo se 80 % novoga naraštaja bavi nepoljoprivrednim zanimanjima.“⁵⁴ Kult ličnosti imao je snažnu podršku i izvan same propagande KPJ s obzirom na to da je stanovništvo osjećalo sve blagodati brze industrijalizacije i napretka životnog standarda, a na čelu gospodarskog rasta stajao je sam Tito.

Josip Broz Tito s vremenom postaje važniji od same države kojom upravlja, što je u konačnici značilo da slabljenjem kulta ličnosti slabi i sama država koju vodi.⁵⁵ Pero Simić u

⁵² Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito. Profil.* Zagreb, str. 252.

⁵³ Bilandžić, D. (1985). *Historija Socijalističke federativne republike Jugoslavije – Glavni procesi 1918. – 1985.* Školska knjiga. Zagreb, str. 387.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Klišmanić, V. (2022). „Kult ličnosti Josipa Broza Tita“. *Pleter: Časopis udruge studenata povijesti*, 5 (5), str. 124.

svom djelu *Tito – fenomen stoljeća* piše o Titovom mitu: „Generacije jugoslavenskih građana od malih nogu sustavno su uvjeravane u to da on ulijeva snagu klonulima, vedri sumorne, smiruje zabrinute, jača slabe, diže poklekne, stvara heroje, od nepismenih prosvijećene, od neukih osviještene. Da je on jedini naš putokaz.“⁵⁶ U jugoslavenskim se medijima, koji su bili pod strogom kontrolom Partije, prikazivao na različite načine, a sve u svrhu održavanja kulta ličnosti. Analitičari su tako pronašli 19 motiva koji se direktno vežu za njegov lik: „motiv lidera siromašnog i seljačkog podrijetla, motiv odgovornog lidera, motiv radničkog lidera, motiv lidera s ratnim iskustvom, motiv komunističkog lidera, motiv lidera priznate povijesne uloge, motiv osloboditelja, motiv zaštitnika, motiv nositelja ideološkog pravovjerja, motiv donositelja napretka, motiv omiljenog lidera, motiv državnog objedinitelja, motiv svjetski priznatog političara, motiv borca za mir, motiv borca za ravnopravnost i mirnu koegzistenciju naroda, motiv uspješnog diplomata, motiv dostojanstvenog vladara, motiv narodu bliskog vođe i motiv vitalnog lidera.“⁵⁷ Svaki od ovih motiva korišten je u prikladnom trenutku, u skladu s mišljenjem KPJ, s ciljem održavanja i utvrđivanja kulta ličnosti čiji se položaj ni u kojem trenutku nije mogao dovoditi u pitanje. U tom je pogledu potrebno istaknuti kako je Josip Broz čvrstom rukom kontrolirao procese koji su se odvijali u Jugoslaviji. Svaka težnja ili pomisao na promjenu režima u korijenu je srezana. Svi potencijalni neprijatelji, građanstvo i intelektualci, vjerski službenici bivali su fizički uništeni ili pak razvlašteni uz potpunu kontrolu političke policije koja je imala zadatak održavanja stabilnosti režima. U tom je pogledu Tito pokazao kako u punom smislu pripada staljinističkoj školi te kako ima prirodan talent za balansiranje unutarnjopolitičke situacije, čija je glavna svrha bila osiguravanje vladajućeg režima i pozicije moći, kao i samog kulta ličnosti.⁵⁸

U ovom ćemo poglavlju razmotriti i analizirati glavne značajke kulta ličnosti Josipa Broza Tita, njegov nastanak i razvoj, širenje tiskom i medijima, utjecaj koji je imao u obrazovnim ustanovama i kroz slavljenje državnih praznika te naposljetku njegov odlazak u povijest.

4.1. Nastanak kulta ličnosti

Početak kulta ličnosti, kako smo već naglasili, treba tražiti u Drugom svjetskom ratu kad Tito postaje komandant Narodnooslobodilačke borbe te snažan faktor u ratnim zbivanjima na području okupirane Kraljevine Jugoslavije. Uspjeh ratnih djelovanja partizana povećava

⁵⁶ Simić, P. (2009). *Tito – fenomen stoljeća: prva politička biografija*. Večernji posebni proizvodi d.o.o. Zagreb, str. 19.

⁵⁷ Despot, Z. (2009). *Tito: tajne vladara*. Večernji posebni proizvodi d. o. o. Zagreb, str. 41.

⁵⁸ Klinger, W., Kuljiš, D. (2019). *Titov tajni imperij*. Media bar d. o. o. Zagreb, str. 529.

interes šire javnosti koja raspravlja o identitetu njihova vođe. Draža Mihailović već 1941. godine prilikom pokušaja dogovaranja suradnje između partizana i četnika javlja izbjegličkoj vladi u Londonu kako je vođa partizana komunist koji nosi lažno ime Tito. Na zapadu se tad javlja mišljenje kako je vođa partizana V. Z. Lebedev, koji je bio sovjetski vojni izaslanik u Beogradu prije rata, ali ubrzo se javljaju i prve mistične priče kako je vođa partizana „neki Tito, za koga se vezuju najveće misterije.“ Razmišljanja su išla toliko daleko da se pretpostavljalo kako Tito uopće ne postoji nego se radi o akronimu za Terorističku organizaciju Treće internacionale, što bi značilo da čim jedan vođa pogine njegovo mjesto zauzima idući što za cilj ima održavanje privida besmrtnosti.⁵⁹ Među samim partizanima bilo je raznih nagađanja o njegovu identitetu, a budući da je Vrhovni štab na čelu s Titom od početka težio organizaciji trupa, smatrali su kako vođa treba imati iskustvo Španjolskog građanskog rata, što ih je navodilo da se radi o Kostu Nađu dok je, s druge strane, kružila priča kako se ipak radi o Moši Pijade. Nijemci tako već 1941. godine nude nagradu od 100 000 rajhmaraka u zlatu za osobu koja uhvati Tita mrtva ili živa. Na priloženoj fotografiji nalazi se njemački plakat, napisan ćirilicom, s tekстом: „Nagrada od 100 000 rajhsmaraka u zlatu dobiće onaj koji dovede živa ili mrtva komunističkog vođu Tita.“

Slika 3. Njemački plakat kojim se poziva na hvatanje Tita

⁵⁹ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 479.

Sva nagađanja i priče dolazili su i do samog Tita što ga je nagnalo da u govoru u Cazinu 2. prosinca 1942. godine otkrije svoj identitet i kaže: „ja nisam nikakav ruski špijun, nego Josip Broz, zvan Tito, metalski radnik, Hrvat iz Hrvatskog zagorja.“⁶⁰ U mistifikaciji lika i djela Josipa Broza kao Tita – vrhovnog komandanta – možemo vidjeti prve naznake kulta ličnosti. Iako u ovo vrijeme vidimo samo naznake kako će se kraj ratnih zbivanja približavati, a uspjesi partizana postati sve veći i značajniji, tako će i elementi kulta ličnosti i veličine Tita dolaziti do izražaja. Prema kazivanju Aleksandra Rankovića, navodno se u jesen 1942. godine održao sastanak na kojem su se našli Ranković, Tito, Kardelj i Đilas, a tijekom sastanka Milovan Đilas iznio je svoje mišljenje kako KPJ ne populizira dovoljno lik Tita. „I mi moramo imati vođu, čovjeka uz kojeg se mase mogu vezati. Vojskovođu. Sekretara Partije. Tako kao što Rusi imaju Staljina.“⁶¹ Upravo će se preuzimanje staljinističkog koncepta i škole protezati cijelim razdobljem razvoja kulta ličnosti, a sama će popularizacija započeti već 1943. godine. Tijekom te 1943. godine broj informacija o Titu ubrzano raste, a posljedično se izmjenjuje i način na koji se one prezentiraju. Primjerice, u listu „Vjesnik“ do jeseni 1943. češće se spominje ime hrvatskog književnika Vladimira Nazora nego Tita, dok se situacija mijenja na zasjedanju ZAVNOH-a u Plaškom 13. listopada kad Vladimir Nazor progovara o „mudrom vodstvu našeg Vrhovnog zapovjednika Tita“ nakon čega su uslijedili gromoglasni povici „živio Tito!“.⁶² Tijekom ratnih godina, a najviše 1943. godine poslije bitki na Neretvi i Sutjesci te zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu, Tito postaje simbol otpora i prkosa odnosno karizmatička ličnost. U Bihaću 1942. godine nastaje fotografija koju imamo u prilogu, a časopis „Borba“ 6. prosinca 1942. godine objavljuje Titovu fotografiju s objašnjenjem kako se radi o Vrhovnom zapovjedniku NOB-a.⁶³ Ovom fotografijom pokrenut je proces širenja informacija o Titu, a usporedno kreće i razvoj kulta ličnosti koji se očituje i u ovoj fotografiji monumentalnog karaktera koja svojom perspektivom pokušava ukazati na veličinu lika Josipa Broza Tita.

⁶⁰ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 479.

⁶¹ Pirjevec, J. (2012). *Tito i drugovi*. Mozaik knjiga. Zagreb, str. 663–664.

⁶² Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 480.

⁶³ Isto, str. 252.

Slika 4. Josip Broz Tito – Bihać (1942.)

Aleksandar Ranković, Milovan Đilas i Edvard Kardelj pišu regionalnim i pokrajinskim rukovodstvima da moraju slaviti Tita kao vojskovođu i državnika. Već tad se u političkom diskursu javljaju nazivi za Tita poput „najmiliji drug“ i „najveći sin naših naroda“.⁶⁴ Zasjedanje u Jajcu poslužilo je izgradnji Titova lika i djela te njegovu predstavljanju naroda kao glavnog odgovornog čovjeka za NOB i osobe u kojoj se objedinjuje težnja svih naroda u Jugoslaviji za pobjedom nad okupatorskim snagama i uspostavom nove Jugoslavije. Možemo to vidjeti i u obrazloženju dodjeljivanja titule maršalu Josipu Brozu koji ju je zaslužio „genijalnim rukovođenjem NOP-om“.⁶⁵ Milovan Đilas, Titov suborac, potvrđuje to s desetogodišnjim vremenskim odmakom i kaže: „Otpočetka, od 1937. godine ponašao se autokratski – poslije Jajca on se vlastitom voljom i voljom vođa revolucije ustoličuje kao autokrat.“⁶⁶ Autori Slavko i Ivo Goldstein u svojoj knjizi *Tito* navode kako je u dvije godine od početka ustanka Tito već slavljen u brojnim pjesmama, slikama i Augustinčićevim kipom, što je jedinstveno u svjetskim razmjerima s obzirom na to da čovjek Titova profila, kako autori pišu, dotad nije uspio u tako strelovitom usponu prema kultu ličnosti.⁶⁷ Josipu Brozu u tome je sigurno pomogla i partijska organizacija koju je učinio jedinstvenom i organiziranom,

⁶⁴ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 481.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Isto.

a snažan ustanak i ratna zbivanja sigurno su pospješila razvoj kulta ličnosti, kao i sami uspjesi partizanskih ratnih akcija, dok su se neuspjesi gledali kao uzvišena žrtva nužna za borbu i pobjedu nad okupatorima. Tito je uspio do 1944. godine postati „ne samo vođa, učitelj nego i utjelovljeni simbol borbenog jedinstva naroda Jugoslavije, on ulazi još za života u legendu da bude i ostane za sva pozna vremena i za sve narodne naraštaje utjelovljeni simbol borbenog jedinstva srpskog, hrvatskog, slovenskog i ostalih naroda Jugoslavije.“⁶⁸ Bitno je također spomenuti kako se već u ožujku 1944. godine u Zagrebu javljaju parole: „Živio Tito“, „Živjeli partizani“, „Živjela NOV“, „Dolje ustaše“, „Smrt okupatorima“ i slične.⁶⁹ U ovo vrijeme Tita se naziva i „ljubičicom bijelom“, a same kape koje partizani nose dobivaju naziv „titovke“. Ovdje možemo vidjeti kako su vojnički uspjesi, koji su dodatno pospješili razvoj i brojnost partizanskih snaga, omogućili postavljanje Tita u sferu karizmatičkog vođe i osobe u kojoj se utjelovljuju sve težnje partizana i simpatizera partizanskog pokreta. Možemo reći kako su i same okupatorske snage (nacistička Njemačka, fašistička Italija, ustaška NDH i četnici) svojim djelima i zločinima omogućili stvaranje snažnog partizanskog pokreta koji tad neće imati komunistički prizvuk, ali je pod snažnim utjecajem KPJ, što se naposljetku i očituje u stvaranju kulta ličnosti Josipa Broza Tita. Učvršćivanje kulta ličnosti kreće već 1944. godine u čemu Titu pomažu sastanci s Churchillom i Staljinom. Dana 15. kolovoza 1944. godine Tito se vraćao sa sastanka s Churchillom, a njegov avion na putu iz Italije pratili su britanski lovci. Prilikom slijetanja na Vis rukovodstvo NOP-a, na čelu s Ivanom Ribarom, prvi put priredilo mu je svečan doček, a nakon toga slijedi i promjena u obraćanju Titu jer Aleksandar Ranković, uz Titovu suglasnost, naređuje kako se svi komandanti korpusa trebaju Titu obraćati s *Vi*, a ne *ti* kako je to prethodno bilo uvriježeno.

Stvaranje kulta ličnosti, još tijekom Drugog svjetskog rata, nije čudno ako uzmemo u obzir da su svi totalitaristički režimi imali svoj kult ličnosti, a za Tita i KPJ kao pobjednike u ratu izgraditi kult ličnosti ne predstavlja težak zadatak. Tito je iz rata izašao kao osloboditelj i pobjednik nad okupatorom te dokazan vojskovođa što je bilo u suprotnosti sa svim ostalim poslijeratnim komunističkim zemljama s obzirom na to da je Crvena armija odigrala najveću ulogu i preuzela na sebe epitet osloboditelja. Budući da su jugoslavenski narodi narodnooslobodilačkom borbom uspjeli izboriti pobjedu, ne čudi što je Tito već za vrijeme

⁶⁸ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 481.

⁶⁹ Isto, str. 482.

rata smatran herojem i stoga ga je narod lako prihvatio kao novog državnog čelnika, a isto tako prihvatio se i stvoreni kult ličnosti.⁷⁰

4.2. Kult ličnosti u poslijeratnoj Jugoslaviji

U ovom dijelu rada analizirat ćemo najbitnije dijelove kulta ličnosti Josipa Broza. U prvom redu to će biti tisak i mediji koji su imali najvažniju ulogu u širenju i održavanju kulta te su zahtijevali najveće napore iz razloga što su dopirali do najvećeg broja ljudi te je stoga slika vođe koja se predstavlja u medijima bila izrazito važna. Nadalje, obradit ćemo brojne pjesme koje su skladane i pjevane u čast Tita s obzirom na to da one nose najveći zanos i pokazuju kako se u jednoj osobi personificiraju sve želje i nadanja, kao i sama borba prema uspostavi željenog društva. Filmovi koji su snimani u čast Tita i NOB-a također nose posebnu težinu te predstavljaju djela koja trebaju zauzeti monumentalno mjesto te uvijek podsjećati gledatelje na veličinu borbe i značaj Narodnooslobodilačkog pokreta. Obrazovni sustav predstavlja najveći zadatak za budućnost i opstanak bilo kojeg društva pa tako i komunističkog, a posebno se to odnosi na kult ličnosti koji zauzima posebno mjesto, a u konkretnom slučaju analizirat ćemo pionire kao prvi susret djece s Titom. Posljednji dio analize kulta ličnosti bit će posvećen državnim praznicima s posebnim osvrtom na Dan Mladosti koji se kao Titov rođendan slavio u cijeloj Jugoslaviji.

4.2.1 Kult ličnosti u tisku i medijima

Važnost tiska i medija uvijek je bila isticana u radničkom pokretu jer se tiskom prvotno moglo doći do najvećeg broja ljudi te je služio kao jedini prenositelj informacija širokom broju ljudi. Josip Broz u članku „Štampa kao agitaciono sredstvo u radničkom pokretu“ napisanom u svibnju 1927. godine u Zagrebu ističe značaj koji tisak kao sredstvo informiranja posjeduje. Josip Broz piše: „Nesumnjivo je da je štampa jedno od najjačih sredstava u radničkom pokretu za prosvjećivanje i osposobljavanje proletera za borbu protiv kapitalističke klase. Štampa nam je sačuvala i prenijela iz prošlosti ideje (i) iskustva naših velikih proleterskih učitelja i boraca. Štampa nam je u današnje vrijeme najpotrebnije i najjače oružje protiv reakcionarne i kapitalističke klase.“⁷¹ Nadalje je u članku Josip Broz zahtijevao kako je dužnost svakog radnika omogućiti da se radnička štampa proširi u svako mjesto i selo gdje se nalaze radnici. Prema ovome, vidimo kako je već od samih početaka djelovanja tisak imao snažnu ulogu u širenju misli i ideje komunističkog pokreta. Tisak i

⁷⁰ Nemet, D. (2006). „Povijesni mitovi o Josipu Brozu Titu kao sredstvo manipulacije narodima na prostoru bivše SFRJ“, *Pro tempore*, (3), str. 109.

⁷¹ Broz, J. (1977). *Sabrana djela, Tom I: maj 1926 – avgust 1928*. Izdavački centar Komunist. Beograd, str. 18.

mediji u socijalističkoj Jugoslaviji predstavljat će temelj kojim se šire poruke i djelovanja komunističke vlasti, a sam kult ličnosti bit će svakodnevno osnaživan i proširivan, što počiva na činjenici kako se lik i djelo Josipa Broza Tita svakodnevno nalaze u tisku i medijima te, budući da se nalaze pod kontrolom komunističke vlasti, izgrađuju takvu sliku vođe koja je u skladu sa željama režima.

Sveprisutnost Josipa Broza u medijima i kontrola tiska ključni su zadatci za održavanje kulta ličnosti. Nužno je kontrolirati sve što se o vođi objavljuje kako bi se zadržala idealistička slika vođe koju je nužno predstavljati narodu jer narušavanje imidža vođe znači i slabljenje kulta ličnosti, što se nije smjelo dopustiti.⁷² Cijela kulturna djelatnost partijskim ustrojem države bila je podvrgnuta strogom nadzoru i ideološkoj usmjerenosti. Svako odlučivanje bilo je centralizirano kako bi se onemogućila svaka djelatnost antisocijalističkog i antipartijskog sadržaja ili prozapadne orijentacije, dok se patriotizam definira odanošću vođi i vladajućem poretku.⁷³

U prvim poratnim godinama glavne informacije u jugoslavenskim novinama bile su Titove aktivnosti, što se nastavilo i kasnije. Primarna vijest nisu bili događaji u svijetu ili zemlji nego ono što je Tito radio. „Primjerice, ujesen 1945. godine udarne su vijesti bile da je primio predstavnike sovjetske omladine, drugoga dana da je odgovorio pismom rudarima iz Aleksinca, trećega da je došao u Sarajevo.“⁷⁴ Postavljanje vođe u središte informacije predstavlja glavnu odliku kulta ličnosti i odražava težnju KPJ za stvaranjem kohezije među društvom usmjerenim na svojeg vođu. Koliko je borba za informiranje bila bitna, dovoljno govori činjenica kako je Tito, kad su se njegovi telegrami stranim državicima objavljivali na sporednim mjestima ili se uopće nisu objavljivali, Milovanu Đilasu napomenuo kako to „ruši njegov ugled!“ te je tad izdavan i poseban naputak „dati u štampu“ koji je imao snagu intervencije iz razloga što je dolazio iz ureda maršala Tita.⁷⁵ Svaki pokret Josipa Broza pomno se pratio uz brojne novinare čiji je zadatak bio stvaranje ideološke slike i prenošenje poruka Josipa Broza Tita narodnim masama.

Sloboda tiska i medija bila je isticana kao načelo socijalističkih zemalja i dok u Jugoslaviji nije postajala cenzura kao formalni aspekt, ona se ipak provodila nepravnim sredstvima. Kontrola nad tiskom ostvarivala se političkim i materijalnim sredstvima koja su podrazumijevala državno vlasništvo nad izdavačkim poduzećima, tiskarama, tiskarskim

⁷² Klišmanić, V. (2022). „Kult ličnosti Josipa Broza Tita“, *Pleter: Časopis udruge studenata povijesti*, 5 (5), str. 126.

⁷³ Matković, H. (2003). *Povijest Jugoslavije*. Naklada Pavičić. Zagreb, str. 400.

⁷⁴ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 487.

⁷⁵ Isto.

papirom i snažnom kontrolom distribucijskog aparata. Iz toga razloga nastaju državne novine u kojima novinari ne posjeduju autorsku slobodu nego prenose službene stavove KPJ u direktive koje su usmjerene na političke aktiviste.⁷⁶

Ovisnost o politici možemo iščitati iz zapisnika Četrnaeste skupštine DNH-a koja se održala 1962. godine i na kojoj se naglasilo kako svi novinarski kolektivi trebaju svoje planove osmisлити „u svjetlosti zadataka koje je Izvršni komitet SKJ postavio pred organizacije i članstvo SK“. ⁷⁷ Tito je 1963. godine, kad dolazi do razilaženja u mišljenjima o daljnjem razvoju Jugoslavije unutar SKJ, rekao da tisak treba služiti i raditi prema cilju izgradnje socijalističkog čovjeka te kako su za stvaranje jedinstvene socijalističke kulture nužni jedinstveni jugoslavenski mediji koji u kulturnim i vanjskopolitičkim rubrikama pišu usklađeno.⁷⁸

Mediji su u Jugoslaviji tako bili suočeni ponajviše s problemom centralizacije jer je postojala stroga podjela na provincijski, republički i savezni tisak, a prema tom se kriteriju dijelio papir i u skladu s njim državna sredstva za investicije i opremu pri čemu su savezni mediji, kao najviša instanca, dobivali i najveća sredstva. „Borba“, „Politika“, „Komunist“, agencija „Tanjug“ i radio-televizija „Beograd“ smatrani su modelom novinarstva koje je trebalo slijediti, a važno je spomenuti kako su samo navedeni mediji imali osigurana sredstva za stalne dopisničke mreže u inozemstvu.⁷⁹ Iako su mediji i tisak zahtijevali povećanje profesionalnosti i liberalizaciju ipak nikad nisu odustajali ili pak izlazili iz okvira socijalističkog društva.

4.2.2 Pjesma kao odraz kulta ličnosti

Pojavljivanjem Josipa Broza u partizanskom „Vjesniku“ 1942. godine kreće njegovo sve češće spominjanje u različitim člancima i izvješćima, a kako se njegovo ime širilo, tako su se skladale i brojne pjesme čiji je zadatak bio, osim povećavanja borbenog morala, i ustoličenje Tita kao utjelovljenja Narodnooslobodilačke borbe. Tad su već partizani pjevali: „Druže Tito ljubičice bijela“, „Ide Tito preko Romanije“, „Druže Tito, mi ti se kunemo da sa Tvoga puta ne skrećemo/skrenemo“⁸⁰. Kasnije je pjevano:

⁷⁶ Lendić, A. (2018). *Kult ličnosti Josipa Broza Tita (Diplomski rad)*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, str. 16.

⁷⁷ Mihaljević, J. (2015). „Liberalizacija i razvoj medija u komunističkoj Hrvatskoj 1960-ih i na početku 1970-ih“, *Društvena istraživanja*, 24 (2), str. 243.

⁷⁸ Isto.

⁷⁹ Isto, str. 244.

⁸⁰ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito. Profil*. Zagreb, str. 480.

*Druže Tito, ljubičice bijela,
pozdravlja te omladina cijela
i sa njome pioniri mladi,
primi pozdrav, druže Tito dragi.⁸¹*

Godine 1943. i Vladimir Nazor spjevao je antologijsku partizansku pjesmu, koja će postati i njihovom himnom, a nosi naziv „Uz Tita i Staljina“. Ubrzo je pjesmu uglazbio Oskar Danon, a prvi put izvela se na zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu 1943. godine, a glasi:

*Uz Tita i Staljina
dva junačka sina,
nas neće ni Pakao
smest;
mi dižemo čelo,
mi kročimo smjelo
i čvrsto stiskamo
pest.
Rod prastari svi smo,
A Goti mi nismo:
slavenstva smo drevnoga
čest;
tko drukčije kaže
pa kleveće i laže
osjetit našu će
pest!
Sve prste na ruci,*

⁸¹ Rihtman-Auguštin, D. i Bezić, J. (1977). „PARTIZAN FOLKLORE ABOUT TITO“, *Narodna umjetnost*, 14 (1), str. 12.

*u jadu i mucu,
partizanska složila
sviest;
Pa sad, kad i treba,
do sunca, do neba,
visoko mi dižemo
pest!⁸²*

U pjesmi Vladimira Nazora očituje se bojni zov i nabožni uz veličanje slavenstva kao prastarog roda čime se objedinjuje sve jugoslavenske narode stvarajući zajedništvo. Posebno se izražava junaštvo partizana koji „kroče smjelo i čvrsto stiskaju pest“ što dodatno poziva sve partizane na odlučnu borbu uz potporu Tita i Staljina kao „dva junačka sina“.

Hrvatski partizani, a posebno dalmatinski, već su tijekom rata zanosno pjevali predratnu HSS-ovsku pjesmu s izmijenjenim riječima prikladnima trenutku. Njihova pjesma glasi:

*Marjane, Marjane,
ča barjak ne viješ,
ča barjak ne viješ, milu trobojnicu
na kojoj se čita,
ime druga Tita.⁸³*

Jure Kaštelan, koji je nesumnjivo bio autor nekih od najvrjednijih stranica ratne poezije sabranih u djelu *Tifusari*, piše *Pjesmu o Titu* u kojoj lik Josipa Broza Tita „pretvara u svojevrsno jugoslavensko panteističko božanstvo ili u Proteja koji se može preobraziti u svaki lik što ga rađa pobožna imaginacija. Njegova pjesma glasi:

*On je naš drug, a drug je: sve.
I borac i pobjednik,*

⁸² Stunković, M. (2017). *Hrvatska politička povijest ispisana stihovima 1920. – 1950. (Diplomski rad)*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, str. 58.

⁸³ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito. Profil*. Zagreb, str. 482.

I graditelj i vojnik.

I u rudarskom oknu. I na kormilu lađe.

Svuda gdje čovjek živi

I gdje će još biti.⁸⁴

Narodnooslobodilačkoj borbi folklor i folklorne pjesme ponudile su se i nametnule kao umjetničko stvaralaštvo i kao aktualni i najbolji medij komunikacije i to ponajviše u svojem tradicijskom smislu. Pjesme nastaju u kontekstu sela i šume, boraca i običnih ljudi, partije i naroda, a partizanski folklorni napjevi i pjesme služe kao izraz koji sjedinjuje različite vrednote i mogućnosti izraza najrazličitijih slojeva društva koji su se u danom trenutku našli zajedno u ratnim zbivanjima.⁸⁵ Svim članovima i simpatizerima NOP-a zajednička je bila osoba Tita koji se tako u najvećoj mjeri proteže većinom skladanih pjesama. Njegovo ime, koje postaje sveprisutno, odražava tad glavne značajke stvaranja kulta ličnosti. U nastavku ćemo navesti neke pjesme koje također odražavaju značajke kulta ličnosti, a koje su nastale tijekom partizanske borbe.

Kralju Petre, nećemo te amo,

tvoja djela mi dobro poznamo.

Mi nećemo iz Kaira klika,

živila nam naša republika.

Kralju Petre, ceo narod kaže

da nećemo ni tebe ni Draže.

Kralju Petre, ceo narod veli

da te ovdje vidjeti ne želi.

Druže Tito, oka garavoga,

poteraj de Petra balavoga.⁸⁶

⁸⁴ Klinger, W., Kuljiš, D. (2019). *Titov tajni imperij*. Media bar d. o. o. Zagreb, str. 17.

⁸⁵ Rihtman-Auguštin, D. i Bezić, J. (1977). „PARTIZAN FOLKLORE ABOUT TITO“, *Narodna umjetnost*, 14 (1), str. 12.

⁸⁶ Isto, str. 13.

*Maršal Tito, vođa svih brigada,
alaj ti se vojska fino vlada.
Tvojom borbom nestati će jada,
više zemlja robovati neće,
po njoj vojska druga Tita šeće.*

*Druže Tito, naša mila diko,
pozdravlja te malo i veliko.*

*Omladino, drug nam Tito vođa,
budimo čvršći od čelika i gvožđa.*

*Hitlera je uhvatila groza
sve od straha našeg Josip-Broza.*

*Druže Tito, vitko ti je telo,
al ti sliši maršalsko odelo.⁸⁷*

Tvrđi se kako je poslije rata prikupljeno više od 40 000 raznih narodnih pjesama o ratu što govori o značaju i razvijenosti partizanskog folklora, kao i pjesme, te govori i o samom značaju pjesme za borce koji su bili svjesni kako u svakom trenutku mogu izgubiti život. U mnogima se od njih spominje Tito. „Potkraj Titova života s pravom se moglo tvrditi kako se nijedno kolo ne okrene, koje ime Tita ne spomene.“⁸⁸

⁸⁷ Rihtman-Auguštin, D. i Bezić, J. (1977). „PARTIZAN FOLKLORE ABOUT TITO“, *Narodna umjetnost*, 14 (1), str. 12–15.

⁸⁸ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb., str. 480.

4.2.3 Mitologija Josipa Broza Tita u filmu

Josip Broz Tito dugogodišnjom je revolucionarnom, političkom i državničkom djelovanju svojim likom i djelom privlačio brojne filmske autore čija je želja bila zabilježiti svjedočanstvo o Titu kao izuzetnoj ličnosti koja je dala snažan pečat u drugoj polovici 20. stoljeća. Film je za totalitarističke režime bio jedno od glavnih sredstava propagande jer su se kroz film mogle provući poruke i slike u skladu sa željama redatelja koji su najčešće djelovali u skladu s partijskim naputcima. Za kult ličnosti film je izuzetno bitan jer predstavlja u to vrijeme novu vrstu medija koja slikom u pokretu privlači sve koji imaju pristup kino projekcijama. Velik dio filmske baštine ratnog i poratnog vremena u Jugoslaviji direktno ili indirektno prati ličnost i aktivnost Josipa Broza Tita „kao revolucionara, vojskovođe, graditelja socijalizma i mira u svijetu ili za njegovu ličnost u posve ljudskoj dimenziji.“⁸⁹ Sam Tito vrlo je rano shvatio važnost filma, što vidimo iz podatka kako je kao komandant Vrhovnog štaba NOV-e u listopadu 1943. godine donio odluku o filmskom snimanju dokumenata iz partizanskih borbi. Rezultat ove odluke bilo je osnivanje prve partizanske filmske ekipe koja je tada raspolagala s dvije kamere, a djelovala je u okviru propagandne sekcije Vrhovnog štaba.⁹⁰ Nažalost, brojni snimljeni materijali iz ovog vremena bit će nepovratno izgubljeni jer ih je zbog ratnih zbivanja bili iznimno teško očuvati.

Neposredno poslije oslobođanja Zagreba pokrenuto je snimanje filmskog žurnala pod nazivom Filmske novosti od kojih je deset prvih brojeva realizirano u Zagrebu, a prvi od njih prikazivan je u kinima već petnaest dana poslije oslobođenja Zagreba. Naposljetku su Filmske novosti prešle u Beograd i nastavile pratiti društveno-ekonomski i politički život u zemlji i svijetu. Filmske novosti snimile su najbogatiji fond filmske građe o životu i radu Josipa Broza Tita.⁹¹ Filmski materijal, u skladu s propagandističkom svrhom, pratio je cjelokupni politički život i djelovanje Tita – od „djelovanja u narodnoj skupštini, govora na sjednicama organa društveno-političkih organizacija, javnih govora i nastupa, do posjeta raznim krajevima i mjestima Jugoslavije, putovanja putevima mira i mnogobrojnih susreta s raznim državicima svijeta.“⁹² Značaj filma uistinu je neosporan, a kao potvrda služi i podatak kako su u filmografiji jugoslavenskog dokumentarnog i kratkometražnog filma evidentirana ukupno 174 filma koja su snimljena u razdoblju od 1946. do 1980. godine, a njihova glavna tematika jest Josip Broz Tito. Prije 60-ih godina redatelji su najčešće neposredno pratili Josipa Broza dok

⁸⁹ Majcen, V. (1987). „Tito i filmska baština“, *Arhivski vjesnik*, 31 (1), str. 7.

⁹⁰ Isto, str. 8.

⁹¹ Isto, str. 9.

⁹² Isto, str. 10.

se poslije 1960. godine događa promjena te redatelji pristupaju arhivskim materijalima s težnjom prikaza revolucionarne prošlosti Josipa Broza. Tad nastaju filmovi *Ovaj sud ne priznajem*, čija je tematika Bombaški proces 1928. godine, *Tito* redatelja Boška Martinovića, *Naš Tito* Vilka Bevca, *Tito* Krste Škanate, *Strateg mira* Ljubiše Šarića i brojni drugi. U ovim se filmovima prikazuje određena sinteza djela Josipa Broza, a sami filmovi imaju zadatak prikazati njegovu ljudsku veličinu. Osim dokumentarnih filmova posebno je važno istaknuti igrane filmove u kojima se stvara Titov lik. Film *Sutjeska* nastaje 1973. godine u kojem Tita tumači poznati britanski glumac Richard Burton, a u filmu *Užička republika* iz 1984. godine Marko Todorović, poznati srpski glumac. Manje je poznato kako je prvi igrani film s Titom kao glavnim likom nastao već 1946. godine, a nosi naziv *U planinama Jugoslavije*. Bila je to neuspjela sovjetsko-jugoslavenska koprodukcija.⁹³

Broj kinodvorana povećava se iz godine u godinu, a već 1946. godine broj je kinodvorana povećan za 50 % u odnosu na 1939. godinu. Sam broj nastavit će rasti do 1968. godine kad se prvi put u Jugoslaviji pojavljuje televizija koja će tako zajedno s kinom predstavljati savršen medij za propagandne službe čiji je zadatak održavanje kulta ličnosti.⁹⁴

4.2.4 Obrazovne institucije i kult ličnosti

Važnost medija i tiska za održavanje kulta ličnosti već je spomenuto i analizirano te koliko god mediji bili važni za održavanje kulta ličnosti obrazovne institucije, a ponajviše osnovnoškolske, predstavljaju još važniji dio održavanja kulta ličnosti jer se stvaraju nove generacije koje su izrazito bitne kako bi se režim na vlasti održao. Obrazovne institucije zahtijevaju posebnu kontrolu koju vlast provodi kako bi se djeca i mladi indoktrinirali u najvećoj mogućoj mjeri u postojeći sustav. Mediji su vezani za sadašnjost, dok obrazovne institucije odgovaraju za budućnost jedne zemlje, u ovom slučaju komunističke Jugoslavije. Tito postaje središnja figura brojnih školskih aktivnosti i samih udžbenika na razini cijele Jugoslavije, a početak njegova ulaska u obrazovni sustav možemo pronaći već 1942. godine kad se pokreću prve partizanske škole na teritorijima pod kontrolom NOP-a. U prosvjetnom odjelu ZAVNOH-a, primjerice, sastavljaju se odgovarajući nastavni planovi koji ne obiluju sadržajem jer se ne održava nastava brojnih predmeta poput geografije, povijesti, biologije... Djeca uče pisati, slušaju o sadržajima koji njihovi učitelji smatraju važnima te uče brojne borbene narodne pjesme kako bi ih se upoznalo s „herojstvom“ partizanskih boraca.⁹⁵ Godine

⁹³ Majcen, V. (1987). „Tito i filmska baština“, *Arhivski vjesnik*, 31 (1), str. 11–13.

⁹⁴ Matković, H. (2003). *Povijest Jugoslavije*. Naklada Pavičić. Zagreb, str. 399.

⁹⁵ Šešerko, R. „ZAR JE ZBILJA DAN MLADOSTI: Školski glasovi u Kumrovcu“, *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, Zagreb: Srednja Europa; FF Press, 2006 (zbornik), str. 307.

1944. u programu ZAVNOH-a možemo pronaći temu „Narodni vođa – maršal Jugoslavije – drug Josip Broz Tito“, u kojoj vidimo kako se utjecaj Tita i razvoj kulta ličnosti proširuje. Znatno je kako se već 1945. godine šalje uputa svim školama na području Jugoslavije kako u svakom razredu treba visjeti Titova slika, što je glavna karakteristika kulta ličnosti svih diktatora. Sveprisutnost vođe predstavlja iznimno bitan zadatak za sve sudionike u izgradnji i održavanju kulta ličnosti. Tad se i na maturalskom ispitu pojavljuje tema „Narodni heroj maršal Tito izveo je jugoslavenske narode na put moći i slave“, čime se lik Tita izjednačuje s NOB-om i postavlja ga se na pijedestal među stanovništvom Jugoslavije. Svakom nastavniku i direktorima škola stiže sugestija kako trebaju „stalno imati pri ruci dela druga Tita i da mu ona služe kao putokaz u radu.“⁹⁶ Josip Broz Tito ostaje nezaobilazni motiv nastavnog gradiva tijekom cijelog razdoblja komunističke Jugoslavije, a sami udžbenici tako predstavljaju nositelje političkih simbola kojima se nedvosmisleno zastupaju i promiču politička i ideološka orijentacija u skladu s komunističkom partijom. Cijela je prošlost školstva prožeta služenju političkoj vlasti kao sredstvom kojim se teži postizanju indoktrinacije te stvaranju političke svijesti koja odgovara vladajućoj političkoj opciji. U Jugoslaviji poslije Drugog svjetskog rata tako vlada određeni kompleks političkih simbola koji predstavljaju prevladavajuću društvenu orijentaciju koju politički centar utvrđuje kao obaveznu u društvu. Stalnom prisutnosti motiva Tita i NOB-a u školskom obrazovanju težilo se postići personaliziranu sliku Tita kod učenika kako bi se postigla bliskost samih učenika i političkog vođe. Takva personalizirana slika uočava se u pismima koja djeca šalju Josipu Brozu na Dan mladosti. Nesumnjivo je da škole imaju snažan utjecaj i poučavaju djecu pisanju pjesama te pisama s velikim naglaskom na osobni odnos djeteta/učenika prema Titu u kojem se najčešće ističe kako je Tito dio dječje radosti i veselja.⁹⁷ U nastavku ćemo navesti dva primjera, nasumično odabrana, dječjih pisama/pjesama u kojima možemo prepoznati elemente kulta ličnosti i koji nam zorno pokazuju kakvu su sliku Josip Broz Tito i KPJ stvorili kod djece.

TEBI

Tebi hvala

za moje sretne i bezbrižne

dane djetinjstva,

⁹⁶ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 481.

⁹⁷ Šešerko, R. „ZAR JE ZBILJA DAN MLADOSTI: Školski glasovi u Kumrovcu“, *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, Zagreb: Srednja Europa; FF Press, 2006 (zbornik), str. 308–309.

*za mojih trinaest
proljeća,
za sretno danas i još
ljepše sutra.⁹⁸*
Silvana Rukavina, VII. razr.

TITO
*Tito je sloboda
i najljepši cvijet maja.
Kud on prođe,
ostaje mir, sreća i ljubav.⁹⁹*
Željko Zoričić, VI. razr.

Osnovni dijelovi ideološkog dijela obrazovnih programa predstavljaju učenje i odgajanje učenika u duhu NOB-a, bratstva i jedinstva, slobode i kao glavnog dijela kulta Josipa Broza Tita. Takav program i težnja stvaranju prisnosti s vođom koji se predstavlja kao „najveći sin jugoslavenskih naroda“ pokazuje i dokazuje kako je režim usmjeren održavanju kulta ličnosti posebno fokusiran na obrazovni sustav jer mlade generacije trebaju biti nositelji i zagovaratelji političke ideologije društva kojem pripadaju. Iako nove komunističke vlasti ocjenjuju obrazovni sustav kao jedan od najvažnijih dijelova procesa transformacije društva, što on uistinu jest, ipak komunistička se vlast u neposrednom poslijeratnom razdoblju nije primarno fokusirala na izgradnju obrazovnog sustava, već na učvršćivanje vlasti i političke moći, konsolidaciju gospodarstva i rješavanje drugih političkih problema.¹⁰⁰ Zaključak kako prosvjeta nije bila primarni fokus na samom početku komunističke vlasti potvrdu nalazi u zapisnicima sa sjednica Politburoa CK KPJ i u nedovoljno pripremljenom prelasku na školsko obrazovanje u trajanju od sedam godina 1945. godine u čijoj je realizaciji bilo mnoštvo

⁹⁸ Pavelić, I. (1982). „SJEĆANJA NA MOJE SUSRETE S JOSIPOM BROZOM TITOM“, *Senjski zbornik*, 9 (1), I–VIII, str. 5.

⁹⁹ Isto, str. 6.

¹⁰⁰ Koren, S. (2012). *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945 – 1960)*. Srednja Europa. Zagreb, str. 33.

problema.¹⁰¹ Prva značajna rasprava na temu školstva, gdje vidimo i prelazak školstva u fokus vlasti, događa se 1949. godine na Trećem plenumu CK KPJ na kojem je donesena odluka o napuštanju sovjetskog modela u obrazovanju koja prati zahlađivanje odnosa i sukob sa Staljinom i SSSR-om. U ovom su razdoblju komunističke vlasti bile sporadično usmjerene na manjak učitelja, nedostatak prostora u školama, ideološko usmjerenje u školama uz borbu protiv klerikalnog utjecaja, ideološko obrazovanje učitelja te „čišćenje“ škola od „neprijateljskih elemenata“.¹⁰² Ovdje se tako može prepoznati razdoblje u kojem se komunistička vlast učvršćuje i tako pokreće sveobuhvatnu kontrolu školstva s ciljem provedbe i održavanja komunističke ideologije u procesu nastanka socijalističkog društva. Budući da se odmakom od SSSR-a težilo uspostaviti jugoslavenske verzije komunizma, taj će proces prijeći i na školstvo. Radničko samoupravljanje i društveno upravljanje u 50-im godinama 20. stoljeća reformirat će državni ustroj u sklopu kojeg su promjene učinjene i u obrazovnom sustavu. Umjesto ministarstava i komiteta uvedeni su savjeti koji su trebali služiti kao simboličan čin početka samoupravnog projekta. Godine 1951. u NR Hrvatskoj uspostavljen je Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu koji će svoje dužnosti preuzeti od Ministarstva prosvjete i Ministarstva za nauku i kulturu. Ovaj savjet je tako utvrđivao nacрте zakona, uredbi i drugih propisa koje je podnosio Izvršnom vijeću Sabora, donosio je pravilnike, upute i preporuke za rad prosvjetnih i kulturnih ustanova, nastavne planove i programe za osnovne i srednje škole, davao suglasnost za osnivanje i ukidanje škola, izrađivao smjernice za tiskanje školskih udžbenika i ostalih nastavnih sredstava i brojne druge čime je imao potpunu kontrolu nad obrazovnim sustavom i obrazovnim materijalima.¹⁰³ Školski sustav prolazio je kroz brojne promjene od kojih je najvažnija bila težnja za uspostavom jedinstvenog obrazovnog sustava i kurikuluma za Jugoslaviju s obzirom na to da je svaka republika određivala nastavno gradivo koje se podučavalo u školama što je, prema komunističkoj vlasti, otvaralo mogućnost razvoja nacionalizma, a to je označeno kao izrazito problematično jer je Jugoslavija trebala počivati na principu „bratstva i jedinstva“ i jednakosti svih naroda.

Snježana Koren, opisujući proces masovnog izmišljanja tradicija u Europi na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, koristeći djelo Erica Hobsbawma i Terenca Rangera *Invention of Tradition*, navodi je tri inovacije koje je uspostavila francuska Treća Republika, a to su bili razvoj primarnog obrazovanja prožetog revolucionarnim i republikanskim načelima i

¹⁰¹ Koren, S. (2012). *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945 – 1960)*. Srednja Europa. Zagreb, str. 33.

¹⁰² Isto.

¹⁰³ Isto, str. 62.

sadržajem koji je trebao služiti kao sekularni ekvivalent crkvi, predvođenog učiteljima kao sekularnom ekvivalentu svećenicima, izmišljanje javnih ceremonija, slavlja i komemoracija kojima se prizivalo sjećanje na nasljeđe Francuske revolucije i masovna proizvodnja javnih spomenika. Sva tri navedena fenomena bila su prisutna u obrazovnom sustavu socijalističke Jugoslavije poslije 1945. godine. Školski je sustav, prema tome, shvaćan kao jedan od ključnih elemenata prenošenja nove ideologije, načela i vrijednosti i tako je postalo osnova procesa indoktrinacije i stvaranja novog socijalističkog društva koje je ključno za održavanje vladajućeg režima i osiguravanje njegova napretka i opstanka.¹⁰⁴

Analiziranjem udžbenika povijesti možemo postići najveći napredak u razumijevaju kontrole vlasti nad obrazovnim sustavom, a najveću ulogu za propagandni sustav ima nastava povijesti s obzirom na to da ima moć izravnog objašnjavanja i interpretiranja povijesti u skladu s načelima vlasti te tako podliježe najvećem pritisku političke vlasti. „Povijest je bila jedan od ključnih predmeta za prenošenje i usađivanje novih ideoloških obrazaca, bilo putem oblikovanja nastavnih programa i kontrole sadržaja udžbenika, bilo preko stručnog usavršavanja nastavnika.“¹⁰⁵ Značajno je kako su u šezdesetim, sedamdesetim i osamdesetim godinama 20. stoljeća u SR Hrvatskoj i SR Srbiji u upotrebi bila samo tri udžbenika povijesti, dva u SR Hrvatskoj i jedan u SR Srbiji.¹⁰⁶ U tablici preuzetoj iz knjige Snježane Koren „Politika povijesti u Jugoslaviji“ možemo na primjeru trećeg i četvrtog razreda osnovne škole vidjeti kako je značajna satnica posvećena poučavanju povijesti, što nam potvrđuje sam značaj nastave povijesti za proces „stvaranja novog socijalističkog čovjeka“.

Povijest	III. razred	IV. razred
Bosna i Hercegovina	3	4
Crna Gora	3	4
Hrvatska	2	4
Makedonija	3	4
Slovenija	2	3
Srbija	3	4

Slika 5. Broj sati nastave povijest u 3. i 4. razredu osnovne škole – nastavni program 1947./48.

¹⁰⁴ Koren, S. (2012). *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945 – 1960)*. Srednja Europa. Zagreb, str. 377.

¹⁰⁵ Isto.

¹⁰⁶ Najbar-Agičić, M. „OD KULTA LIČNOSTI DO DETITOIZACIJE – Prikazi Josipa Broza Tita u hrvatskim i srpskim udžbenicima povijesti“, *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, Zagreb: Srednja Europa; FF Press, 2006 (zbornik), str. 379–389.

Analizom udžbenika korištenih u Hrvatskoj vidimo kako je povijest Komunističke partije bila neizostavan dio gotovo svih nastavnih jedinica čija je tema bila međuratno razdoblje. Fokus udžbenika posvećen je osnivanju i izbornom uspjehu komunista na početku tog razdoblja, a posebno se prate aktivnosti i stavovi Komunističke partije prema društvenim pojavama i političkim događajima s kojima su se članovi partije susretali. Vrijedno mjesto zauzima i Josip Broz čija se važnost prikazuje od vremena Osme konferencije u kojoj je pokazao težnju za čuvanjem jedinstva partijske organizacije „kada mladi Josip Broz započinje svoju blistavu partijsku karijeru.“¹⁰⁷ Svaka sindikalna akcija ili građanski nemiri dovode se u direktnu vezu s Komunističkom partijom čime se pokušava prikazati snaga same partijske organizacije, kao i njezin utjecaj na društvo. Ostale građanske stranke, uključujući Hrvatsku seljačku stranku, po podršci najjaču hrvatsku stranku, optužuju za izdaju narodnih interesa i proburžoaska stajališta. Ističući važnost Josipa Broza, pokušava ga se već tad postaviti kao jedinog zaslužnog za opstanak komunističke političke opcije, a bitno je naglasiti kako se pored Tita spominju istaknuti komunisti, ali samo oni koji nisu preživjeli Drugi svjetski rat i dočekali nastanak komunističke Jugoslavije, primjerice, Đuro Đaković, sedam sekretara SKOJ-a i Ivo Lola Ribar. Udžbenici ne posjeduju mnoštvo citata iz izvora, ali jedino Josip Broz dobiva mogućnost progovaranja kroz udžbenički tekst te se njegove izjave na više mjesta spominju čime se njegov lik snažno personalizira.¹⁰⁸ Promatrajući udžbenike osmih razreda, možemo vidjeti kako je od 40 nastavnih jedinica njih čak 19 u jednom udžbeniku, a 17 u drugom posvećeno Drugom svjetskom ratu.¹⁰⁹ Dakle, gotovo polovica građiva isključivo se bavi Drugim svjetskim ratom, a od 19 i 17 nastavnih jedinica samo su tri usmjerene na opću povijest ratnog razdoblja, dok se u preostalima izravno proučavaju događaji na tlu Jugoslavije. Cijela povijest partizanske borbe prikazuje se u idealiziranom obliku ne problematizirajući one dijelove koji ne odgovaraju zadanom narativu, poput Ribbentrop – Molotov pakta kojim nacistička Njemačka i SSSR stvaraju dogovor o nenapadanju i prijateljstvu, kao i podijeli Poljske i ostalih interesnih sfera.

Detaljno se proučavaju ofenzive i najvažnije bitke u kojima Josip Broz ima neizostavnu i najvažniju ulogu kao zapovjednik i vođa. Kroz udžbenike neprestano se naglašava zasluga Josipa Broza kao ključne osobe za formiranje narodnooslobodilačke vojske, kao i stvaranje institucionalnih temelja za novu vlast u suradnji sa zapadnim

¹⁰⁷ Koren, S. (2012). *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945 – 1960)*. Srednja Europa. Zagreb, str. 379.

¹⁰⁸ Najbar-Agičić, M. „OD KULTA LIČNOSTI DO DETITOIZACIJE – Prikazi Josipa Broza Tita u hrvatskim i srpskim udžbenicima povijesti“, *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, Zagreb: Srednja Europa; FF Press, 2006 (zbornik), str. 380.

¹⁰⁹ Isto.

saveznicima. Kao zamjenski naredbodavac spominje se isključivo Vrhovni štab, međutim, na mjestima gdje se mogu izreći vrline Tita kao vođe uvijek se njegov lik ističe osobno. Cijeli tekst prate fotografije Josipa Broza, što također pospješuje personalizaciju njegova povijesnog lika i djela. Bitno je također naglasiti kako su odvojene posebne nastavne jedinice čiji je cilj bilo prenošenje isključivo ideoloških stajališta pa možemo pronaći jedinice u kojima se govori o „povijesnim zaslugama KPJ, jedinstvu NOB-a i socijalističke revolucije, narodnoj vlasti, bratstvu i jedinstvu, te napokon o drugu Titu – vođi jugoslavenske revolucije.“¹¹⁰ Idealistički prikaz „druga Tita“ dostiže uistinu mitske razine te prikazuje razmjere kulta ličnosti, a možemo to vidjeti u ulomku koji kaže: „Josip Broz Tito najveća je i najzaslužnija ličnost naše narodnooslobodilačke borbe i revolucije. Povesti naše narode i narodnosti u oslobodilačku borbu značilo je preuzeti najteži i najodgovorniji zadatak. Tito ga je preuzeo s punom sviješću kao dugogodišnji prekaljeni revolucionar. Sjedinjujući u sebi velike osobine beskompromisnog i do kraja požrtvovnog borca revolucije i talent vojskovođe i državnika.“¹¹¹ U ovim rečenicama možemo prepoznati da se lik i djelo Josipa Broza Tita prikazuju učenicima i kako ga kult ličnosti postavlja na uzvišeno mjesto kao nepogrešive i gotovo savršene osobe koja, kao karizmatični vođa, povijest cijelog naroda u prijelomnom trenutku nosi na svojim leđima. Zanimljivo je također promotriti kako se značaj Tita mijenja s obzirom na to da se u nastavnim jedinicama prije i tijekom Drugog svjetskog rata često spominje, a u razdoblju poslijeratne Jugoslavije smanjuje se spominjanje njegova imena. Primjerice, prilikom sukoba s Informbiroom i zahlađenja odnosa sa SSSR-om njegovo ime ne spominje se sve do ponovne uspostave odnosa 1956. godine.¹¹² Uloga koju Tito nosi u ovom razdoblju za učenike predstavlja vođu koji je fokusiran na vanjskopolitičke događaje. Ističe se njegova međunarodna uloga kao i značaj Pokreta nesvrstanih, dok su slikovni prilozi većinom sa susreta Tita i svjetskih lidera. Možemo stoga primijetiti kako Tito transcendira ulogu maršala i vođe jugoslavenskih naroda i preuzima ulogu svjetskog lidera kako bi se njegov značaj dodatno povećao u očima učenika. Stvara se dojam kao da je unutarnja politika za njega postala manje bitan faktor zbog njegove političke figure i moći.

S druge strane, srpski udžbenik, slično kao i hrvatski udžbenici, fokus povijesti međuratnog razdoblja postavlja na KPJ. Unutar nastavnih jedinica povijest Komunističke partije još je više naglašavana i istaknutija nego što je to slučaj u hrvatskim udžbenicima.

¹¹⁰ Najbar-Agičić, M. „OD KULTA LIČNOSTI DO DETITOIZACIJE – Prikazi Josipa Broza Tita u hrvatskim i srpskim udžbenicima povijesti“, *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, Zagreb: Srednja Europa; FF Press, 2006 (zbornik), str. 380–381.

¹¹¹ Isto, str. 381.

¹¹² Isto.

Bitno je također spomenuti kako srpski udžbenici puno više naglašavaju uloge srpskih komunista te se njihova imena češće spominju kako bi se istaknula i njihova uloga. Zanimljiva je razlika i u analiziranju uloge Kominterne u procesu dolaska Josipa Broza Tita na vlast koja se u srpskoj verziji znatno jače naglašava navodeći: „Kominternu je poverila rukovodstvo KPJ Josipu Brozu Titu“.¹¹³ Promatrajući raspodjelu nastavnih jedinica, također možemo uočiti razliku. U srpskoj verziji 16 nastavnih jedinica posvećeno je Drugom svjetskom ratu od kojih dvije analiziraju opću povijest ratnog razdoblja dok je u hrvatskoj verziji to bilo 19 ili 17 ovisno o verziji udžbenika s tri nastavne jedinice opće povijesti. Ovdje vidimo kako se, iako se ne radi o velikoj razlici u nastavnim jedinicama, ipak više pažnje Drugom svjetskom ratu posvećuje na području SR Hrvatske, što se dijelom može razumjeti s obzirom na nastanak Nezavisne države Hrvatske kao kvistinske države s jakim potporom nacističke Njemačke i fašističke Italije – glavnih neprijatelja NOP-a. Generalno gledajući, i u hrvatskim i srpskim udžbenicima dominira vojna povijest, a srpski udžbenik to dodatno naglašava te se u takvom odnosu prema proučavanju i interpretaciji povijesti politički aspekti NOP-a jedva mogu razaznati, a sam Josip Broz prikazuje se u prvom redu kao vrhovni komandant, junak i nepogrešiv vojskovođa.¹¹⁴ Veliku razliku možemo pronaći u interpretaciji povijesti poslijeratne Jugoslavije gdje se Tito ipak znatno više spominje u unutarnjoj politici Jugoslavije uz samo vodstvo KPJ. U srpskoj verziji postoji i posebna nastavna jedinica „Savez komunista Jugoslavije u izgradnji socijalističkog društva“ u kojoj su nabrojani svi kongresi partije s posebnim navodom naslova referata koji je na kongresu održao Tito. Na kraju, u srpskom udžbeniku postoji posebna nastavna jedinica „Predsednik Republike Josip Broz Tito“ u kojoj se ističu njegove međunarodne zasluge kao i briga za radnike te uvođenje samoupravljanja uz ostvarena postignuća kao političkog pisca. Analizirajući prikaze srpske i hrvatske verzije, možemo vidjeti kako se dojam o liku i djelu Josipa Broza Tita dosta razlikuje. U srpskom udžbeniku „drug Tito znatno je više prisutan na unutarnjem političkom planu, a znatno manje na polju vanjske politike. Taj isti dojam ostavlja i slikovni materijal, u kojem nećemo pronaći toliko fotografija koje bi oslikavale međunarodne aktivnosti Josipa Broza.“¹¹⁵

Iako različiti u predstavljanju fokusa Tita na unutarnju ili vanjsku politiku, udžbenici povijesti ovog vremena slijede iste matrice i osmišljene fraze kako bi postigli propagandni

¹¹³ Najbar-Agičić, M. „OD KULTA LIČNOSTI DO DETITOIZACIJE – Prikazi Josipa Broza Tita u hrvatskim i srpskim udžbenicima povijesti“, *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, Zagreb: Srednja Europa; FF Press, 2006 (zbornik), str. 390.

¹¹⁴ Isto.

¹¹⁵ Isto, str. 391.

zahtjev vlasti. Prikazivanjem Tita kao „najmudrijega“, „najvećega“ i „nepogrešivoga“ vođe trebalo je u učenicima stvoriti osjećaj kako divljenja tako i zahvalnosti s obzirom na to da žive i uživaju u plodovima njegova rada i njegove borbe, kao i borbe same KPJ. Komunistička politika povijesti trebala je utjecati na stvaranje i oblikovanje slike prošlosti čiji je zadatak integracija mladih u društvo. Sama je povijest, s druge strane, trebala poslužiti kao legitimacija političkog djelovanja KPJ i potpuno razgraničenje s državom i poretkom koji je prethodio nastanku socijalističke Jugoslavije. Sintagmom „bratstvo i jedinstvo“ težilo se predstavljanju zajedničke borbe jugoslavenskih naroda protiv fašizma u duhu jugoslavenskog socijalističkog patriotizma koji je trebao stvoriti novi nadnacionalni identitet. Druga funkcija politike povijesti bila je legitimacija NOB-a kao utemeljujućeg događaja socijalističke Jugoslavije i ključnog elementa u „legitimacijskom diskursu jugoslavenske komunističke vlasti“.¹¹⁶ U obrazovnom procesu glavnu je ulogu držao Josip Broz Tito kao vojskovođa i politički vođa NOB-a i KPJ te posljedično glavna odgovorna osoba u oslobađanju naroda Jugoslavije. Analizom udžbenika i obrazovnog sustava možemo naposljetku, s punim pravom, zaključiti kako se cijeli obrazovni sustav, a poglavito nastava povijesti, usmjerila na širenje kulta ličnosti s ciljem stvaranja novog socijalističkog čovjeka koji će bez sumnje vjerovati Josipu Brozu Titu i Komunističkoj partiji. Stvaranje takvog obrazovnog sustava identično je svim totalitarističkim režimima s obzirom na to da je snaga obrazovnog sustava i njegov potencijal ključan za indoktriniranje djece i mladih kao budućeg temelja društva.

4.2.5 Titovi pioniri

Obrazovni sustav, iako pruža velike mogućnosti za odgoj i obrazovanje djece, kao i proces indoktrinacije u politički sustav kojem vlast pripada, ipak sam ne može podnijeti cijeli teret i stoga se stvara potreba za dodatnim organiziranjem djece u izvanškolske i izvannastavne aktivnosti. Iz te potrebe rađaju se pionirska i omladinska organizacija za djecu i mlade. U ovom ćemo poglavlju analizirati pionirsku organizaciju s obzirom na to da ona predstavlja temelj za daljnje uključivanje osobe u društvo kojem pripada.

Organizacije djece i mladih nastaju u 19. i 20. stoljeću kao potreba za organizacijom slobodnog vremena koje se nije smjelo „potratiti“ uzalud. Organizacije djece i mladih afirmirale su određene državne, nacionalne ili pak vjerske ideje prema kojima se organizacije razvijaju djelujući legalno ili pak ilegalno kao oporba društvenom uređenju.¹¹⁷ Prve dječje organizacije bile su izviđačke i nastaju na području Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih

¹¹⁶ Koren, S. (2012). *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945 – 1960)*. Srednja Europa. Zagreb, str. 509.

¹¹⁷ Duda, I. (2015). *Danas kada postajem pionir*. Srednja Europa. Zagreb – Pula, str. 14.

Država i nose popularni naziv „boy scouts“, a od početka 20. stoljeća nastaje i ženski ogranak organizacija. „Svima je bila zajednička namjera organiziranja dječjega slobodnoga vremena prema zamislama odraslih te širenje kulture srednjih građanskih slojeva.“¹¹⁸ Vjerske organizacije kao što je Svjetski savez udruženja mladih kršćana (YMCA – Young Men's Christian Association), židovsko sportsko društvo Makabi i slavenska sokolska društva u Austro-Ugarskoj služe kao primjer ostalima te tako utječu na razvoj brojnih sličnih organizacija po cijeloj Europi koje su strogo vezane za određenu političku ideologiju i stranku.¹¹⁹ Prve komunističke organizacije osnivaju se u Rusiji 1918. kad nastaje Komsomol koji predstavlja omladinsku organizaciju iz koje se regrutiraju novi članovi Komunističke partije. Četiri godine poslije nastaje i Svesavezna pionirska organizacija Vladimira Iljiča Lenjina zbog jake potrebe države za pravilnom socijalizacijom. Ova pionirska organizacija služiti će kao ogledni primjer svim ostalim pionirskim organizacijama koje će nastati u srednjoj i istočnoj Europi nakon Drugog svjetskog rata.¹²⁰ Dječjim organizacijama veliku pozornost pružaju i fašistička Italija i nacistička Njemačka te po raširenosti samih dječjih organizacija možemo vidjeti kako svaka država ili stranka, neovisno o političkim usmjerenjima, u djeci prepoznaje zalag za budućnost te organizacijom njihova slobodnog vremena za cilj imaju stvaranje čovjeka sukladno njihovim političkim i ideološkim stavovima. U Italiji je 1926. godine osnovana Opera nazionale Balilla koja je bila dječja organizacija s odgojnom, kulturnom i predvojničkom djelatnošću. Kao posebna organizacija djeluje sve do 1937. kad se udružuje u zajedničku organizaciju s mladim Avangardistima i organizacijom *Giovani italiane* te postaju velika organizacija s imenom *Gioventù italiana del littorio* (Talijanska liktorska mladež). U nacističkoj Njemačkoj nastaju omladinske organizacije koje nose naziv Hitlerjugend i Bund Deutscher Mädel i imaju svoje dječje organizacije pod nazivom *Deutsches Jungvolk*, za dječake, i *Jungmädelbund*, koja je bila za djevojčice. Njihova organizacija prati primjer *Gioventù italiana del littorio* s obzirom na to da imaju svoj odgojni, kulturni i predvojnički sustav. Isti primjer preuzet će i ustaška vlast u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj gdje nastaju dječje organizacije *Ustaška uzdanica* i *Ustaški junak*, a koji su svojim djelovanjem trebali sudjelovati u izgradnji novog društva, čovjeka i novog Hrvata. Veliku važnost u ovim organizacijama ima sport koji je natjecanjem trebao sudjelovati u oblikovanju „zdravih, jakih, beskompromisnih i požrtvovnih sljedbenika ustaške ideje i

¹¹⁸ Duda, I. (2015). *Danas kada postajem pionir*. Srednja Europa. Zagreb – Pula, str. 14.

¹¹⁹ Isto, str. 14–15.

¹²⁰ Isto, str. 15.

prakse.¹²¹ Istu praksu slijedi i Komunistička partija Jugoslavije koja je na osnovi međuratnih začetaka dječjih i omladinskih organizacija u potpunosti zaživjela unutar Narodnooslobodilačkog pokreta na teritorijima pod njihovom kontrolom i nastavila sa svojim radom idućih 45 mirnodopskih godina. Socijalistička Jugoslavija slijedi primjer brojnih europskih država koje organiziraju svoje omladinske i pionirske organizacije po uzoru na praksu SSSR-a.

Savez pionira Jugoslavije svoje početke ima u međuratnom razdoblju i dječjoj grupi naziva Budućnost i dječjim planinarskim grupama. Ipak, iako početke možemo vidjeti u međuratnom razdoblju, njihov kontinuitet nije njegovan nego se kao početak stvaranja Saveza pionira uzima vrijeme Narodnooslobodilačke borbe. Dječja organizacija Budućnost prvi put osnovana je u Srbiji, a njezin je idejni začetnik Dragutin Vladislavljević koji je ideju preuzeo iz Belgije i pokrenuo prvu organizaciju Budućnost 1913. godine. Nakon stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca na kongresu komunističke Socijalističke radničke partije Jugoslavije istaknuta je potreba za stvaranjem dječjih i omladinskih organizacija. Osnovan je Savez komunističke omladine Jugoslavije te su započeti upisi u dječju organizaciju Budućnost.¹²² Cilj dječje organizacije bilo je razvijanje otvorenosti, iskrenosti, samostalnosti, ponosa i kreativnosti kako bi se djecu pripremilo na buduće zadaće i kako bi, kao odrasle osobe, mogli biti „izvršni agitatori i vođe pokreta“.¹²³ Dječje organizacije polučile su dobar uspjeh te su osnivane po cijeloj Kraljevini SHS usprkos zabranama komunističkog djelovanja. Sama organizacija tiskala je svoj istoimeni list koji je 1920. godine izašao pod motom „Djeco radnika sviju zemalja – zagrlite se“ i, iako izgubivši naziv proleterski zbog Obznane iz 1921. godine, izlazi kao zabavno-poučni list za mladež sve do „šestosiječanjske diktature“ 1929. godine.¹²⁴ Zagrebački komunisti surađivali su i s Radničkom planinarskom zajednicom i njezinim dječjim grupama te dječjim sekcijama Prijatelja prirode. Zanimljivo je pogledati jutarnji zaziv koji je Budućnost koristila s obzirom na to da neizmjereno podsjeća na kršćansku molitvu Očenaš i u toj sličnosti možemo pronaći i ideološku težnju Komunističke partije za stvaranjem nove „vjere“ u političku ideologiju. Zaziv glasi:

Oče naš, koji svakog dana žuriš na posao, Tvoje je ime – Proleter.

Neka se slavi ime Tvoje, neka

¹²¹ Duda, I. (2015). *Danas kada postajem pionir*. Srednja Europa. Zagreb – Pula, str. 15–17.

¹²² Isto, str. 24.

¹²³ Isto, str. 25.

¹²⁴ Isto.

*dode trenutak kada će Ti se svaki
diviti i kada će samo Tvoja volja
carevati... Neka ničega ne bude
što bi nas odvelo u iskušenje i
odvelo putem, koji ne vodi tamo,
gdje je spas Radnom čovječanstvu.
Neka tako bude, jer tako mora biti!*¹²⁵

U ratnim zbivanjima, budući da je pokrenut revolucionarni pokret, KPJ kreće u osnivanje dječje organizacije po uzoru na SSSR. Godine 1941. SKOJ dobiva inicijativu za organiziranje Saveza pionira. U skladu s naputcima SKOJ organizira dječje čete i udruge različitih naziva, a sam naziv pionir u upotrebu ulazi 1941. godine. Na području Hrvatske djeluje organizacija koja nosi naziv Savez mlade generacije koji na zahtjev Agitpropa 1942. godine izdaje dječji list *Pionir* u kojem pozivaju svu djecu i mlade da se pridruže borbi protiv fašizma za bolji život. Službeno osnivanje Saveza pionira dogodilo se 27. prosinca 1942. godine u Bihaću na prvom kongresu Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije. Ovaj datum ući će u upotrebu i slaviti se kao Dan pionira, ali tek od 1972. godine. Najveći prijelom događa se u odnosu između pionirske organizacije i škole jer se kroz SKOJ i USAOH provlačila ideja o zamjeni škole pionirskom organizacijom s obzirom na to da ona počiva na jakim idejno-političkim temeljima i moralnom odgoju. S pauzama će se ovi prijelomi javljati i kasnije, međutim, škola kao takva neće prestati postojati i biti zamijenjena pionirskom i omladinskom organizacijom. Međutim, samo na ovim težnjama može se uočiti koliko je propagandno djelovanje i sam odgoj u duhu komunizma i socijalizma bio snažan.¹²⁶ Statutom iz 1951. godine omladinska će organizacija biti određena kao „samostalna, borbena, demokratska, jedinstvena organizacija, koja okuplja mlade i odgaja ih u duhu ljubavi i odanosti prema našoj socijalističkoj domovini – FNRJ i mobilizira omladinu u izgradnji socijalističkog društva u našoj zemlji.“¹²⁷ U samom ZAVNOH-u postoji Pionirski odjel koji je sačinjavalo pet odsjeka: organizacijski, prosvjetno-odgojni, kadrovski, odsjek za izvanškolske ustanove i fiskulturni odsjek. Ovakvim načinom organizacije Pionirski odjel

¹²⁵ Duda, I. (2015). *Danas kada postajem pionir*. Srednja Europa. Zagreb – Pula, str. 26.

¹²⁶ Isto, str. 27–28.

¹²⁷ Isto, str. 28.

mogao je dobro upravljati Savezom pionira i njegovom djelatnošću od kotarskih, gradskih i odrednih štabova, seminara i tečajeva za pionirske rukovodioce do kulturno-umjetničkog i ideološkog rada, pionirskih i dječjih domova, tjelesne kulture i ljetovališta.¹²⁸

Najvažnija promjena zbiva se na početku 50-ih godina kad se događa i zahlađenje odnosa sa SSSR-om i traženje samostalnog puta Jugoslavije. Najvažniju ulogu u promjeni rada Saveza pionira nosi Milovan Đilas koji je pismo s težnjom promjene rada Saveza pionira poslao u ime CK KPJ, CK Narodne omladine Jugoslavije. Zamjerke koje je Đilas istaknuo bile su manjak igre i zabave i pretjerana militarizacija organizacije što ju je činilo šablonskom organizacijom te zbog toga nedovoljno popularnom. Centralni komitet stoga je zahtijevao korjenite promjene u načinu rada i organizaciji Saveza pionira. Ove promjene zrače novim duhom koji je zahvatio Jugoslaviju poslije Rezolucije Informbiroa i sukoba Tita i Staljina kojim će zahladiti odnosi dviju komunističkih zemalja te otvoriti Jugoslaviji put desovjetizacije i uvođenja samoupravljanja kao novog načina društvenog i gospodarskog uređenja.¹²⁹ Ovim su činom pothvat reorganizacije Saveza pionira preuzeli učitelji, pedagozi i profesori za razliku od prijašnjeg vremena kad su omladinci sami imali kontrolu nad pionirima. Ipak, odluke nisu odmah prešle u djela jer su se osnivali savjeti sa stručnim osobljem, međutim, dalje od toga rijetko je gdje krenulo što je dovelo do naglog opadanja rada s pionirima koji su smatrani zastarjelom organizacijom po uzoru na SSSR s obzirom na to da se pismo Milovana Đilasa tumačilo kao kritika organizacije i njezina rada. Presudnu ulogu odigrat će Slovenija i Hrvatska koje će snažnom inicijativom i uspostavljanjem Pravilnika Saveza pionira omogućiti i ostalima da slijede primjer, čime će se omogućiti nastavak rada Saveza pionira.¹³⁰ Najveći problem s kojim se pionirske organizacije susreću jest pronalazak kadra koji savjesno obavlja svoje zadaće te financije s kojima su organizacije često imale problema. Ovakvi su problemi rezultirali kampanjskim radom što bi značilo pokretanje organizacije i rad samo u vrijeme velikih manifestacija i događanja, što je također bilo prihvatljivo s obzirom na uvjete i manjak kadra.

Pioniri će ipak opstati usprkos svim teškoćama te tako ostati krovna organizacija za svu djecu čiji će glavni zadatak biti stvaranje novog socijalističkog čovjeka. Sama riječ pionir dobila je svoje dublje značenje u pojmovima *Pošten*, *Iskren*, *Odvažan*, *Napredan*, *Istrajan*, *Radišan*. Ovo su bile poželjne značajke svakog pionira, a uz čarobne riječi „izvoli“, „hvala“, „molim“ i „oprosti“ predstavljale su dva metodičko-didaktička poteza s najvećim utjecajem

¹²⁸ Duda, I. (2015). *Danas kada postajem pionir*. Srednja Europa. Zagreb – Pula, str. 28.

¹²⁹ Isto, str. 30–31.

¹³⁰ Isto, str. 32.

na idealističku sliku dobro odgojenog djeteta. Takvo dijete trebalo je uvijek i svima biti uzor, a kasnije u odrasloj dobi trebalo se lako uključiti u koncept nazvan „novi socijalistički čovjek“.¹³¹ Povezivanje poštenja, iskrenosti, upornosti i marljivosti, kao i pravilnog odgoja te ljubavi prema domovini i njezinu vođi za koje se trebalo i raditi i boriti stvarao se sukus ideja koje će predstavljati arhetip pionira. O ovim osobinama provedena je anketa među djecom 1957. godine u kojoj su navodili razloge zbog kojih su voljeli biti pioniri. Istaknuli su kako im je drago biti pionir jer su „dobri pioniri postajali dobri i kulturni ljudi“ te kako ih to „podsjeća na partizane“ i kako su preko pionira „uvijek blizu Titu“.¹³² U njihovim odgovorima možemo prepoznati njegovanje kulta ličnosti jer je odanost vođi i političkoj ideologiji bio glavni cilj pionirske organizacije. Time se slijedi primjer svih dječjih organizacija koje su predstavljale bazen za stvaranje ideološki opredijeljenih ljudi koji su se tako trebali uključiti u društvo i aktivno sudjelovati u stvaranju društva u skladu s političkom vlasti i ideologijom vlastite države.

Osim radnih akcija i igara pioniri su se ugledali u ratne pionirske junake koji su im trebali književnošću ili filmom pokazati kako se pravi pioniri trebaju odnositi prema domovini. Brojnim književnim djelima i igranim filmovima koji su snimani 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća pioniri su svoje uzore trebali pronaći u djeci koja su kao pioniri poginuli u partizanskim redovima kako bi stvorili osjećaj borbenosti i požrtvornosti te kako bi i sami bili spremni braniti socijalističku Jugoslaviju ako to bude potrebno. Pored NOB-a i partizana, socijalistički odgoj pionira podrazumijevao je stvaranje pozitivnog emocionalnog odnosa prema narodima domovine povezanima idejom bratstva i jedinstva preko partije sve do lika Josipa Broza Tita.¹³³ Cilj školstva i obrazovanja sažet je u Rezoluciji o zadatcima školstva koja je donesena 1949. godine na trećem plenumu CK KPJ i koja kaže: „Odgajati u školama novog, slobodnog, i odvažnog socijalističkog čovjeka, čija su shvaćanja široka i raznovrsna, kome su tuđi birokratizam i ukalupljenost misli. Da bi to postigli, moramo imati nastavnički kadar koji će moći da odgoji svestrano razvijenog čovjeka – graditelja i branitelja socijalizma.“¹³⁴ Indoktrinacija djece i mladih u idejni i ideološki svijet socijalizma predstavljala zbog toga sveobuhvatni zadatak države kako bi osigurala svoje preživljavanje.

Pioniri će također dobiti svoje uniforme po kojima će postati poznati i koje su služile izjednačavanju svakog djeteta. Lik pionira u uniformi prepoznatljiv je po tamnoplavim

¹³¹ Duda, I. (2015). *Danas kada postajem pionir*. Srednja Europa. Zagreb – Pula, str. 59.

¹³² Isto, str. 60.

¹³³ Isto, str. 63–64.

¹³⁴ Isto, str. 66.

hlačama i bijeloj košulji, dok su pionirke odijevale tamnoplavu suknju, bijelu bluzu i bijele čarape, a kao karakterističan dio izdvaja se crvena marama oko vrata i kapa koja nosi naziv titovka. Na priloženoj fotografiji možemo vidjeti djecu koja su obučena u navedene pionirske uniforme.

Slika 6. Titovi pioniri

U ovom obliku uniforma je odražavala boje jugoslavenske zastave. Boje i oblici pionirskih simbola i obilježja bili su podložni promjenama do kraja pedesetih godina 20. stoljeća nakon čega se usklađuju na razini Jugoslavije.¹³⁵ Izjednačavanje djece i uniformiranje trebalo je poslužiti i kao predznak društva u koji ulaze. Iako sama djeca vjerojatno nisu bila toga svjesna, uniformiranje je poslužilo kao znak besklasnog društva u kojem je svako dijete jednako i pritom ima i jednake uvjete i prilike. Svaka organizacija djece i mladih u totalitarističkim režimima služila se istim mjerama i posezala za uniformiranjem svojih članova iz tih razloga.

Zastava Saveza pionira također je zanimljiva i odražava kult ličnosti. Zastavu je oblikovao Antun Augustinčić kao zastavu s petokrakom zvijezdom, lovorovim vijencem, ulijevo usmjerenim likom pionira i pionirke povrh kojih stoji pionirski pozdrav „Za domovinu s Titom – naprijed.“ Petokraka zvijezda označavala je partijsku pripadnost i put u bolju budućnost, dok je lovorov vijenac predstavljao pobjedu i čast koja je izvojevana u Drugom svjetskom ratu. Sam pozdrav sadržava njegovanje kulta ličnosti i spremnost na djelovanje i obranu socijalističkih ideala i samog vođe Josipa Broza Tita. Sljedeća fotografija prikazuje zastavu pionira sa svim navedenim atributima.

¹³⁵ Duda, I. (2015). *Danas kada postajem pionir*. Srednja Europa. Zagreb – Pula, str. 117.

Slika 7. Pionirska zastava

Bitan dio pionirske organizacije jest Pionirski zavjet ili svečano obećanje koji je bio obavezan dio primanja u pionire. Ustaljivanjem programa primanja nakon uvodnih riječi i prijavaka, za to zaduženih pionira, prisegom je započinjalo aktivno uključivanje svih pristupnika u ritual. Prilikom izgovaranja teksta zavjeta pristupnici nisu imali kape i marame koje su pak dobivali poslije izgovorene prisege. Sam tekst zavjeta mijenjao se i nadopunjavao, ali osnovne poruke uvijek su ostajale iste. To su „vjernost domovini, čuvanje njezine neovisnosti i skladnih međunacionalnih odnosa, davanje svojeg doprinosa njezinom napretku prije svega dobrim učenjem, poštivanje općeljudskih vrijednosti te općeprihvaćenih moralnih i karakternih osobina.“¹³⁶ Prvi Pionirski zavjet koji je sačuvan dolazi iz 1946. godine, međutim, najveća promjena dolazi 1963. godine kad je u Hrvatskoj pripremljen i isproban novi tekst koji je bio bliži dječjoj dobi i nije sadržavao pojmove kojih djeca nisu bila svjesna. Promjena je nastala i u imenu jer se otada Pionirski zavjet preimenovao u „svečano obećanje“ jer je bio primjereniji dječjoj dobi za razliku od zavjeta koji nosi preveliku težinu. Tekst svečanog obećanja pionira glasi:

Danas, kada postajem pionir dajem obećanje:

Da ću marljivo učiti i raditi,

poštovati roditelje i starije

i biti vjeran, iskren drug,

koji drži danu riječ.

¹³⁶ Duda, I. (2015). *Danas kada postajem pionir*. Srednja Europa. Zagreb – Pula, str. 126.

Da ću slijediti put najboljih pionira,

cijeniti slavno djelo partizana

i napredne ljude svijeta,

koji žele slobodu i mir.

Da ću voljeti svoju domovinu,

njene bratske narode sve

i graditi novi život

pun radosti i sreće.¹³⁷

Spominjanje Tita imenom ovdje izostaje iako vidimo veličanje partizanske borbe i usmjerenost na mir i sreću. Briga o domovini i domoljublje ne izostaju i prema tome se može zaključiti kako se Tito, iako nespomenut imenom, nastavlja štovati, ali kao personifikacija i partizanske borbe i same domovine. Njegovo se ime spominje u prvoj inačici Pionirske zakletve i u zadnjoj inačici Svečanog obećanja kad su pioniri izgovarali riječi: „da ću razvijati bratstvo i jedinstvo / i ideje za koje se borio Tito“. Ova je inačica nastala 1983. godine, dakle poslije smrti Josipa Broza Tita što je znakovito jer se njegov kult njeguje i pokušava održati snažnim poslije smrti kako bi se održale vrijednosti koje su vrijedile u Jugoslaviji za njegova života, a polako su počele blijediti poslije njegove smrti. I u tome se također očituje kult ličnosti s obzirom na to da se u Titu sjedinjavala ideja bratstva i jedinstva i same socijalističke Jugoslavije.

Odnos Josipa Broza Tita prema pionirima tvori složenu sliku u kojoj djeca s divljenjem očekuju Tita, heroja koji se nalazi u brojnim knjigama, šalju mu pisma na Dan mladosti i dočekuju ga ili pak pozdravljaju mašući zastavicama i uzvikujući već pripremljene i naučene parole. Pionirima Tito „daruje kokosove orahe iz Indije, mandarine s otočića Vange, knjige potrebitim knjižnicama i dječjim ustanovama kao i financijsku podršku prilikom izgradnje dječjih igrališta i parkova“.¹³⁸ U brojnim situacijama prikazanima na fotografijama možemo reći kako se radi o namještenim fotografijama propagande vrijednosti što je bilo uvriježeno u totalitarističkim režimima, međutim, shvaćajući koliku važnost za društvo imaju djeca i njihov odgoj, možemo reći i kako se država trudila u što je moguće većoj mjeri brinuti o dječjem napretku i mogućnostima. U poratnom žaru čak se dogodilo

¹³⁷ Duda, I. (2015). *Danas kada postajem pionir*. Srednja Europa. Zagreb – Pula, str. 128–129.

¹³⁸ Isto, str. 135.

kako su se prosinački darovi pripisivali Titu: „Djeci je objašnjavano da ti darovi ne dolaze iz nekog imaginarnog koša, nego da im to daju naše narodne organizacije, da su to darovi Titovi.“¹³⁹ Ovdje vidimo i kako se teži udaljavanju djece od kršćanske tradicije s obzirom na to da Tito dobiva personifikaciju sv. Nikole ili Djeda Božićnjaka te darovima iskazuje svoju brigu i djeci donosi sreću. Titov lik tako predstavlja lik heroja i osloboditelja, zaštitnika i dobrotvora, običnog i posebnog čovjeka, a izgrađen je kao personifikacija i simbol države i državnog sustava. „Tito je bio i osoba i stranka i država, mase su bile Titove i on je pripadao narodu.“¹⁴⁰ U izgradnji snažnog kulta ličnosti kao ključno će se pokazati i snažan gospodarski i modernizacijski uzlet koji je među novom i rastućom radničkom klasom porijeklom iz sela te novim srednjim službeničkim slojem trebao osnažiti položaj Josipa Broza i tako učvrstiti njegov kult ličnosti i narativ koji je stvorila KPJ.¹⁴¹

Lik Josipa Broza Tita u pionirskoj organizaciji postao je sveprisutan što je predstavljalo jednu od glavnih karakteristika kulta ličnosti. Pionirske organizacije koristile su pionirski pozdrav s Titovim imenom, slavile Titov rođendan, pionirska kapa nazvana je titovka, a poslije smrti Tito ulazi i u Svečano obećanje. Sve do zahlađivanja odnosa sa SSSR-om pioniri su učili i slušali o velikim komunističkim vođama, Lenjinu, Staljinu i Titu, i upoznavali se s njihovim životima. Učili su o herojima koji su sudjelovali u borbama tijekom Drugog svjetskog rata i o Crvenoj armiji. Tijekom samih proslava preuzima se standardna scenografija koju su koristili svi totalitaristički režimi u kojoj dominira prikaz vođe. Kao primjere navedene scenografije koristit ćemo proslavu Pionirskog dana u Osijeku 1947. godine na kojoj su pioniri zapalili ocjenu „jedan“ kao znak da više neće biti loših ocjena, a cijeli proces odvijao se „pod lebdećom Titovom slikom osvjetljenom reflektorima.“¹⁴² Velika Prvomajska povorka u Zagrebu 1951. godine predstavlja drugi primjer s obzirom na to da je Zagrebom „prolazilo tisuću pionira koji su Titovo ime ispisivali crvenim maramama te nosili slike Tita, Vladimira Bakarića i poginulih heroja, kao i mnoge parole poput *Za domovinu s Titom naprijed, Živio voljeni drug Tito, Živjeli Titovi pioniri.*“¹⁴³ Ovakva naglašena scenografija, koja u nekim dijelovima ima element kiča, predstavlja zajednički element izgradnje i šovanja kulta ličnosti svih totalitarističkih državnih vođa.

Ovom analizom pionirskih organizacija možemo doći do zaključka kako su organizacije imale iznimnu važnost i veliki zadatak provedbe društvene inicijacije mladih

¹³⁹ Duda, I. (2015). *Danas kada postajem pionir*. Srednja Europa. Zagreb – Pula, str. 136.

¹⁴⁰ Isto.

¹⁴¹ Isto.

¹⁴² Isto, str. 137.

¹⁴³ Isto, str. 137–138.

ljudi. U svakom društvu mladi predstavljaju njegov najvažniji dio jer budućnost zemlje ovisi o njihovu razvoju u zrele ljude. Posebno je to naglašeno u totalitarističkim režimima koji indoktrinacijom i odgojem djece u skladu s vrijednostima vladajuće političke opcije osiguravaju stvaranje baze novih ljudi koji će omogućiti nastavak razvoja društva u željenom smjeru. Kult ličnosti Josipa Broza Tita stoga predstavlja jedan od temelja cijelog društva Jugoslavije jer se u njegovu liku i snazi samog kulta ličnosti ostvarila često spominjana fraza „bratstvo i jedinstvo“, koja će njegovom smrću polako odlaziti u zaborav. Slabljenjem kulta ličnosti slabila je i sama socijalistička Jugoslavija koja nije uspjela stvoriti zamjenski lik koji bi imao sličnu ulogu kao što ju je imao Josip Broz Tito.

4.3. Kult ličnosti u proslavama državnih praznika

Velike proslave državnih praznika imaju važan propagandni temelj jer im je cilj veličanje i slavljenje iznimno bitnog dana za državni sustav koji se kroz takve proslave treba prikazati u najboljem mogućem svjetlu kako stanovnicima države tako i svijetu. Državni praznici u socijalističkoj Jugoslaviji označavaju stvaranje nove tradicije koja ima funkciju učvršćivanja odnosa KPJ s narodima Jugoslavije, odnosno samog Josipa Broza i jugoslavenskih naroda.¹⁴⁴ Cilj je stoga prikazati snagu društva i njegovo jedinstvo, što je posebno naglašeno u drugoj polovici 20. stoljeća u kojem se sukobljavaju dva dijametralno suprotna politička uređenja: komunizam na čelu sa SSSR-om i demokratski kapitalizam na čelu sa SAD-om. Državne proslave možemo promatrati i kao umijeće propagandnog aparata čiji je zadatak stvaranje idilične slike društva i veličanstvene proslave državnog praznika.

U socijalističkoj Jugoslaviji glavni su državni praznici bili Praznik rada, Dan borca, Dan ustanka i Dan Republike uz Dan mladosti i Dan Armije koji nisu bili državni praznici, ali su slavljani u jednakoj mjeri. Od službenih državnih praznika posebno su mjesto zauzimali Praznik rada i Dan Republike koji su slavljani 1. svibnja i 29. studenog. Posebnu su ulogu i u ovim proslavama imale školske ustanove jer su se u njima odvijale svečane akademije u čast ovih praznika te su i sami učenici izravno sudjelovali u proslavama što je bilo bitno i iz odgojnog aspekta. Državni su praznici imali svoju službenu i pučku podjelu čime se većina stanovništva uključivala u proslavu praznika. Agitprop je bio odjel zadužen za agitaciju i propagandu koji je svake godine slao upute kako bi se službeni čin proslave organizirao uz njegov sportski i zabavni dio kao „narodno veselje“. Proces pripreme za proslavu uključivao je kićenje naselja cvijećem, uređivanje okoliša, postavljanje zastava i parola te slika glavnih

¹⁴⁴ Lendić, A. (2018). *Kult ličnosti Josipa Broza Tita (Diplomski rad)*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, str. 28.

rukovodilaca. Važnost medija već je istaknuta u prethodnom poglavlju, ali njegova važnost i ovdje se očitovala s obzirom na to da su se u tisku, prije proslave praznika, objavljivali prigodni članci kako bi dodatno fokusirali ljude na važnost praznika i značaj njegove proslave. U proslavama su sudjelovala i kazališta koja su u vrijeme blagdana imala bogat i prikladan repertoar, dok su se u radnim kolektivima na sveučilištima održavala razna predavanja na kojima su bili angažirani profesori. Same službene ceremonije činio je svečan program s paradama i pozdravnim govorima koji su se telegramima slali najvišim saveznim i republičkim predstavnicima. S druge strane bile su zabave, izleti i sportske igre, kino predstave i koncerti, bakljade i vatrometi koji su činili sastavni dio narodne zabave.¹⁴⁵ Proslavama praznika država je neprestano podsjećala na svoje postojanje i svoju ideologiju. Direktivama i uputama za proslave komunistička vlast težila je uniformiranju rituala proslave kako bi se na sličan način u svim republikama štovalo utemeljujuće događaje i ključna ideološka uporišta. Snježana Koren to uspoređuje s osjećajem istovremenosti „koji B. Anderson pripisuje obredu čitanja istih novina u točno određeno vrijeme točno određenog dana kao jednom od čimbenika koji je od kraja 18. stoljeća utjecao na formiranja nove svijesti i nacije kao zamišljene zajednice.“¹⁴⁶

U ovom ćemo poglavlju posebno analizirati Dan mladosti i način na koji je Titov rođendan bio slavljen s obzirom na to da se nije radilo o službenom državnom prazniku, ali je slavljen u jednakoj mjeri i uključivao je na poseban način pionire, kao najmlađe članove društva. Imao je veliku propagandnu i odgojnu vrijednost jer je kult ličnosti Josipa Broza Tita bio snažno istaknut, što nas ne treba čuditi s obzirom na to da se radilo o proslavi njegova rođendana koja je popimala grandioznu veličinu.

4.3.1 Dan mladosti i štafeta mladosti

Dan mladosti održavao se svake godine 25. svibnja i predstavljao je veliku proslavu Titova rođendana. Pioniri su činili glavninu proslave jer se već od 1945. godine organizira pionirska štafeta koja će postati poznata kao Štafeta mladosti. Prva štafeta organizirana je, kako smo spomenuli, 1945. godine na prijedlog omladinskih organizacija SKOJ-a i USAOJ-a. Štafeta je pokrenuta u Kragujevcu i povezana je s odlukom CK SKOJ-a o proslavi Titova rođendana 25. svibnja. Štafetne palice koje su nošene dolaze iz svih dijelova Jugoslavije i predstavljaju republike i niže upravne jedinice, društvene organizacije i različita poduzeća, a

¹⁴⁵ Lendić, A. (2018). *Kult ličnosti Josipa Broza Tita (Diplomski rad)*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, str. 28.

¹⁴⁶ Koren, S. (2012). *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945 – 1960)*. Srednja Europa. Zagreb, str. 411.

tog su dana uz prigodnu svečanost predavani Josipu Brozu Titu kao čestitke.¹⁴⁷ U prvoj štafeti sudjeluje 2830 nositelja štafete i pratitelja, a Titu je predana u Zagrebu gdje se tog dana 1945. godine nalazio. Milovan Đilas o štafeti je tad rekao kako su prva štafeta i proslave općenito u to vrijeme još uvijek izgledale „i prostodušno i neusiljeno“.¹⁴⁸ Može se zaključiti kako je to bila istina s obzirom na to da je pobjeda u Drugom svjetskom ratu bila osigurana i kako su ljudi, još uvijek u borbenom žaru, s veseljem i iskrenošću održali prvu štafetu kao čestitku Josipu Brozu Titu. Međutim, iako su proslave bile „prostodušne i neusiljene“ ipak KPJ nije smjela ništa prepustiti slučaju. Milovan Đilas, uoči Titova rođendana, šalje proglas svim centralnim i pokrajinskim komitetima zahtijevajući da se 25. svibnja organiziraju javne rasprave čija bi glavna tema bio Tito. Poglavitito se trebalo raspravljati o Titovoj ulozi u ratu, ali tu dolaze i upute o slanju pozdravnih telegrama s posebnom opaskom da sve bude „nenametljivo, jednostavno, ističući ogroman historijski značaj druga Tita. Kroz sve to treba da izbija ona velika ljubav koju narodne mase imaju prema drugu Titu.“¹⁴⁹ Možemo po ovom vidjeti kako od samog početka KPJ nije ništa prepuštala slučaju, već je svojim naptcima i direktivama točno određivala što se treba činiti kako bi proslave prošle u zamišljenom i određenom tijeku. Same njihove upute za slavljenje Titova rođendana 1945. godine pokazuju početke nastanka kulta ličnosti, međutim, zahvaljujući ratu i pobjedi koju je NOB ostvario na čelu s Titom, prihvaćanje kulta ličnosti i njegov daljnji razvoj u potpunosti su razumljivi. Službena odluka o organiziranju Titove štafete donesena je u kolovozu 1945. godine na Drugom zasjedanju FISAJ-a – Fiskulturnog odbora Jugoslavije – koji će biti preimenovan u Fiskulturni savez Jugoslavije. Zanimljivo je što je sama štafeta poprimila neke obrasce po kojima je organizirana štafeta u čast kralja Petra II. Karađorđevića 1940. godine.¹⁵⁰ Iako je to bila proslava buržoaskog i kapitalističkog monarhističkog društva koje je ujedinjavalo sve protiv čega su se komunisti borili, KPJ prepoznaje potencijal same štafete i koristi je za vlastite propagande svrhe. Možemo zaključiti kako se u realizaciji kulta ličnosti uvijek upotrebljavaju slični obrasci koje totalitaristički režimi koriste i preoblikuju kako bi se uklapalo u njihovo političko stajalište s glavnim ciljem indoktrinacije stanovništva i održavanja vlasti.

Nakon prve štafete koja je završena u Zagrebu, iduće su svoj cilj imale u Beogradu gdje je proslava već dobila svoju određenu strukturu. Isprva se svečanost odvijala pred

¹⁴⁷ Duda, I. (2015). *Danas kada postajem pionir*. Srednja Europa. Zagreb – Pula, str. 148.

¹⁴⁸ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 496.

¹⁴⁹ Isto.

¹⁵⁰ Isto.

Bijelim dvorom, a potom više od dvadeset godina na Stadionu JNA gdje je poprimila svoj završni oblik i pretvorila se u državnu svečanost.¹⁵¹ Štafeta mladosti nosila je Titu čestitke jugoslavenske omladine i pionira, a trčala se mnogim mjestima, svim republikama s ciljem koji je bio uvijek jasan: „masovno sudjelovanje omladine simbolizira odanost i ljubav prema Titu“.¹⁵² Sam Josip Broz 1952. godine tumačio je kako trčanje štafete predstavlja samo simboličan čin omladine i pionira u kojoj „naši narodi vide svoju perspektivu, svoju srećniju budućnost, kao i ogromne uspjehe koje su dosad postigli“.¹⁵³ Iako se uvijek naglašavala spontanost događaja, analizom depeša, koje je CK KPJ slao republičkim partijama, a republički politbiroi okružnim komesarima, možemo vidjeti kako je KPJ uvijek pazila na svaki detalj i pomno organizirala događaj sve do strukture pozdravnih pisama koji su trebali biti poslani Titu kao čestitka. Godine 1956. Dan mladosti dobiva poseban karakter jer se te godine prvi put organizira masovni slet na Stadionu JNA, a sama štafeta ima svoj cilj na istoimenom stadionu.¹⁵⁴ Manifestacija će iz godine u godinu postajati sve grandioznija što nam pokazuje propagandnu važnost događaja za sam kult ličnosti. U sljedećim fotografskim prikazima možemo vidjeti kako je proslava Dana mladosti bila održavana i možemo prepoznati scenografiju koja je karakteristična za kult ličnosti totalitarističkih režima. Odabrane su tri fotografije koje prikazuju kako se proslava Dana mladosti razvijala od prijema u Belom dvoru u Beogradu do svečane proslave na Stadionu JNA. Posebno se mogu analizirati slika 9. i 10. koje u punom smislu predstavljaju vrhunce kulta ličnosti slavljelog Danom mladosti. Grandioznost proslave na fotografijama je očita, a uz nužan kič predstavlja osnovne elemente kulta ličnosti i njegove proslave.

¹⁵¹ Duda, I. (2015). *Danas kada postajem pionir*. Srednja Europa. Zagreb – Pula, str. 149.

¹⁵² Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 496–497.

¹⁵³ Isto, str. 497.

¹⁵⁴ Isto.

Slika 8. Doček štafete u Belom dvoru (Beograd, 1956.)

Slika 9. Dan mladosti na Stadionu JNA

Slika 10. Proslava Dana mladosti 1972. godine

U Hrvatskoj je 1953. godine uspostavljena Pionirska štafeta koja se održavala kao najmasovnija manifestacija hrvatskih pionira sve do 1982. godine kad je zamjenjuje Spomenica rada i drugarstva. U ostalim republikama pionirske su štafete bile direktno povezane s Danom mladosti i Štafetom mladosti, dok su u Hrvatskoj, s ciljem oporavka pionirskih organizacija 50-ih godina, pioniri sudjelovali i u Pionirskoj štafeti.¹⁵⁵ Rezultati Pionirske štafete vidljivi su na svečanostima i manifestacijama koje su se odvijale između ožujka i svibnja, a štafetne palice s pionirskim nositeljima povezivale su svaku pionirsku organizaciju te su nošene hrvatskim općinama s konačnim ciljem koji se nalazio u gradu Zagrebu. Pionirska štafeta tad je kulminirala u masovnom završnom zboru koji se u početku održavao na Trgu Republike, danas Trg bana Jelačića, a kasnije u Pionirskom gradu – današnjem Gradu mladih. Zadnja dionica puta vodila je štafetu u Beograd gdje je izaslanstvo sačinjeno od nekoliko desetaka pionira iz svih dijelova Hrvatske uručilo štafetne palice Josipu Brozu Titu. Pionirska štafeta pak ne predstavlja štafetu u doslovnom smislu riječi „nego je nazivnik za raznovrsne aktivnosti pionira, koje se povezuju prenošenjem štafetnih simbola. To je zbir spretno povezanih sportskih, kulturno-umjetničkih, svečanih i radnih elemenata.“¹⁵⁶

Pionirska štafeta je uz Pravilnik Saveza pionira Hrvatske iz 1952. godine odigrala najvažniju ulogu u revitalizaciji pionirske organizacije i opstanku pionira. Pionirska štafeta kao takva imala je značajnu propagandu ulogu, što vidimo iz kasnijeg tumačenja nastanka

¹⁵⁵ Duda, I. (2015). *Danas kada postajem pionir*. Srednja Europa. Zagreb – Pula, str. 149.

¹⁵⁶ Isto, str. 150.

Pionirske štafete jer je naglašavano kako je Pionirska štafeta nastala iz želje samih pionira koji su na poseban način željeli uručiti pozdrave i „najbolje želje drugu Titu za rođendan“.¹⁵⁷ Prva Pionirska štafeta 1953. godine okuplja u svojim programima 300 000 pionira koji su izradili i nosili oko 5000 štafetnih palica čime su organizatori u SDND-u i RSSP-u bili iznimno zadovoljni te se čak i hvalili kako „nema sela u našoj Republici, u kojemu i pioniri nisu doživjeli tu proslavu, ne samo time što su izrazili ljubav prema drugu Titu, nego i svojoj Republici“.¹⁵⁸ Manifestacija je nastavila doživljavati uspjehe iz godine u godinu te je čak o petoj godišnjici njezine uspostave snimljen film povodom čega je završnu smotru u Zagrebu nadlijetao helikopter. Na VI. godišnjoj konferenciji SDND-a istaknuto je kako po Titovoj preporuci štafeta postaje „smotra mladenaštva, života, radosti, sporta i kulture novoga života naših najmlađih“.¹⁵⁹ Šezdesetih godina organizatori štafete pozivali su na još veću masovnost te su tvrdili kako je ona „prvorazredna patriotska manifestacija naših najmlađih i da kao takva ima ogromnu odgojnu vrijednost.“ Do 1965. godine manifestacija je došla do pola milijuna sudionika, 4000 pisama i štafetnih palica te 5000 priredbi čime se zaključilo kako je to manifestacija koja „simbolizira ljubav mladih prema svemu što imamo i što smo stvorili u našoj domovini – društvenom uređenju, radnom čovjeku, bogatstvima poput prirodnih ljepota i onima koje je stvarala ljudska ruka“.¹⁶⁰ Pionirska je štafeta tako ostvarila spoj sporta, igre, zabave i natjecanja te odgojnog elementa koji je bio neophodan jer je sam cilj štafete bilo izražavanje dječje ljubavi prema Titu i mogućnost rođendanskih čestitki u kojima su pioniri trebali izražavati najljepše želje povodom Titova dana. Na ovaj način stvorila se dvostruka važnost događaja jer se djeci omogućilo druženje, natjecanje i zabava, dok je, s druge strane, za organizatore važniji dio, odgojni aspekt bio lako provediv čime se proces indoktrinacije i samog socijalističkog odgoja mogao neometano provoditi. Dan mladosti u zlatno doba Jugoslavije, kojim se smatraju 60-e i 70-e godine, predstavlja tako jedan od najvažnijih praznika čitave zemlje. Značajno je što nikad Dan mladosti nije proglašen državnim praznikom te ga se tako može predstaviti kao praznik kulta ličnosti i pokazatelj njegovih razmjera i važnosti. Dan mladosti 1965. godine, primjerice, u tisku je predstavljen kao praznik mladosti, a same proslave diljem Jugoslavije bile su spektakularne. Dnevne novine u Hrvatskoj, poput Vjesnika, Večernjeg lista i Slobodne Dalmacije, već su od 18. svibnja izvještavale o pripremama za proslavu navodeći kako je svaki grad imenovao vlastite odbore

¹⁵⁷ Duda, I. (2015). *Danas kada postajem pionir*. Srednja Europa. Zagreb – Pula, str. 151.

¹⁵⁸ Isto.

¹⁵⁹ Isto.

¹⁶⁰ Isto, str. 152.

za proslavu. Radioamateri organizirali su štafetu ultrakratkim radiovalovima, u trajanju od 40 minuta. Tri i pol tisuće ljudi sudjelovalo je u štafeti radiovalova te prenosilo svoje čestitke Titu. U čast Dana mladosti organizirana je i zvjezdasta automobilska vožnja čija je trasa na karti ocrtavala simboličnu zvijezdu. Iz glavnih gradova kretali su automobili čiji je cilj bio u Sutjesci zaustavljajući se putem u „slavnim krajevima historijskih bitaka NOB-a.“¹⁶¹

Predstavljanje radnih dostignuća predstavlja jedan od osnovnih dijelova proslave Dana mladosti. Radni uspjesi predstavljeni su u organiziranim paradama koje su održavane netom prije ili pak na sam dan proslave Dana mladosti. Kao primjer može se izdvojiti povorka najprometnijim ulicama Splita koju je, prema novinskim izvješćima, činilo šest tisuća ljudi s publikom koja je brojila dvadeset i pet tisuća osoba. U ovoj su povorci 1965. godine sudjelovali pioniri i srednjoškolci, sportski klubovi među kojima juniori nogometnog kluba Hajduk i košarkaškog kluba Jugoplastike kao najpoznatiji, članovi Ferijalnog saveza koji su nosili plakat „Upoznaj domovinu da bi je više volio“, radnici građevinskog poduzeća Lavčević s natpisom „Hotelom za samce rješavamo probleme mladih“, radnici brodogradilišta s maketama brodova, a radnici Jugovinila, Jugoplastike i Dalmacijacementa s maketama i grafikonima svojih radnih uspjeha. Slično je bilo i na primanjima kod Tita na Dan mladosti jer su mu pioniri i radnici donosili poklone i prikazivali radne uspjehe maketama i poklonima.¹⁶² Fotografije s ove parade zauzimaju naslovnicu novinskog lista *Slobodna Dalmacija*, a svojom scenografijom neodoljivo podsjeća na procesije koje se održavaju na dan katoličkih blagdana. Ovakva scenografija potpuno je sukladna ideji stvaranja i održavanja kulta ličnosti s obzirom na to da se već u objašnjenju termina krije sličnost s religijskim praksama jer se jednog čovjeka uzdiže i slavi na razini božanstva. Dan mladosti tako predstavlja uistinu praznik kulta ličnosti. Po svojoj veličini i grandioznosti svrstan je uz bok državnim praznicima, a svoju svrhu ima u slavljenju i čašćenju političkog vođe u kojem sudjeluju svi dijelovi društva.

4.4. Kult ličnosti poslije smrti Josipa Broza Tita

Josip Broz Tito umro je u ljubljanskoj bolnici 4. svibnja 1980. godine u 15 sati i 5 minuta. „Najviše partijske i državne vlasti o događaju su obavještene pod geslom *Utakmica je otkazana*. Tri sata kasnije stigla je i službena obavijest da je prestalo kucati *veliko srce* druga Tita.“¹⁶³ Na Titov pogreb u Beogradu, koji je u svojoj veličini dosljedno slijedio i sam kult

¹⁶¹ Radovani, I. „IZVJEŠTAVANJE O DANU MLADOSTI: Medijska poruka u povijesnoj predstavi“, *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, Zagreb: Srednja Europa; FF Press, 2006 (zbornik), str. 423–424.

¹⁶² Isto, str. 425.

¹⁶³ Pirjevec, J. (2012) *Tito i drugovi*. Mozaik knjiga. Zagreb, str. 687.

ličnosti koji je stvaran, došla su četiri kralja, 31 predsjednik države, šest prinčeva, 22 premijera i 47 ministara vanjskih poslova, a sami političari bili su članovi oba hladnoratovska bloka i Pokreta nesvrstanih. Tvrdi se da je Titov pogreb okupio najveći broj državnika, što se nikad prije nije dogodilo. Slavko i Ivo Goldstein pišu kako je sama veličina pogreba i posjećenost govorila kako je svijet bio svjestan da Titovom smrću odlazi posljednji od velikih vojskovođa Drugog svjetskog rata, kao i zaslužnih poslijeratnih državnika.¹⁶⁴ Priložena fotografija prikazuje tako navedene državnike i grandiozni pogreb koji je ujedno bio i kulminacija Titova kulta ličnosti s obzirom na to da će u sljedećim godinama uslijediti proces pokušaja održavanja kulta, ali i proces demistifikacije i detronizacije Titova lika i djela te samog kulta ličnosti.

Slika 11. Pogreb Josipa Broza Tita

Iako se o njegovu odlasku i nasljedniku špekuliralo i tijekom 70-ih godina, isključivo u inozemstvu, ipak se direktni nasljednik nije pronašao zbog čega su mnogi razmatrali mogućnost raspada Jugoslavije. Josip Broz bio je „tašt, ali je Jugoslaviju smatrao svojim djelom pa je na sumnje u kvalitetu tog djela bio jednako osjetljiv kao i na procjenu vlastite uloge u povijesti.“¹⁶⁵ Ipak, kao što će povijest pokazati, uslijedio je desetogodišnji opstanak Jugoslavije koja se naposljetku urušila u krvavom ratu. Većina je građana bila u strahu što će novo doba donijeti s obzirom na to da je lik Tita bio određen jamac sigurnosti i mira. Frane Barbieri tako navodi kako predstoji „prijelaz s monarhije (Tita) na republike, jer je

¹⁶⁴ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 796.

¹⁶⁵ Isto, str. 750.

jugoslavenski politički centar bio neke vrste krunski Titov savjet, a ne tijelo koje odlučuje.“¹⁶⁶ Snaga Titova kulta ličnosti bila je tolika da su svi bili svjesni kako je ključna osoba u svim postignućima, kao i negativnim stranama jugoslavenskog društva, Tito. Politički vakuum koji je stvoren odlaskom Josipa Broza s političke scene bio je toliko velik da ga jugoslavensko društvo, s obzirom na svoje uređenje, nije moglo adekvatno popuniti. U časopisu *Mljekarstvo*, koje je tiskano u posebnom izdanju nakon Titove smrti, nalazi se i članak Milke Planinc, koja je bila predsjednica CK SK Hrvatske, naslovljen „Tito nije umro-Tito ne može umrijeti“ i koji odražava snagu kulta ličnosti. Milka Planinc kaže: „O drugu Titu govoriti ovih dana je teško. Grandiozna ličnost, neponovljiva u povijesti svojih naroda i svijeta, radi onoga što je sve do sada učinio i radi onoga što će značiti za budućnost i svojih naroda i čovječanstva. Najjednostavnije to naši ljudi kažu s punim pravom: Tito nije umro i Tito ne može umrijeti.“¹⁶⁷ U ovim njezinim riječima otkriva se razmjer kulta ličnosti i problem koji je nastao Titovom smrću jer nastaje vakuumski prostor koji se pokušava popuniti ne novim čovjekom ili institucijom, primjerice Predsjedništvom SFRJ, već samim Titom čiji se kult ličnosti pokušava održati s ciljem održavanja same SFRJ što se vidi u izrazu „Tito nije umro, Tito ne može umrijeti“. Emigrantski srpski list *Nаша reč* u ljeto 1980. godine, ocjenjujući završetak Titova osobnog života, navodi kako je Tito „natkrilio sistem, da ga je gradio i predstavljao, i da ga je na taj način, u jednom bezumnom kultu ličnosti teško opteretio. Taj sistem bez Tita ne može dugo živjeti.“¹⁶⁸ Snagu Titova kulta ličnosti potvrdio je i Boris Buden kad kaže: „Smrću Tita iluzija se rasplinjuje i Jugoslavija se ukazuje u svojoj istini – kao država koja, zato što nikad nije demokratski konstituirana, stvarno i ne postoji. Jer imago patrijarhalnog oca jedina je točka u kojoj je ona uspjela stvoriti svoj kolektivni identitet. ... U sistem nije bila ugrađena trivijalna činjenica: da je čovjek smrtno biće i da je Tito, usprkos svemu, bio čovjek.“¹⁶⁹

Nakon Titove smrti njegova medijska prisutnost bila je svakodnevna. Svakodnevno se, danima i tjednima poslije, objavljuju sjećanja na njega, a tiskane su brojne zahvale kako iz zemlje tako i inozemstva. Međutim, niti mjesec dana poslije Titove smrti započinje njegov stvarni i simbolički pad.¹⁷⁰ Ovaj pad očitovat će se u snažnoj ekonomskoj krizi koja će ubrzo zahvatiti Jugoslaviju koja se zbog nedostatka snažnog vođe nije uspijevala nositi s problemima društva i gospodarstva. Planski usmjeravano i netržišno gospodarstvo gušilo se u

¹⁶⁶ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito. Profil*. Zagreb, str. 811.

¹⁶⁷ „Posebno izdanje povodom smrti Josipa Broza Tita“ (1980). *Mljekarstvo*, 30 (5), str. 5.

¹⁶⁸ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito. Profil*. Zagreb, str. 811.

¹⁶⁹ Buden, B. (2002.). *Kaptolski kolodvor: politički eseji*. Centar za savremenu umetnost. Beograd, str. 21.

¹⁷⁰ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito. Profil*. Zagreb, str. 812.

vlastitim okovima. Inflacija koja je zahvatila jugoslavensko gospodarstvo od 1981. godine iz godine u godinu bivala je sve veća da bi 1985. godine prerasla u hiperinflaciju. Savezna vlada, u kojoj je premijersku ulogu obnašao Branko Mikulić, zbog rastuće inflacije i nemogućnosti pronalaska adekvatnog rješenja gospodarske krize 1989. godine podnijela je kolektivnu ostavku, što je bio događaj bez presedana s obzirom na to da se u povijesti socijalističke Jugoslavije nikad nije dogodila slična situacija.¹⁷¹ Ekonomska kriza posljedica je nesposobnosti političke vlasti u shvaćanju uzroka krize i pronalaženja kvalitetnog rješenja koje bi procese ekonomske krize ublažilo i naposljetku riješilo. Predsjedništvo SFRJ, koje je osmislio Tito kako bi dio odgovornosti u teoriji prebacio na druge političke aktere, za njegova je života imalo svoj specifičan način funkcioniranja koje se urušilo poslije njegove smrti te postalo potpuno nefunkcionalno i neprilagođeno potrebama vremena.¹⁷² Značajno je ovdje naglasiti kako je osmeročlano predsjedništvo nosilo nadimak „Snjeguljica i sedam patuljaka“ koje je korišteno od Titove smrti do kraja socijalističke Jugoslavije. Ovakav nadimak nam dodatno pokazuje kako je nepovjerenje stanovništva Jugoslavije prema Titovim nasljednicima bilo duboko ukorijenjeno. Brojni se povjesničari stoga slažu kako je kriza legitimnosti i autoriteta Titovih nasljednika plod upravo nedostatka jedine glavne jugoslavenske institucije – Tita.¹⁷³ Stvaranje kulta ličnosti i snaga Titova lika postavljaju Josipa Broza kao glavnog krivca koji je stvarao institucije koje su ga „jedva mogle nadživjeti, umjesto da stvara one koje efikasno mogu rješavati ionako sve teže probleme jugoslavenskog socijalizma.“¹⁷⁴ Jugoslavensko se vodstvo početkom 80-ih zaklinjalo da slijedi „Titov put“, a sve je praćeno parolama kao što su „i poslije Tita Tito“, „mi smo Titovi, Tito je naš“¹⁷⁵ i brojnih drugih kojima se pokušavalo održati Tita na političkom životu iako je bilo jasno kako to neće biti moguće. Predsjedništvo SFRJ čak je u novogodišnjoj čestitci 1982. godine poručilo društvu: „nepokolebljivo nastavljamo putem kojim smo s Titom išli desetljećima“.¹⁷⁶ Sve su to bili iskazi općeg nesnalaženja zbog nove političke situacije te pokazuju točnost tvrdnje o stvaranju političkog vakuuma s obzirom na to da nije bilo pojedinca koji je kvalitetno mogao zamijeniti lik Josipa Broza. Budući da je vladao autokratski, Josip Broz nije stvarao institucije koje su samostalno sposobne voditi ekonomsku i gospodarsku politiku te nemaju dovoljno snage kako bi se odmaknule od samog kulta ličnosti. Zanimljivo je tako analizirati kako je

¹⁷¹ Perić, I. (2006). *Hrvatska u socijalističkoj Jugoslaviji*. Dom i svijet. Zagreb, str. 51.

¹⁷² Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito. Profil*. Zagreb, str. 812–813.

¹⁷³ Brkljačić, M. (2003). „TITOVA TIJELA U RIJEČI I SLICI“, *Narodna umjetnost*, 40 (1), str. 101.

¹⁷⁴ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito. Profil*. Zagreb, str. 813.

¹⁷⁵ Isto.

¹⁷⁶ Isto.

snaga njegova kulta ličnosti i težnja za održavanjem kulta i poslije njegove smrti uzrokovala pad njegova imidža koji je pomno stvaran te naposljetku i raspad njegove tvorevine – Jugoslavije – u čiji je sustav i opstanak toliko snažno vjerovao potkraj života. Autori Slavko i Ivo Goldstein navode u djelu *Tito* kako je Ivan Ivanji, analizirajući parolu „i poslije Tita Tito“, kazao: „Sirova propaganda pronašla je frazu koja ništa nije značila.“¹⁷⁷ Iako fraza ništa nije značila ona pokazuje nesposobnost jugoslavenskog društva koje se našlo na prekretnici i trebalo učiniti korak naprijed kako bi se oslobodilo tereta kulta ličnosti i titoizma, ali u toj frazi vidimo kako nije bilo snage i sposobnosti da se takav korak učini. I tako se u Jugoslaviji ranih 80-ih godina još uvijek u javnom diskursu razgovaralo kao da je Tito živ.¹⁷⁸

Titovom smrću započela je sveobuhvatna akcija kojom se željelo Tita održati na životu, a prisutnost njegova lika trebala je služiti kao jamac sigurnosti i opstanka Jugoslavije. U paroli „poslije Tita Tito“, koju smo prethodno naveli, krije se želja vodstva SKJ za održavanjem kulta ličnosti kao faktora ujedinjenja svih naroda Jugoslavije, što služi i kao pokazatelj snage kulta ličnosti i njegove raširenosti s obzirom na to da državne institucije i sam SKJ nije mogao učiniti potreban odmak od njegova lika i djela niti pronaći novog vođu koji će biti dovoljno poznata i snažna ličnost na kojoj će se temeljiti nastavak političkog života Jugoslavije. Ta nemogućnost odmaka od lika Josipa Broza Tita služi kao svjedočanstvo snage kulta ličnosti koji je SKJ na čelu sa samim Titom izgradila u tolikoj mjeri da je i opstanak Jugoslavije kao države doveden u pitanje njegovom smrću.

Titov grob dobio je naziv Kuća cvijeća i znakovita je činjenica kako je njegov grob posjetilo 14 milijuna ljudi od 1980. do 1990. godine čime je Kuća cvijeća postala poput hodočasničkog mjesta za brojne sljedbenike Titova lika i djela. „U mitološkom panteonu socijalističke Jugoslavije prvih godina nakon smrti Josip Broz Tito nije imao konkurencije“, a njegov se kult ličnosti i dalje njeguje u velikoj mjeri, dok je u nekim aspektima slavljem i čašćen u većoj mjeri nego što je to bilo za njegova života.¹⁷⁹

Proces Titove demistifikacije i njegov početak možemo pronaći u 1981. godini. Iako se njegov kult ličnosti nastavio njegovati, ekonomska kriza uz političku stvorit će atmosferu propitivanja i kritiziranja. Naposljetku će to rezultirati slabljenjem slike Josipa Broza Tita koja je stvarana po mjeri partijskih komiteta, a koja se postupno pokazala kao umjetno stvorena i lažna. Demistifikaciju ili pak detronizaciju Josipa Broza Tita, prema Slavku i Ivi Goldsteinu, započinje Vladimir Dedijer koji je ujedno bio zaslužan za stvaranje Titove

¹⁷⁷ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 813.

¹⁷⁸ Isto.

¹⁷⁹ Isto, str. 817.

karizme i samog kulta ličnosti. Dedijer je već 1953. godine objavio biografiju Josipa Broza Tita, a 1981. godine odlučio se na objavu dopunjene biografije koja je nazvana *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita II*. Prilikom pisanja nove biografije Dedijeru je omogućen pristup mnogim arhivima, između ostalog i Titovu osobnom arhivu. Razgovarao je s brojnim značajnim osobama, suvremenicima te je i od tih osoba prikupio brojne vrijedne dokumente. Kad sve analiziramo, Vladimir Dedijer imao je posebnu priliku koju kasniji istraživači neće moći ponoviti s obzirom na to da je imao potpuni pristup i Titove suvremenike koji su tad mogli gotovo pa slobodno razgovarati o Josipu Brozu Titu. Osnovna Dedijerova želja bila je prikazati Tita kao velikog čovjeka kojemu se sam kao pojedinac divio. Svojim djelom Dedijer je Tita vratio iz mita u realnost, međutim, objavljujući brojne nevažne dijelove njegove biografije te postavljanjem brojnih neprovjerenih tvrdnji s težnjom senzacionalizma, Dedijerova biografija doživjela je brojne kritike prilikom objavljenja. Dogmatski krugovi, počevši od JNA, pokrenuli su kampanju stvaranja masovne osude knjige, međutim, zbog slabljenja represivnog aparata nije se uspjela postići potpuna zabrana knjige. I možemo zaključiti kako je čovjek kojeg se svrstava u zaslužne za stvaranje kulta ličnosti i mistifikaciju Tita započeo proces u kojem se Titov lik demistificirao, a kult ličnosti propadao¹⁸⁰. Analizirajući proces demistifikacije, možemo vidjeti sličnost sa sudbinom Jugoslavije jer je sam Tito svojim kadrovskim rješenjima te političkim i birokratskim ustrojem stvorio takvu državnu tvorevinu koja nije bila sposobna niti spremna nositi se s gubitkom političkog vođe u kojemu je počivala sigurnost i opstojnost državnog režima. S druge strane, Vladimir Dedijer, pišući svoju knjigu s težnjom snažnijeg veličanja lika i djela Josipa Broza Tita te posljedično i održavanja kulta ličnosti, započinje proces demistifikacije njegova lika i naposljetku sam raspad kulta ličnosti. Promatrajući ova dva procesa, vidimo kako kult ličnosti može biti destruktivan, a dodatno je to naglašeno u slučaju Josipa Broza Tita u čijem se liku i djelu Jugoslavija ostvarila u tolikoj mjeri da njegov odlazak nije mogla preživjeti. Analitičari CIA-e, provodeći analizu pod naslovom „Perspektive Jugoslavije poslije Tita“ 1979. godine, napisali su: „Rane osamdesete godine će vjerojatno biti nemirno razdoblje... Uzrokovat će ga operativna nesposobnost ili smrt Josipa Broza Tita, čija je uloga u oblikovanju i očuvanju moderne Jugoslavije bila tako golema da je teško povjerovati da će biti moguće sačuvati državu bez njega.“¹⁸¹

Kako se sam proces demistifikacije Titova lika nastavio, rezultirao je donošenjem „Zakona o upotrebi imena i lika Josipa Broza Tita“ 1984. godine kojim se pokušalo spriječiti

¹⁸⁰ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 817.

¹⁸¹ Pirjevec, J. (2012) *Tito i drugovi*. Mozaik knjiga. Zagreb, str. 689.

kritiziranje i omalovažavanje Tita, međutim, u drugoj polovici 80-ih taj se zakon nije provodio i naposljetku je i zaboravljen. Na djelu je, potpuno suprotno ovom zakonu, bio proces potpunog osporavanja Tita s težnjom nacionalno jednostranih i pristranih kritičara za demonizacijom i kriminalizacijom lika i djela Josipa Broza Tita. Dekonstrukcija njegova mita poslužila je kao uvod u negaciju principa bratstva i jedinstva i antifašizma „upregnuta u govor mržnje koji se sve više širio javnim prostorom i zloguko najavljivao ratove početkom 1990-ih.“¹⁸² Uslijedilo je tako razdoblje koje je bilo gotovo nezamislivo nekoliko godina prije, Tito je postavljen kao glavni krivac za sve što se događalo u Jugoslaviji, njegov kult ličnosti bližio se svojem kraju i stvarana je, unutar naroda Jugoslavija, negativna slika Tita i komunističkog režima te je tako Tito izgubio svoje mjesto spasitelja i osloboditelja, a ušao je među ratne zločince i totalitarističke diktatore koji su ugnjetavali narode. Dana 4. svibnja 1990. godine atmosfera je kulminirala u Beogradu, na desetu godišnjicu smrti Josipa Broza Tita, kad su održane prve antititovske i antikomunističke demonstracije na kojima je oko tisuću ljudi prosvjedovalo i uzvikivalo parole „Dole titoisti“, „Brozosaurusi napolje“, „Tito Čaušesku“, „Tito ustaša“. Na prosvjedu su paljene novčanice s Titovim likom, bacale su se njegove slike i pozivalo se na rušenje Kuće cvijeća. Tad je beogradski list *Politika*, kao glasnogovornik Miloševićeva pokreta, ustvrdio: „Danas je gotovo sasvim mrtav mit o Josipu Brozu Titu kao velikanu iz čije su političke radionice uvek i neopozivo izlazila samo veličanstvena ostvarenja.“¹⁸³ Posljednjih mjeseci, kad je Jugoslavija bila pred raspadom, „kao da je s njom morao – i drugi put – umrijeti Tito.“¹⁸⁴ Jačanjem nacionalizma otvorio se put prema raspadu Jugoslavije, a tad su u javnost izašle brojne osude i zločini koji su tijekom vladavine Josipa Broza Tita bili zataškavani i o njima nije bilo dopušteno razgovarati, što je rezultiralo brojnim osudama i stvaranjem narativa koji je bio potpuno suprotan onom koji je njegovan tijekom 35 godina Titove vladavine. Tito je naposljetku teško osuđivan u Hrvatskoj i Srbiji, a nešto manje u ostalim socijalističkim republikama. U Hrvatskoj je bio osuđivan zbog Bleiburga i Križnog puta, procesa protiv zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca, Golog otoka i Stare Gradiške, likvidacije Andrije Hebranga, nacionalizacije, političkih progona i ukidanja Matice hrvatske. U Hrvatskoj se tad izgradilo javno mnijenje kako je Jugoslavija bila tamnica hrvatskog naroda u kojoj su glavnu prednost imali Srbi. S druge strane, sami Srbi imali su brojne zamjerke, masovna strijeljanja nakon rata bez suđenja, političku likvidaciju Aleksandra

¹⁸² Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito*. Profil. Zagreb, str. 819.

¹⁸³ Isto.

¹⁸⁴ Isto.

Rankovića i uspostavu autonomnih pokrajina Vojvodine i Kosova, što je po njima bila podjela srpske države.¹⁸⁵

Možemo zaključiti, na kraju, kako je Titov kult ličnosti, potpomognut industrijskim napretkom i poboljšanjem životnih uvjeta, dostigao ogromne razmjere te je uspio ujediniti cijelu Jugoslaviju u svojem liku i djelu i samom štovanju kulta ličnosti. Snaga kulta ličnosti na kraju je onemogućila održavanje jugoslavenskog komunizma i države koji su zbog samog sustava bili nesposobni učiniti potrebne gospodarske i ekonomske promjene koje su posljedično omogućile razvoj nacionalističkih političkih stavova koji su jedino rješenje vidjeli u raspadu Jugoslavije. Sam Tito doživio je pad imidža i slike koja je desetljećima stvarana i održavana, a odmak od Tita bio je nužan kako bi se proces nastanka nacionalnih država ostvario te kako bi se ujedinjajući faktor, koji je bio Tito, potpuno izbrisao.

„Tako se stavovi o Josipu Brozu Titu i danas, više od 120 godina nakon njegova rođenja, i dalje oštro razlikuju: najčešće se od jednog ekstrema – bespogovornog veličanja – ide u drugi – omalovažavanje i osuđivanje. Tita se najčešće prikazuje crno-bijelo, kao da će neka objektivno pozitivna činjenica o njemu poništiti neku objektivno negativnu činjenicu i obratno. To je posljedica i slabog utjecaja objektivne historiografije, lišene tereta ideologije i nacionalizma.“¹⁸⁶ Ovako su događaje poslije Titove smrti jako dobro sumirali Slavko i Ivo Goldstein, a možemo zaključiti kako je dijelom i jak kult ličnosti utjecao na drastičnu promjenu koja se dogodila poslije njegove smrti i prilikom raspada Jugoslavije. Tito je na kraju svojeg života ostavio Jugoslaviju koja je bila drastično promijenjena u odnosu na Jugoslaviju 1945. godine. „Iz centraliziranog staljinističkog režima prešla je u tržišni socijalizam, doživjela brzu industrijalizaciju, koja je širokom sloju stanovništva zajamčila stalan rast životnog standarda – iako na račun pozajmljenog novca. Premda je SKJ ostajao na vlasti, samoupravni je sustav jamčio barem na lokalnoj razini popriličnu mogućnost utjecaja na političko odlučivanje.“¹⁸⁷ Političko nasljeđe Josipa Broza Tita ovako je sumirao Jože Pirjevec u svojem djelu „Tito i drugovi“ navodeći također kako je u očima brojnih suvremenika Tito ipak ostao kao državnik kojem duguju zahvalnost. Političko nasljeđe Josipa Broza Tita tako treba ocijeniti objektivno i u tom pogledu možemo reći kako je bio diktator sa snažnim kultom ličnosti koji nije političkim protivnicima omogućavao zadiranje u njegovu ovlast i tako je sprječavao svaku mogućnost za odabirom nasljednika koji bi nastavio njegov

¹⁸⁵ Lendić, A. (2018). *Kult ličnosti Josipa Broza Tita (Diplomski rad)*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, str. 34.

¹⁸⁶ Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito. Profil*. Zagreb, str. 827.

¹⁸⁷ Pirjevec, J. (2012) *Tito i drugovi*. Mozaik knjiga. Zagreb., str. 688.

rad. Veliki industrijski napredak i napredak životnog standarda omogućili su i utvrdili sliku koja je građena kultom ličnosti, a na svojem su kraju loša ekonomska i gospodarska situacija omogućili stvaranje pokreta koji su jedino rješenje vidjeli u raspadu Jugoslavije, a pritom su lik i djelo Josipa Broza Tita doživjeli potpuni pad.

5. ZAKLJUČAK

Josip Broz Tito predstavlja jednog od najvećih državnika druge polovice 20. stoljeća koji je uživao međunarodni ugled i poziciju koju niti jedan političar ili državnik s prostora bivše Jugoslavije nije uspio ostvariti. Kao vjerni sljedbenik partijske i komunističke ideologije ostvario je u Jugoslaviji jednopartijski sustav po uzoru na SSSR i Staljina. Međutim, poslije sukoba sa Staljinom jugoslavenski komunisti traže vlastiti put i upotrebljavaju zapadni i istočni blok u skladu s interesima državnog režima. Ipak, sam Tito nikad nije odustao od jednopartijskog sustava jer je vjerovao kako jedino takav sustav može polučiti najbolji uspjeh. Stvarajući komunističku Jugoslaviju, postao je njezin jedini vođa, predstavljen kao osloboditelj i spasitelj svih naroda Jugoslavije. Temelje kulta ličnosti pronalazimo već tijekom Drugog svjetskog rata u kojem su partizani gubili i dobivali brojne bitke, ali naposljetku izlaze kao pobjednici i jedini od komunističkih zemalja koji su bez pomoći Crvene armije oslobodili svoj teritorij. Takav razvoj događaja i samo sudjelovanje Josipa Broza Tita u ratnom sukobu stvorili su plodno tlo iz kojeg se kasnije kult ličnosti snažno razvijao. Komunistička partija Jugoslavije u tom je pogledu imala jednostavan zadatak. Budući da je Tito uživao poseban ugled među stanovništvom, stvaranje kulta ličnosti bilo je olakšano, a narativ koji je stvoren tijekom Drugog svjetskog rata o velikom vojskovođi, narodnom heroju i osloboditelju s vremenom je postajao sve utvrđeniji. Prisustvom Tita u medijima, obrazovnom sustavu i svakodnevnom životu ljudi narativ je poprimao neslućene razmjere što je naposljetku stvorilo toliko snažan kult ličnosti da je sama opstojnost države bivala dovedena u pitanje kako se Titov kraj života približavao. Takva propaganda Titu je omogućila gotovo savršen ugled među većinom stanovništva koji su u Titu vidjeli jamac sigurnosti i napretka životnog standarda. Dodatno je to povećano tijekom sedamdesetih godina 20. stoljeća kad je nastupio značajan industrijski napredak koji će dodatno potvrditi narativ kulta ličnosti koji je stvarala KPJ jer su se na djelu vidjele značajne promjene i poboljšanje životnog standarda. Sam naziv za to razdoblje, „zlatno doba titoizma“, dovoljno nam potvrđuje o kolikom se napretku radilo, a sukladno tom napretku i sam je kult ličnosti doživio svoj vrhunac. Tito je svojim djelovanjem pod svaku cijenu želio održati položaj neupitnog vođe do samog kraja svojeg života. Stvarajući o njemu ovisne institucije, koje samostalno nisu mogle donositi odluke, za života je održavao snagu svojeg položaja. Međutim, takav sustav svoj će krah doživjeti odmah poslije njegove smrti. Kult ličnosti Josipa Broza Tita pokušavao se njegovati i održavati i poslije njegove smrti, međutim, slaba gospodarska i ekonomska situacija omogućile su obnovu nacionalističkih političkih stavova

koji su na Tita postavili svu krivnju za stanje u Jugoslaviji. Snagu kulta ličnosti može se analizirati, i treba se analizirati, u razdoblju kad je osoba koja gradi kult ličnosti živjela, ali ipak veliku snagu kulta možemo vidjeti nakon kraja životnog puta političkog vođe. Kult ličnosti Josipa Broza Tita, po tom se kriteriju, može ocijeniti kao jedan od najsnažnijih s obzirom na to da se aktivno štovao i njegovao u nekim svojim dijelovima i jače nego za života Josipa Broza te je uspio cijelu socijalističku Jugoslaviju ujediniti u paroli „bratstvo i jedinstvo“, a u stvarnosti je bratstvo i jedinstvo zaživjelo samo u liku i djelu Josipa Broza te štovanju njegova kulta ličnosti. Sam raspad Jugoslavije služi kao potvrda ovog mišljenja s obzirom na to da je proces raspada započet poslije smrti Josipa Broza. Snaga kulta ličnosti i štovanja Josipa Broza Tita očituje se i u neobjektivnom analiziranju njegovih djela i postupaka u zenitu socijalističke Jugoslavije jer je sve jači nacionalizam zahtijevao potpuni odmak od naslijeđa Josipa Broza, što će rezultirati njegovom potpunom demistifikacijom/detronizacijom i postavljanjem njegova lika u diktatorsku i zločinačku sferu, koja je tijekom njegova života bila nezamisliva. Kult ličnosti predstavlja jedan od glavnih obilježja totalitarističke i diktatorske vlasti, što je komunistička Jugoslavija uistinu i bila, ali isto tako ne treba zanemariti i pozitivne aspekte Titove vladavine koji su naposljetku i osigurali tako snažan kult ličnosti. Promatrajući objektivno, kult ličnosti koji je izgrađen u Jugoslaviji ne predstavlja samo propagande napore koje je ulagala KPJ za izgradnju i održavanje kulta ličnosti nego i iskorištavanje stečenog ugleda Josipa Broza među stanovništvom koje je Agitprop kasnije propagandom dodatno utvrdio. Naposljetku, možemo zaključiti kako je takav kult ličnosti objedinio socijalističku Jugoslaviju, ali je gubitkom te iste ličnosti sva njezina snaga raspršena što je rezultiralo i njezinim raspadom. Boris Budan je ocijenio sam jugoslavenski sustav kazavši: „Jer imago patrijarhalnog oca (Tita) jedina je točka u kojoj je ona uspjela stvoriti svoj kolektivni identitet. Ali ta neobična važna uloga zornog simbola zajedništva nije bila odvojena od svog trenutnog nosioca. U sistem nije bila ugrađena trivijalna činjenica: da je čovjek smrtno biće i da je Tito, usprkos svemu, bio čovjek.“¹⁸⁸ Ovim riječima možemo zaključiti kako je kult ličnosti Josipa Broza Tita bio jednako ujedinjujući kao i razorni faktor za cijeli socijalistički sustav Jugoslavije koji u „političkom vakuumu“ poslije njegove smrti nije mogao ni uspio pronaći adekvatno rješenje za sve veće probleme s kojim se Jugoslavija suočavala.

¹⁸⁸ Buden, B. (2002.). *Kaptolski kolodvor: politički eseji*. Centar za savremenu umetnost. Beograd, str. 21.

6. LITERATURA

- Broz, J. (1977). *Sabrana djela, Tom I: maj 1926 – avgust 1928*. Izdavački centar Komunist. Beograd.
- Bilandžić, D. (1985). *Historija Socijalističke federativne republike Jugoslavije – Glavni procesi 1918 – 1985*. Školska knjiga. Zagreb.
- Buden, B. (2002.). *Kaptolski kolodvor: politički eseji*. Centar za savremenu umetnost. Beograd.
- Despot, Z. (2009). *Tito: tajne vladara*. Večernji posebni proizvodi d. o. o. Zagreb.
- Duda, I. (2015). *Danas kada postajem pionir*. Srednja Europa. Zagreb – Pula.
- Goldstein, I., Goldstein S. (2015). *Tito. Profil*. Zagreb.
- Klinger, W., Kuljiš, D. (2019). *Titov tajni imperij*. Media bar d. o. o. Zagreb.
- Koren, S. (2012). *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945 – 1960)*. Srednja Europa. Zagreb.
- Matković, H. (2003). *Povijest Jugoslavije*. Naklada Pavičić. Zagreb.
- Najbar-Agičić, M. „OD KULTA LIČNOSTI DO DETITOIZACIJE – Prikazi Josipa Broza Tita u hrvatskim i srpskim udžbenicima povijesti“, *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu* / Škrbić Alempijević, Nevena; Hjemdahl, Kirsti Mathiesen (ur.). Zagreb: Srednja Europa; FF Press, 2006 (zbornik).
- Overy, R. (2005.) *Diktatori: Hitlerova Njemačka i Staljinova Rusija*. Naklada Ljevak. Zagreb.
- Perić, I. (2006). *Hrvatska u socijalističkoj Jugoslaviji*. Dom i svijet. Zagreb.
- Perović, J. (2011). „Josip Broz Tito“ /Casey, S., Wright, J. (ur.) *Mental Maps in the Early Cold War Era, 1945-68*. Palgrave Macmillan, London.
- Pirjevec, J. (2012) *Tito i drugovi*. Mozaik knjiga. Zagreb.
- Pisch, A. (2016). „The phenomenon of the personality cult — a historical perspective“, *The personality cult of Stalin in Soviet posters, 1929–1953: Archetypes, inventions and fabrications*, ANU Press, str. 49–86.
- Radelić, Z. (2006). *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. – od zajedništva do razlaza*. Hrvatski institut za povijest. Školska knjiga. Zagreb.

Radovani, I. „IZVJEŠTAVANJE O DANU MLADOSTI: Medijska poruka u povijesnoj predstavi“, *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu* / Škrbić Alempijević, Nevena; Hjemdahl, Kirsti Mathiesen (ur.). Zagreb: Srednja Europa; FF Press, 2006 (zbornik).

Simić, P. (2009). *Tito – fenomen stoljeća: prva politička biografija*. Večernji posebni proizvodi d.o.o. Zagreb.

Šešerko, R. „ZAR JE ZBILJA DAN MLADOSTI: Školski glasovi u Kumrovcu“, *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu* / Škrbić Alempijević, Nevena ; Hjemdahl, Kirsti Mathiesen (ur.). Zagreb: Srednja Europa; FF Press, 2006 (zbornik).

Weber, M. (2000). *Sociologija religije*. KruZak. Zagreb.

6.1. Časopisi, diplomski/završni radovi i internetske stranice

Blažević, R. (2003). „Stigma i karizma“, *Politička misao*, vol. XL, br. 3, str. 128-144. (<https://hrcak.srce.hr/23080>).

Blažina, B. (2015). „Djetinjstvo i mladost Josipa Broza Tita 1892. - 1920. kroz prizmu biografija: kontradikcije, nedosljednosti, politizacija, pedagogizacija“, *Povijest u nastavi*, XIII (26 (2)), 81-123. (<https://hrcak.srce.hr/165798>).

Brkljačić, M. (2003). „TITOVA TIJELA U RIJEČI I SLICI“, *Narodna umjetnost*, 40 (1), 127-127. (<https://hrcak.srce.hr/33093>).

Klišmanić, V. (2022). „Kult ličnosti Josipa Broza Tita“, *Pleter: Časopis udruge studenata povijesti*, 5 (5), 121–133. (<https://hrcak.srce.hr/273352>).

Kljaković, V. (1982). „Josip Broz Tito u stranoj historijskoj literaturi“, *Časopis za suvremenu povijest*, 14 (2), 34–43. (<https://hrcak.srce.hr/215223>).

Kutlešić Bijader, J. (2022). *SUVREMENA HISTORIOGRAFIJA O BIOGRAFIJI V. DEDIJERA O J. B. TITU (Završni rad)*. Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet. (<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:342268>).

Lendić, A. (2018). *Kult ličnosti Josipa Broza Tita (Diplomski rad)*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet. (<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:762587>).

Majcen, V. (1987). „Tito i filmska baština“, *Arhivski vjesnik*, 31 (1), 7–13. (<https://hrcak.srce.hr/121093>).

Mihaljević, J. (2015). „Liberalizacija i razvoj medija u komunističkoj Hrvatskoj 1960-ih i na početku 1970-ih“, *Društvena istraživanja*, 24 (2), 239–258. <https://doi.org/10.5559/di.24.2.04>.

Nemet, D. (2006). „Povijesni mitovi o Josipu Brozu Titu kao sredstvo manipulacije narodima na prostoru bivše SFRJ“, *Pro tempore*, (3), 109–111. (<https://hrcak.srce.hr/53656>).

Pavelić, I. (1982). „SJEĆANJA NA MOJE SUSRETE S JOSIPOM BROZOM TITOM“, *Senjski zbornik*, 9 (1), I–VIII. (<https://hrcak.srce.hr/120717>).

Rabrenović, A. (2013). „Politički plakat i kult ličnosti“, *MediAnali*, 7 (13), 71-101. (<https://hrcak.srce.hr/111227>).

Rihtman-Auguštin, D. i Bezić, J. (1977). „PARTIZAN FOLKLORE ABOUT TITO“, *Narodna umjetnost*, 14 (1), 20. (<https://hrcak.srce.hr/40464>).

Stunković, M. (2017). *Hrvatska politička povijest ispisana stihovima 1920. – 1950. (Diplomski rad)*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija. (<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:566937>).

(1980). Posebno izdanje povodom smrti Josipa Broza Tita. *Mljekarstvo*, 30 (5), 161. (<https://hrcak.srce.hr/97035>).

<https://www.matica.hr/hr/650/jugoslavija-u-njemackoj-biografiji-josipa-broza-tita-31676/>

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9758>

<https://www.britannica.com/topic/cult-of-personality>

https://hr.wikipedia.org/wiki/Fin_de_si%C3%A8cle

6.2. Slikovni prilozi

Slika 1.-<https://shorturl.at/rwW57> (preuzeto: 28. srpnja 2023.)

Slika 2.-<https://shorturl.at/belDG> (preuzeto: 29. srpnja 2023.)

Slika 3.- <https://shorturl.at/rGS56> (preuzeto: 3. kolovoza 2023.)

Slika 4.-<https://shorturl.at/biqCV> (preuzeto: 3. kolovoza 2023.)

Slika 5.-Koren, S. (2012). *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945. – 1960.)*. Srednja Europa. Zagreb, str. 94.

Slika 6.-<https://shorturl.at/gpCH5> (preuzeto: 18. kolovoza 2023.)

Slika 7.-<https://i.redd.it/2139yvmnpn6a51.jpg> (preuzeto: 18. kolovoza 2023.)

Slika 8.-<http://foto.mij.rs/site/gallery/2129/photo/100> (preuzeto: 21. kolovoza 2023.)

Slika 9.-<https://shorturl.at/bpG45> (preuzeto: 21. kolovoza 2023.)

Slika 10.-<https://shorturl.at/ruv67> (preuzeto: 21. kolovoza 2023.)

Slika 11.-<https://shorturl.at/tuKNS> (preuzeto: 21. kolovoza 2023.)